

Slovenstvo skozi zgodovino in sedanost v obmejnih krajih Istre in Kvarnerja
Zaključno poročilo

Slovenstvo skozi zgodovino in sedanost v obmejnih krajih Istre in Kvarnerja

Nosilka projekta: dr. Barbara Riman

Sodelavci: dr. Sonja Novak Lukanović, dr. Danijel Grafenauer, dr. Sofija Zver, dr. Anja Moric (FF UL)

Sodelavci (Hrvaška): dr. Kristina Riman (Univerza v Pulju), Ivan Miškulin, prof. (študent na podiplomskem študiju Univerze na Reki)

Financer: Urad Vlade republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu in ARRS

Šifra projekta: V6-1926

Obdobje trajanja projekta: 1. 11. 2019 – 31. 10. 2020

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2020



INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta



Kazalo

1 Uvod: opredelitev problema, cilji raziskave in metode dela	
2 Zgodovinski razvoj Istre in Kvarnera	9
3 Slovenstvo v Istri in na Kvarnerju od preteklosti do danes	15
3.1 Slovenska poselitev v Istri in na Kvarnerju	18
3.1.1 Preteklost	19
3.1.2 Sedanjost	61
3.2 Organiziranost slovenskega prebivalstva	64
3.2.1 Organiziranost v preteklosti	64
3.2.2 Organiziranost danes	67
3.3 Identiteta Slovencev skozi medijske napise (nekoč in danes)	73
3.4 Elementi slovenske kulture v tradicijski kulturi Istre in Kvarnerja	76
3.5 Jezikovna meja v Istri in na Kvarnerju	83
4 Zaključki in priporočila	87
5 Rezultati projekta	91
6 Literatura	93
7 Popis tablic in slik	104

1 Uvod: opredelitev problema, cilji raziskave in metode dela

Celotna Istra (slovenski in hrvaški del) in Kvarner sta zelo zanimivi območji za številne raziskovalce in znanstvenike, pa tudi za posameznike, ki se ljubiteljsko ukvarjajo s proučevanjem različnih kulturoloških tem. Obravnava razmer v Istri in na Kvarnerju mora izhajati iz preteklosti, da bi se lahko razumela sedanja situacija na obravnavanem geografskem območju. To je prostor močnega, stoletij dolgega sodelovanja in večkulturnosti, zato je prebivalstvo na območju, ki ga danes ločuje meja, medsebojno zelo odvisno in povezano. Obravnavani geografski prostor je v 19. in 20. stoletju doživel številne močne prerese, kar je pustilo izjemno močan pečat tudi v današnjem vsakdanjem življenju.

Za analizo in razumevanje problematike pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem je ključno predvsem leto 1991, ko se je status njenih pripadnikov (znova) temeljito spremenil in ko je nastala meja, ki je prej ni bilo, ter je prebivalstvo lahko prosto in brez težav živelo na obeh straneh meje. Preteklost Istre (slovenske in hrvaške) in Kvarnerja je – enako kot tudi njena sedanost – specifična in kompleksna. Različni procesi, zaznani na obravnavanem območju, so poleg znanstvene in politične razsežnosti tematike tudi ideološko močno obarvani ter vzbujajo veliko pozornost raziskovalcev in tudi širšega dela javnosti.

Posamezni znanstveniki celo trdijo, da so določena vprašanja (vprašanje meje, vprašanje ljudskega štetja itn.) močno mistificirana (Grafenauer 1993), sodobna visoka hrvaška in slovenska politika pa določena odprta vprašanja uporabljata glede na potrebe zaostrovanja ali miritve odnosov med državama. V teh primerih imajo največ težav z življenjem na Hrvaškem, v Istri in na Kvarnerju pripadniki slovenske skupnosti, ki živijo tik ob meji s Slovenijo. Številni zaradi stoletnih družinskih in drugih povezav s slovenskimi kraji tako še vedno doživljajo težave v vsakodnevnem življenju ob meji (in čez mejo). Pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem so izjemno močno povezani tako s slovenskimi kot s hrvaškimi kraji ter so odvisni od zakonskih pravic in dolžnosti ene in druge države. Poleg tega zaostrovanje zunanje politike med državama, sprejemanje novih ukrepov in omejitev pri prečkanju meje ter drugi omejevalni dejavniki (cestna povezava, problem zdravstvenega zavarovanja itn.) močno zapletajo življenje na meji.

Na celotno Istro in tudi del Kvarnerja ob slovensko-hrvaški meji (to so območja mesto Umag, občina Brtonigla, mesto Buje, občina Grožnjan, občina Oprtalj, mesto Buzet, občina Lanišče v Istrski županiji ter občina Matulji, mesto Kastav, občina Viškovo, občina Klana, mesto Opatija, občina Lovran in občina Mošćeniška Draga v Primorsko-goranski županiji) je mogoče gledati kot na stičišče različnih kulturnih vplivov, kjer se je sooblikovala specifična kultura in se je oblikovala identiteta, ki je popolnoma drugačna od kulture drugih hrvaških in slovenskih krajev. Nenehno priseljevanje ljudi različnih etničnih pripadnosti je vsekakor ena izmed temeljnih značilnosti tega geografskega območja. Skozi stoletja so se prepletali elementi in obrazci kultur, ki so pripadale slovanskemu, romanskemu in germanskemu civilizacijskemu krogu, tako da je skoraj nemogoče določiti nekaj avtohtonega in tipičnega samo za eno

kulturo ali etnos, danes prisoten na tem območju (Medica 1998a). Je pa treba omeniti tudi večji priliv prebivalstva z območja nekdanje Jugoslavije v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja ter potem še po razpadu Jugoslavije v devetdesetih letih. Vse to je vplivalo tudi na izoblikovano kulturo in tradicionalne vrednote prebivalstva, ki živi v obravnavanem geografskem območju.

Najrazličnejše in tesne vezi med prebivalstvom v krajih ob današnji slovensko-hrvaški meji so nastale v času pred letom 1991. Na obravnavanem geografskem območju se zaradi medsebojne povezanosti včasih še vedno dogajajo absurdne situacije, kot na primer ta, da imajo na pokopališču v Jelšanah svoje grobove tudi družine iz hrvaških vasic, kot so Lipa, Pasjak, Rupa, Šapjane, Lisac, Škalnica in Brdce (Riman in Markelj 2014). Ukrepi Republike Slovenije in Republike Hrvaške v času bolezni covid-19 pa so pokazali, kako državi ne razumeta obmejnih območij in kako sta z uvedbo podobnih ukrepov že tako težko življenje naredili še težje.

Ob koncu 17. in v 18. stoletju so bile v Istri oblikovane tri glavne jezikovne skupnosti: italijanska, hrvaška in slovenska. Jezikovna pripadnost v 18. stoletju še ni pomenila narodne zavesti, temveč prej socialni status (Darovec 1992). Ločevanje hrvaškega in slovenskega etnosa v Istri in na Kvarnerju ob hrvaško-slovenski meji oziroma slovensko in hrvaško govorečih krajih se po Kozlerju začne v 19. stoletju. Zadnja desetletja 19. stoletja so pomenila ustalitev te etnične meje, oprte na narodno zavest. Pomembno vlogo v življenju na istrskem polotoku sta tako imeli tudi upravnopolitična in cerkvena razdelitev na ozemlju, poseljenem s Slovenci in Hrvati. Pomemben se zdi razvoj šolstva in tudi ljudska štetja. Vse to je vplivalo na skupno in združeno delovanje Slovencev in Hrvatov, a vendar je vsak narod oblikoval svojo narodno zavest. Razvijala se je pod vplivom prej navedenih elementov. Tem je treba dodati še gospodarsko povezanost s pomembnimi tržišči.

Etnologi se strinjajo, da je iskanje »avtohtonega slovenskega« in »avtohtonega hrvaškega« etnosa, sploh v hrvaško-slovenskem obmejnem pasu, kot navajajo številni raziskovalci te problematike, dokaj »jalovo početje« (Belaj 1995). Podobno mislijo tudi drugi raziskovalci problematike slovenstva na Hrvaškem, ki poudarjajo, da obstajajo skupnosti vzdolž slovensko-hrvaške meje, za katere se lahko trdi, da gre za avtohtono poselitev, je pa aktualno tudi vprašanje na primer Reke in Zagreba (Zupančič 2008, 568–569, 572), mest, ki, ne ležita na geografsko avtohtonem poselitvenem pasu, sta pa skupnosti tam toliko stari in močni, da ju je treba dodati v skupino avtohtonih Slovencev. Z analiziranjem zgodovine Istre pa je treba ta model prenesti tudi na Pulj, kjer je prav tako zabeležena dolgoletna navzočnost Slovencev.

Raziskovalci so se v svojih dosedanjih raziskavah bolj osredotočali na druge tematike in niso analizirali nekdanjega in sedanjega življenja, delovanja in položaja pripadnikov slovenske skupnosti na obravnavanem območju.

Osrednji cilj raziskave je podati podrobno kronološko analizo in sintezo dosedanjih spoznanj, ki so jih objavili slovenski in hrvaški raziskovalci, izpopolnjeno z novimi spoznanji. Tematika je bila raziskovana z dveh vidikov, ki zajemata zgodovinski in sodobni del.

V zgodovinskem delu, na katerem je bilo tudi raziskovalno težišče s posebnim poudarkom na obdobju do začetka prve svetovne vojne, je bil poudarek na naslednjih vprašanjih:

a) Na kakšen način je slovensko-hrvaško sodelovanje v političnem in kulturnem življenju vplivalo na življenje prebivalcev slovenske etničnosti v današnjih krajih, kot so Brtonigla, Umag, Buje, Grožnjan, Oprtalj, Buzet, Lanišče in Lupoglav v Istrski županiji ter Matulji, Kastav, Viškovo, Klana, Opatija, Lovran in Mošćeniška Draga v Primorsko-goranski županiji?

b) Kako so na oblikovanje nacionalne identitete vplivala slovensko-hrvaška kulturna, politična in tudi športna društva v Istri, aktivna v času pred prvo svetovno vojno?

b) Na kakšen način so na sobivanje hrvaškega in slovenskega naroda ter tudi na nastajanje modernega naroda vplivali vidni posamezniki, ki so bili izjemno pomembni tudi v času taborov in pri njihovi organizaciji v Istri (poudarek bo na taboru v Kastvu)?

d) Kaj nam o slovenskem prebivalstvu na obravnavanem obmejnem območju današnje Hrvaške povedo matične knjige župnij?

e) Kako je na slovensko skupnost, ki je živela in še vedno živi na (danes) hrvaškem obmejnem območju, vplivalo oblikovanje jezika oziroma kako je s tem vprašanjem povezana jezikovna meja, ki so jo določali slovenski znanstveniki (Ostaneč 1991)?

f) Kakšna je bila razprava v slovenskih in hrvaških zgodovinskih novicah, ko gre za »Istrijske Slovence med Teržaškim in Reškim morjem« (*Kmetijske in rokodelske novice* 1848) ter s tem povezano oblikovanje modernega naroda, nastanek jezikovnega korpusa in tudi nacionalne identitete?

V sodobnem delu, ki bo zajel sodobnejše tematike, od leta 1991 do danes, pa bo poudarek na vprašanjih:

a) Kakšen je trenutni položaj pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem v krajih, kot so Brtonigla, Umag, Buje, Grožnjan, Oprtalj, Buzet, Lanišče in Lupoglav v Istrski županiji ter Matulji, Kastav, Viškovo, Klana, Opatija, Lovran in Mošćeniška Draga v Primorsko-goranski županiji, od leta 1991 do danes in na kakšen način ta položaj vpliva na trenutno povečan interes uvajanja slovenščine v osnovne in srednje šole na obravnavanem območju?

b) Na kakšen način pripadniki slovenske skupnosti uveljavljajo pravice, zagotovljene v hrvaški zakonodaji (samoorganizacija, kulturna avtonomija, politična participacija, izobraževanje v manjšinskem oziroma maternem jeziku)?

c) Kakšna je razprava v slovenskem in hrvaškem časopisju, kar zadeva življenje in delovanje pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem v sodobnem času ter njihov položaj na Hrvaškem nasploh? Kakšen je način poročanja in koliko so zastopani v slovenskem in

hrvaškem medijskem prostoru danes? Na kakšen način vplivajo mediji na ohranjanje identitete?

d) Kakšna je prepoznavnost slovenske kulturne dediščine na Hrvaškem? Ali je te prepoznavne elemente mogoče vključiti v lokalno turistično ponudbo v okviru čezmejnega povezovanja? Kakšen je pomen slovenske kulture na navedenem geografskem območju?

e) Katere elemente slovenske tradicionalne kulture pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem zaznavajo kot svoje?

f) Na kakšen način ohranjajo slovensko dediščino in katere elemente percipirajo kot del svoje kulturne dediščine?

g) Kako vidijo odnos in lastno predstavitev oziroma prepoznavnost v hrvaških strokovnih institucijah (npr. v muzejih, galerijah itd.)?

Odgovori na zastavljena vprašanja bodo podali celovitejši vpogled v situacijo med prebivalci, ki so pripadniki ali potomci slovenske skupnosti na Hrvaškem v krajih, kot so Brtonigla, Umag, Buje, Grožnjan, Oprtalj, Buzet, Lanišče in Lupoglav v Istrski županiji ter Matulji, Kastav, Viškovo, Klana, Opatija, Lovran in Mošćeniška Draga v Primorsko-goranski županiji.

Metode dela

Podatki so zbrani z analizo sodobnih in zgodovinskih znanstvenih in strokovnih del v hrvaškem in slovenskem jeziku. Poleg tega so bili pregledani sekundarni viri (novinarski članki, neobjavljena doktorska dela). Pri iskanju podatkov iz primarnih virov je prišlo do določenih zapletov zaradi bolezni covid-19 in dejstva, da so več kot polovico leta bile zaprte tako meje kot hrvaške državne institucije. Vsi zbrani podatki so analizirani in uvrščeni v sodoben družbeni kontekst.

Analizirani so bili popisi prebivalstva od leta 1880 do danes in podatki, pridobljeni iz matičnih knjig župnij, ki se nahajajo na območjih, ki so bila zajeta v popisih. V tem primeru pa so se pojavile težave, ker so se meje občin in mest skozi zgodovino spreminjale. Tako ni bilo možno narediti absolutne primerjave med današnjimi občinami in mesti ter občinami, ki so obstajale v zgodovini. Poleg tega so se kot dodaten izziv v novejšem času pojavili nove vasice in kraji, ki jih v zgodovinskih popisih ni mogoče najti oziroma niso bili prikazani v nobenem mestu. Dodatno je situacijo zakompliciralo tudi dejstvo, da meje župnij niso skladne z mejami občin, tako da so podatki, pridobljeni in uporabljeni v tem delu, samo ilustrativne narave, da se vidi, s katerimi slovenskimi kraji so obstajale intenzivnejše vezi.

Pregledano je bilo tudi časopisno gradivo, ki nastaja kot produkt manjšinskih aktivnosti, oziroma bilteni društev, pri čemer je poseben poudarek na biltenu Mavrica, ki ga izdaja Slovensko kulturno društvo »Istra« iz Pulja.

Izvedenih je bilo sedamnajst globinskih intervjujev. Intervjuvanci so bili zbrani z metodo snežne kepe. V poročilu so zabeleženi njihove inicialke, mesto intervjuvanja oziroma mesto njihovega bivanja ter leto intervjuvanja. Zaradi prepovedi potovanja po Hrvaški in tudi zaradi skrbi predvsem starejših posameznikov glede okužbe z boleznijo covid-19 so bili namreč nekateri intervjuji oziroma pogovori izvedeni telefonsko. Vsi intervjuvanci niso člani slovenskih društev. Predvsem smo na terenu poiskali posameznike, ki so vključeni v lokalno okolje, kjer živijo, in katerih družina na tem geografskem prostoru živi več desetletij. Med moškimi ali ženskimi intervjuvanci nismo delali razlik.

2 Zgodovinski razvoj Istre in Kvarnerja

Hrvaška Istra je geografsko enoten prostor, ki je ločen od Kvarnerja z izrazito reliefno mejo, in sicer Čićarijo in Učko (Borovac 2002, 271), kar je zelo močno vplivalo tudi na oblikovanje identitete in občutek pripadnosti. To ima močan vpliv tudi v sodobnem času. Naravne istrske meje niso pripomogle k temu, da bi se Istra boljše vezala na svoje zaledje. Je najbolj zahodni del Hrvaške in obsega 90 % površine istoimenskega polotoka, največjega v Jadranskem morju. Preostali deli polotoka so v lasti Slovenije in Italije. V vzhodnem delu polotoka je opatijsko primorje, ki v primerjavi z ostalim delom Istre zaradi fizičnega in zgodovinsko-geografskega razvoja ni sestavni del regije. Hrvaška Istra (brez opatijskega primorja) je administrativno urejena kot Istrska županija (Šisler 2007, 374).

Polotok je na območju, kjer je prihajalo do stika treh glavnih evropskih civilizacijskih krogov: slovanskega, romanskega in germanskega. Njihovo prepletanje je vidno v različnih kulturnih pokrajinah in sorazmerno različni narodnostni sestavi prebivalstva. Izrazito obrobni položaj znotraj Republike Hrvaške z ene strani in bližina razvitih dežel Južne in Srednje Evrope (Italija, Slovenija, Avstrija) z druge strani vplivata na funkcijo Istre kot povezovalnega območja tudi v sodobnih pogojih. Čeprav iz takega čezmejnega povezovanja izhaja cel niz prednosti, pa v nasprotju s tem ni dobro, da se na ta način poglobljajo dezintegracijske tendence (severni in večji del zahodne obale Istre gravitira k Trstu, Istra ni povezana z reško makroregijo in deželo v celoti). To je posledica tudi robnega položaja njenega vodilnega mesta Pulj in nerazvitosti središča Istrske županije, Pazina.

Najpomembnejša in največja naselja so na zahodni obali. Njihova jedra so bila v glavnem oblikovana že v antičnem obdobju, in to na primernih strateških pozicijah, kot so polotoki in bregovi v bližini obale ali zaščitenih zalivih (Pulj, Poreč, Rovinj, Umag, Novigrad in ostali). Kasneje so se razvijala kot centralna mesta svoje ruralne okolice, v 19. in 20. stoletju pa so postala industrijska središča. Turistično privlačna vsebina in dober prometno-geografski položaj sta vplivala na razvoj turizma. Nekatera od teh mest so postala vodilna turistična središča Hrvaške. V notranjosti polotoka je samo nekaj večjih mest. Razvila so se na področjih nekdanjih fevdalnih posesti in bila zgrajena na vrhovih bregov. Takšna lokacija je bila izbrana zaradi obrambnih razlogov. Kasneje so se v podnožjih akropolskih mest razvila nova naselja, ki skupaj tvorijo fiziognomično in funkcionalno območje. V Istri so posebej znane »stancije« na območju Poreštine in Bužeštine, ki predstavljajo več kot 80 % skupnega števila mest. Veliko teh mest v zahodni in srednji Istri ter Čićariji ima patronimična imena, kar kaže na korenine priseljencev in na način kolonizacije skozi zgodovino.

Temeljni dejavnik, ki omejuje sodobni gospodarski razvoj in funkcionalno organizacijo Istre, je neustrezen prometni sistem. Pri tem je največja pomanjkljivost to, da so vse prometne povezave usmerjene proti severu in tujini, zaradi česar je polotok v znatni meri prometno izoliran od ostalega dela Hrvaške.

Šele ob koncu 18. stoletja se je začela oblikovati Istra, kakršno poznamo danes. Po propadu Beneške republike leta 1797 je Istrska marka prvič prišla pod habsburško oblast, a samo do leta 1805, saj se je po vojni s Francozi in z mirovnim sporazumom v Bratislavi habsburška monarhija morala odreči vsem beneškim posestvom. Tedaj je bila tudi Istrska marka pridružena Italijanskemu kraljestvu. Ko je bilo leta 1809 nemško cesarstvo preoblikovano v Nemško zvezo in so ji pripadle le dežele, ki so bile tedaj pod nemškimi vladarji, je Istro razdelila nova državnopravna meja, ki je uradno ostala v veljavi do razpada tega državnega organizma leta 1866. Ko so Francozi po novi vojni leta 1809 s habsburško monarhijo iz osvojenega ozemlja ustanovili Ilirske province, je bilo leta 1811 z moderno razdelitvijo ozemlja med Kranjsko in Goriško ter z odpravo starih enklav na obeh ozemljih hkrati z novo mejo od Bazovice do kranjskega Ostrožnega Brda določena poznejša severna meja. Istra je bila še vedno razdeljena: prejšnja Pazinska kneževina in južni tržaški Kras sta pripadla civilni provinci Hrvaški, prejšnja marka pa je bila združena z Goriško v provinco Istro (do leta 1814). Od leta 1814 dalje je celotno ozemlje Istre pripadlo tržaškemu guberniju, toda Istra je bila še vedno razdeljena med dve okrožji: tržaško ali istrsko in reško (Več o razmejevanju glej: Marin 1991, 1992; Kristen 2002; Habjan 2003; Krnel-Umek, Duša 2004; Kristen 2006; N. Podgoršek 2009 i dr.).

Šele leta 1849 je bila na podlagi oktroirane ustave uradno ustanovljena mejna grofija Istra s kvarnerskimi otoki, vendar brez lastne samouprave ter s skupnim deželnim zborom z Goriško in Gradiško pokrajino s sedežem v Gorici. Samoupravo je dobila leta 1861 s središčem v Poreču, le-ta pa je pripadala skupni deželi Avstrijskega primorja s cesarskim namestništvom v Trstu. Ta ureditev se je ohranila vse do leta 1918/1920, ko je ozemlje Julijske krajine po Rapalski pogodbi pripadlo Kraljevini Italiji (Grafenauer 1993).

V času od sredine petdesetih let 19. stoletja do dvajsetih let 20. stoletja se je na celotnem istrskem polotoku odvijalo narodno gibanje, ki je močno vplivalo tudi na delovanje slovenskih in hrvaških intelektualcev, zlasti duhovnikov in ostalih narodnih buditeljev. Vplivalo je na razvoj šol in drugih kulturnih institucij. To obdobje je obeležila tudi vrsta pomembnih ljudi, čigar prispevek se vrednoti in ceni tudi danes.

V ta proces so bili s svojimi idejami in cilji močno vključeni intelektualci, duhovniki in ostali pripadniki različnih slovanskih narodov, in to na območju celotnega istrskega polotoka. Iz procesa, ki je potekal, pa je možno razbrati nekaj glavnih ciljev, za katere so se borili. Glavni boj je bil namenjen ohranjanju maternega jezika (hrvaškega ali slovenskega). Ta boj za jezik se je začel leta 1861. Počasi je bil materni jezik uveden v šole, potem v občine ter na koncu v okraje in na sodišča. Od leta 1910 naprej so se različne sodne razprave na območju današnje hrvaške Istre vodile v hrvaščini. Borili so se za ohranjanje samouprave in še posebej za ohranjanje občin. Prizadevali so si dobiti večji vpliv v istrskem parlamentu. Vpliv Hrvatov in Slovencev je počasi naraščal zaradi izjemno pestrega delovanja različnih društev, med drugim tudi Političnega društva za Hrvate in Slovence v Istri, ki je s svojimi javnimi shodi vplivalo na prebivalstvo in jih usmerjalo na volitve. Hrvati in Slovenci so zmago doživeli leta 1908, ko je bilo v istrskem parlamentu izvoljenih 19 Hrvatov in Slovencev proti 25 Italijanom (Mirković

1969, 283–285). Zelo močno je na oblikovanje nacionalne zavesti in na ohranjanje identitete vplival tudi slovanski tisk. Najpomembnejše je bilo glasilo *Naša sloga*, ki je izhajalo od leta 1870 do leta 1915. Besedila, objavljena v njem, so vplivala na široke sloje slovanskih narodov v Istri.

Pomembno je poudariti, da je bilo na istrskem polotoku v času od leta 1866 do leta 1914 obdobje relativnega miru in je bilo slovanskemu prebivalstvu tega polotoka omogočeno, da se vključi v različna društva in razvije zavedno kulturo, ki je tudi danes sestavni del hrvaške in slovenske Istre. Ustanavljali so čitalnice in izdajali številna glasila.

Prva svetovna vojna je ustavila vsa tovrstna dogajanja v Istri. Po koncu prve svetovne vojne, novembra 1918, so italijanske čete zavzele velik del nekdanje avstro-ogrske monarhije. Po Rapalski pogodbi je Italija dobila Julijsko krajino, ozemlje, ki je obsegalo Goriško in Gradiško pokrajino, Trst z okolico, Istro (razen mesta Kastav in otoka Krka), Notranjsko, Zadar in otok Lastovo v Dalmaciji. Na tem ozemlju je ostalo okoli 600.000 Slovencev in Hrvatov.

Dukovski prikazuje sistem totalne okupacije, ki se je dogajala v Istri po prvi svetovni vojni. Začenja se z Rapalsko pogodbo in Zakonom o aneksiji (Dukovski 2004, 135–136).

V treh političnih pogodbah med Kraljevino Italijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) oziroma Jugoslavijo so polmilijonsko jugoslovansko manjšino, priključeno Kraljevini Italiji po prvi svetovni vojni, popolnoma ignorirali. Fašistični raznarodovalni pritisk se v prizadevanjih za »etnično bonifikacijo« Julijske krajine ni omejil zgolj na politično zatiranje. Tako so oblasti poleg poitalijančevanja krajevnih imen, priimkov in osebnih imen spodbujale tudi izseljevanje Slovencev in Hrvatov ter načrtovale notranjo agrarno kolonizacijo z doseljevanjem Italijanov. Te načrte je spremljalo skrajno surovo politično preganjanje (Wohinz in Verginella 2008, 31).

Na novo pridobljena področja je bilo treba na novo reintegrirati. Za uresničevanje tega programa je bilo treba po eni strani zatirati protiitalijanske manifestacije iredentističnih društev, po drugi strani pa s primernimi koncesijami in dobrohotnim ravnanjem vzbujati v ljudeh občutek o koristnosti njihove pripadnosti Italiji (Wohinz in Verginella 2008, 33–34).

Represalije so se začele že leta 1919 in so naraščale, kakor je fašizem dobival na moči (Parovel 1993, 20). Integracija in asimilacija sta se začeli na vseh področjih: sistematično so začeli s spreminjanjem priimkov, imen, krajev, celo imen na grobovih. S tem so v obdobju fašističnega nadvladja poskušali in v dobri meri tudi uspeli vzbuditi v prebivalstvu prepričanje, da pripadajo višjemu, italijanskemu narodu, neposrednemu nasledniku slavnega rimskega imperija (Berdon 2004, 323). Fašistični teror se je začel po uničenju Narodnega doma v Trstu. Od leta 1920 se slovanski jeziki niso več dopuščali pri pisanju uradnih spisov, pa tudi ne v naslovih, na železnicah in na sodiščih. Od leta 1923 sta bila hrvaški in slovenski jezik prepovedana v vseh javnih uradih, pa tudi v cerkvi. Istega leta so bile z Gentilijevo reformo zaprte vse hrvaške, slovenske in nemške osnovne in nato še srednje šole. Naslednjega leta so začeli s pritiskom in diskriminacijo v javnih uradih, različnih podjetjih, vrhunec pa je bil dekret, s katerim so prepovedali delati hrvaškim in slovenskim

pomorščakom. Leta 1927 so prepovedali delati tudi hrvaškim in slovenskim pristaniškim delavcem. Istega leta pa sta bila odrejena še zapiranje vseh slovenskih in hrvaških društev ter prepoved tiskanja slovanskega časopisja (Parovel 1993, 20).

Prepoved društev je vplivala tudi na že obstoječa društva, ki so med vojno pretežno mirovala. Usoda zadnjih slovanskih društev in hkrati tudi usoda celotnega političnega, kulturnega in gospodarskega življenja Slovencev in Hrvatov pod Italijo je bila določena leta 1927. Tedaj je delovalo še 400 slovenskih in hrvaških kulturnih in športnih društev.

Ena od posledic je bilo tudi ustanavljanje različnih uporniških gibanj in tajnih organizacij. Začetek ilegalnega, podtalnega odpora proti italijanski oblasti na slovenskem in hrvaškem delu ozemlja Julijske krajine se je začel že v trenutku italijanske vojaške zasedbe tega ozemlja (Wohinz in Verginella 2008, 17). Orjuna (organizacija jugoslovanskih nacionalistov) je imela v Julijski krajini odločilno vlogo pri ustanovitvi tajnega aktivnega odpora. Druga tajna organizacija, ki je bila ustanovljena jeseni 1924, je bila TIGR. Ustanovljena je bila v Trstu in je delovala v okviru legalnih slovenskih prosvetnih društev. Njen cilj je bil osvoboditev slovenskega Primorja in Istre. Od leta 1926 se je njeno delovanje razširilo na celotno območje Julijske krajine. Po razpustu slovenskih in hrvaških kulturnih in prosvetnih društev so na Nanosu leta 1927 ustanovili ilegalno organizacijo TIGR s središčem v Gorici. Svoje delovanje je prekinila po končanem tržaškem procesu leta 1930. Istočasno se je v Trstu osnovala druga ilegalna organizacija iz vrst Zveze mladinskih društev (ZMD). Na začetku leta 1928 je bila ustanovljena še ena organizacija, poimenovana Borba (TOB). Območje delovanja te tajne organizacije je obsegalo vso Julijsko krajino, vendar podrobnejša teritorialna razdelitev ni segla na Goriško (Wohinz in Verginella 2008, 93).

Istra je začetek druge svetovne vojne dočakala pod fašizmom. V aprilu 1941 so italijanska, nemška, madžarska in bolgarska vojska napadle Kraljevino Jugoslavijo in si jo razdelile. Italija je anektirala velik del Slovenije in hrvaško ozemlje od Sušaka do Bakra, celotno zaledje ter skoraj celo Dalmacijo in Črno goro. Tedaj je Mussolini, čeprav je zadržal vojno mejo, združil tedanje hrvaške in slovenske predele v Italiji z ostalimi na novo pridobljenimi območji Hrvaške in Slovenije.

Na anektiranih območjih je prišlo do oboroženega upora proti okupatorju, ki je vplival tudi na slovenske in hrvaške kraje v Julijski krajini. Čeprav so italijanske oblasti sprejele zelo veliko število odredb, s katerimi so hotele preprečiti vse poskuse antifašističnega boja, je bil ta vse močnejši, tako kot je bil močnejši odpor na drugih okupiranih območjih nekdanje Kraljevine Jugoslavije.

Ko je Kraljevina Italija kapitulirala, so italijanske vojne oblasti odklonile sodelovanje z antifašističnimi strankami, s katerimi bi nudili skupen odpor nemškemu okupatorju.

V Istri se je začel množični narodnoosvobodilni upor. Septembra 1943 je bil ustanovljen Štab hrvaško-slovenskih partizanskih odredov. Ta štab je trajal kratek čas, ker so bile v hrvaški Istri ustanovljene enote Narodnega osvobodilnega gibanja. Kmalu zatem, 25. septembra 1943, je bilo potrjena združitev Istre s Hrvaško (Deželjin 2007, 189).

Potreba po razmejitvi med današnjo Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško v Istri se je pojavila v času druge svetovne vojne. Do povezave med slovenskim in hrvaškim narodnoosvobodilnim gibanjem je prišlo z majhnim zamikom, in to po tem, ko se je prebivalstvo današnjih slovenskih krajev začelo pritoževati, da so hrvaški partizani v času mobilizacije posegali tudi v njihovo območje. Da bi se nastale težave čim lažje rešile, je do dogovora o meji prišlo 10. februarja 1944 (Marin 1992, 161).

Po drugi svetovni vojni je bilo še odprto vprašanje meje z Italijo. S posredovanjem zaveznikov sta bili vzpostavljeni dve coni, cona A in cona B, ki sta bili aktualni od leta 1945 do leta 1947. Na omenjeni meji je večkrat prišlo do sprememb. Tako je v juniju 1945 prišlo do združitve okrajev Umag in Buje v okraj Buje, v avgustu pa do združitve okrajev Piran in Koper v okraj Koper. V okraj Koper so do leta 1947 spadali naslednji kraji: Perci in Črnica z vasicami Abrami, Črnica, Jakci, Podreček, Podstaje in Pužane ter kraj Kodolje z zaselki Confi, Fantiniči (Gorišica), Konti (Kodolje), Darini – Suzaniči in Slape (Mlin), okraj Koper pa je zajemal tudi katastrsko občino Topolovac. Po letu 1947 so bila ta mesta sestavni del današnje Republike Hrvaške. Nekatera mesta so bila leta 1956 priključena nazaj k današnji Republik Sloveniji. To so bila mesta: Abitanti, Belvederi, Brezovica, Graden, Koromači - Boškini, Močunigi, Pregara in Sirči (Boban 1993, 60; Marin 1992, 170). Meja je bila dopolnjena leta 1954, ko je bila tedanja cona B Svobodnega teritorija Trst priključena nekdanji Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ). Tedaj je bil okraj Koper priključen Ljudski republiki Sloveniji, okraj Buje pa Ljudski republiki Hrvaški. Do končne razmejitve med Ljudsko republiko Slovenijo in Ljudsko republiko Hrvaško je prišlo leta 1956. O iniciativi s terena so se izrekli Izvršni svet Hrvaške, Izvršni svet Slovenije, Sabor Hrvaške in Skupščina Slovenije. Ljudski republiki Sloveniji so bila priključena mesta Abitanti, Brezovica, Gradin in Sirči, Pregara, Belvedur, Koromači - Boškini in Močuniga, ki so od leta 1947 del Ljudske republike Hrvaške (Boban 1995, 248). Ljudski republiki Hrvaški pa so od leta 1947 pripadala tudi katastrska občina Črnica ter mesta Črnica, Konti in Perci. Obe državi sta z osamosvojitvijo in mednarodnim priznanjem leta 1992 spremenili svoje upravno-teritorialne enote (Marin 1992, 60–62).

Kvarnerski del severnega primorja je nekoliko bolj heterogen od Istre in je sestavljen iz nekaj manjših središč: osrednje ležeče Reke z okolico, opatijskega, crikveniškega (Vinodol) in podvelebitskega primorja ter kvarnerskih otokov (Krk, Rab, Cres in manjši otoki).

Osrednji del Kvarnerja je mesto Reka. Razen Reke, še posebej južno od nje, na Kvarnerju ni nobenih večjih mest. Zgodovina Reke je relativno pomembna za ta projekt, saj so današnji sestavni deli Reke včasih bili vasice, ki so gravitirale k slovenskim krajem. Prav iz različnih trgovskih in ekonomskih vezi je razvidna zgodnja povezava med Reko in slovenskimi kraji že od 15. stoletja. Svoj razcvet pa je Reka doživela v drugi polovici 19. stoletja. V 19. stoletju je zavzemala 50 % industrije tedanje Hrvaške. Močno industrijsko središče je bila tudi v 20. stoletju. Glede na pomorski promet je bila do prve svetovne vojne s svojim pristaniščem uvrščena na osmo mesto v svetovnem merilu. Povečevala se je tudi koncentracija delavcev iz različnih krajev avstro-ogrske monarhije. Spreminjala pa se je tudi urbana struktura mesta (Strčić 1988, 477).

Na zgodovino Reke so močno vplivali dogodki po prvi svetovni vojni, ko je prišlo do razpada avstro-ogrske monarhije. Z Rapalskim sporazumom je Kraljevini Italiji leta 1920 pripadla Istra (razen Kastva), medtem ko je Reka dobila status neodvisne države. Ta status je imela vse do leta 1924, ko je z Rimskim sporazumom postala sestavni del Kraljevine Italije (Moravček 2006, 27–97). Reka je tedaj postala le periferno mesto v Kraljevini Italiji in njen položaj je bil bistveno spremenjen, saj je prišlo do upada pomembnosti delovanja njenega pristanišča. Ta upad gospodarske moči je bil najprej opazen prav v pomorstvu.

Meja med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS je potekala po sredini današnjega mesta Reke. Tako je Sušak postal posebno mesto – središče številnih upravnih in drugih institucij. Na začetku druge svetovne vojne je bil Sušak priključen Kraljevini Italiji, leta 1943 pa sta tako Reka kot Sušak spadala pod nemško okupacijo. Proti koncu vojne je nemška vojska ob odhodu uničila več kot 90 % pristaniških in industrijskih obratov.

Po drugi svetovni vojni sta Reka in Sušak ponovno postala enotna mestno-pristaniška celota s funkcijo glavnega pristanišča tedanje Jugoslavije. Leta 1948 je na Reki živelo 27.324 Hrvatov, 25.319 Italijanov, 3.073 Slovencev in 1.385 Srbov, leta 1953 pa že 56.354 Hrvatov, 4.748 Slovencev in 4.028 Srbov ter samo 7.770 Italijanov (Borovac 2002, 126).

Druga pomembna celota za ta projekt je opatijsko primorje, ki pripada istrskemu polotoku, ki ga zaradi fizične oddaljenosti in drugačnega zgodovinsko-geografskega razvoja danes ne štejemo kot njen sestavni del. Ta oddaljenost je skozi zgodovino prišla do izraza skozi mejni značaj samega območja, kamor spadajo ozki priobalni pas na zahodni obali reškega zaliva, podgorski pas Učke ter območje med Čićarijo in kastavsko kotlino. Najstarejša naselja so nastala na gričih, kjer so obstajale možnosti za razvoj poljedelstva. Najpomembnejša mesta so bila Brseć, Mošćenice, Veprinac in Lovran. Vse do 16. stoletja ni na obali nastalo nobeno naselje. Prvo večje naselje je bilo ribiško mesto Volosko, ki je nastalo kot posledica agrarne krize s težnjo prebivalcev po pomorskih dejavnostih. Gospodarski razvoj teh mest se je začel v drugi polovici 19. stoletja, ko so obalna naselja prevzemala značaj samostojnih mest. Odpirale so se manjše ladjedelnice v Iki, na Voloskem in v Lovranu. V Moščenički Dragi pa se je razvilo ribištvo. V celotnem opatijskem primorju je v 19. stoletju živelo 18.700 prebivalcev. Danes tam živi 29.100 prebivalcev. Največji razvoj v zadnjih nekaj desetletjih so doživela naselja Matulji, Jušići, Juradni itn. (Borovac 2002, 291). Danes imajo vsa ta priobalna mesta velik turistični pomen. Zaradi razvoja turizma so tudi nekatera priobalna mesta začela z revitalizacijo.

3 Slovenstvo v Istri in na Kvarnerju nekoč in danes

Zgodovina Istre in Kvarnerja je zelo močno vplivala na prebivalstvo danes obmejnega slovensko-hrvaškega prostora v Istri in na Kvarnerju. Položaj Slovencev in slovenstva v hrvaški Istri ter na Kvarnerju je posebna in izjemno kompleksna problematika, ki je povezana s politično-zgodovinskimi dogajanjem ter oblikovanjem meje skozi zgodovino. Določeni vidiki, ki so bili zaznamovani na tem obravnavanem prostoru, so prepoznani vzdolž celotne slovensko-hrvaške meje in so se v zadnjem času tudi začeli analizirati (Hočevar – Knežević 1999; Josipovič 2011; Riman 2013; Riman 2014; Riman in Škiljan 2018; Škiljan in Riman 2019; Škiljan in Riman 2020).

Raziskave so pokazale, da je možno obmejni slovensko-hrvaški pas še dodatno razdeliti na podobmočja. Iz raziskav (Kržišnik - Bukić 1995, 137, Riman 2011, 267) je tako razvidno, da je možno obmejno območje razdeliti še na dva dela. Prav procesi, ki so bili evidentirani v prvem podobmočju (migracije, samoorganizacija, povezovanje s sosednjimi vasicami, ki so danes v Republiki Sloveniji), so bili različni od procesov, zaznanih v drugem delu obmejnega območja. Prvo podobmočje je ozki pas, ki leži takoj za današnjo slovensko-hrvaško mejo.¹ Tudi analiza matičnih knjig iz hrvaških župnij je pokazala, da je povezanost teh krajev v prvem podobmočju takoj za slovensko-hrvaško mejo intenzivna in bolj pomembna pri ohranjanju pripadnosti slovenskemu etničnemu telesu.

Slovenci na Hrvaškem imajo danes status pripadnikov manjšine. Njihov položaj je opredeljen v Ustavi Republike Hrvaške (1990), v Ustavnem zakonu o pravicah narodnih manjšin (2002), ki je bil sprejet v procesu priključevanja Hrvaške Evropski uniji, in v drugih področnih zakonih. Varstvo narodne manjšine je načeloma odgovornost države, v kateri manjšina živi, pripadnikom narodnih manjšin pa je v dodatno podporo pri ohranjanju njihovih jezikovnih in kulturnih značilnosti tudi »matična« država, v tem primeru Slovenija, s svojo zakonodajo in ukrepi ter bilateralnimi dogovori. Republika Slovenija obravnava Slovence na Hrvaškem, ki živijo na obmejnem področju, zlasti v Istri, Gorskem kotarju in Medžimurju (*Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov Republike Slovenije* 1996), oziroma v sedmih županijah Republike Hrvaške, ki mejijo na Republiko Slovenijo, in na območju mesta Zagreb (*Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja* 2006), kot avtohtono narodno manjšino. Slovenci, ki živijo na drugih območjih Hrvaške, pa imajo status Slovencev po svetu. Hrvaška te ali podobne razlike ne dela pri nobeni narodni manjšini.

Prav zaradi različne obravnave Republike Slovenije in Republike Hrvaške pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem je treba odgovoriti na vprašanje, ali so pripadniki

¹ V tem prvem podobmočju slovensko-hrvaškega obmejnega območja v Istri in na Kvarnerju so kraji: Male Mune, Vele Mune, Klana, Rupa, Lisac, Lipa, Šapjane, Pasjak na Kvarnerju ter Savudrija, Sv. Marija na Krasu, Kašte, Buje, Momjan, Zrenj, Buzet).

slovenske skupnosti na Hrvaškem na obravnavanem območju danes avtohtono prebivalstvo, kar je bil eden od ciljev projektnega razpisa.

Pojem **avtohtonost** implicitno zahteva tri temeljne pogoje: kolektivno naravo (organiziranost, skupne značilnosti), teritorialnost (oblikovanje kulturne pokrajine) in seveda čas (Zupančič 2008, 570). V teh razmerah je pogoje težko preveriti, je pa treba omeniti, da slovenska skupnost na Hrvaškem zadovoljuje vse tri pogoje. No, vseeno se pri premišljevanju o vprašanju slovenstva nasploh, avtohtonosti slovenske skupnosti in tudi priseljevanja pripadnikov slovenske skupnosti v hrvaški Istri odpirajo različna dodatna vprašanja.

Odpira se tudi vprašanje, kako pristopiti k raziskavi tega fenomena, torej slovenstva v hrvaški Istri, če se ve, da so asimilacijski tokovi na prvi in množične selitve po drugi svetovni vojni zabrisale stare sledi ter s priselitvami obsežnega kontingenta ustvarile nove jezikovne, kulturne in etnične situacije (Zupančič 2008, 575). Poleg druge svetovne vojne ima močan vpliv na prebivalstvo Istre tudi dejstvo, da se je v času vojne na Hrvaškem veliko število posameznikov preselilo v Istro iz Bosne in Hercegovine ter iz Slavonije. Med pogovori, ki smo jih imeli na terenu v času izvajanja projekta *Slovenstvo skozi zgodovino in sedanost v obmejnih krajih Istre in Kvarnerja*, je ena gospa povedala, da so v Buzetu peli slovenske in domače pesmi, so pa mogli začeti peti tudi hrvaške zaradi vseh, ki so se v Buzet in okolico preselili po letu 1991 (I. B., Buzet, 2020). Druga gospa iz okolice Pazina, po prababici Slovenka, pa je povedala:

»Mi nikoli nismo za Slovenijo govorili Slovenija, temveč Kranjska. Še vedno govorimo Kranjska in o Sloveniji govorijo samo tisti od gor, iz Hrvaške.« (M. S., Trbiž, 2020).

16

Prav zato iskanje slovenstva na obravnavanem geografskem območju, kjer je prišlo do močnega prepletanja kulturnih stikov, ni enostavno in moramo upoštevati različne dejavnike, ki so vplivali na identiteto in opredelitev prebivalstva, ki živi na obmejnem območju slovensko-hrvaške meje.

Ko gre za obravnavo nacionalnega porekla Istranov, zlasti Slovencev in Hrvatov, moramo imeti pred očmi dejstvo, da se je na obravnavanem geografskem prostoru šele v 19. stoletju ustalila etnična meja (Darovec 1995, 59), ki je potem zelo močno vplivala na oblikovanje identitete. Tudi uvedba trde meje leta 1991 je močno vplivala in še vedno vpliva na oblikovanje identitete in občutka pripadnosti na obeh straneh. Vsaka država s svojo politiko, izobraževanjem, političnimi in kulturnimi odločitvami vpliva na posameznika, da se bo ali se ne bo odločil svoje identitete povezati tudi z identiteto sosednjega naroda.

Identiteta je zapleten, večdimenzionalen in kompleksen občutek pripadnosti, ki ga lahko razumemo kot povezanost, pripadnost in istovetenje ljudi s predmeti in pojavi, ki sestavljajo njihovo kulturo in način življenja (Ravnik 1997, 238). Na občutek pripadnosti in na oblikovanje identitete vplivajo številni zunanji dejavniki, je pa dejstvo, da zgodovinski razvoj močno pripomore k sooblikovanju identitete, v našem primeru slovenske identitete.

Pomembna sta tudi odnos in medgeneracijski prenos identitete, ki je bil na omenjenem območju na določen način zaradi številnih sprememb na območju istrskega polotoka pogosto prekinjen. Idejo, da je 19. stoletje močno vplivalo na oblikovanje identitete, s katero se danes soočamo, potrjujejo tudi različni slovenski in hrvaški zgodovinarji, ki se ukvarjajo z analiziranim geografskim prostorom. Gotovo je v tem prostoru šele 19. stoletje čas ustalitve etnične meje, oprte na narodno zavest v navedenih dveh mešanih območjih, pa tudi severno od Buzeta (Grafenauer 1993, 22).

Na identiteto so skozi zgodovino močno vplivali poselitveni tokovi. Na geografskem območju, ki je analizirano v tem projektu, so bili zabeleženi intenzivni kolonizacijski in migracijski procesi. Po mnenju Grafenauerja (1991, 17) so v tej zgodovini migracij odločilni le strukturni etično-zgodovinski rezultati modernega časa, in sicer nekako od konca 17. stoletja naprej. S tem se strinjajo tudi Darovec (1995, 39–50) in drugi zgodovinarji (Kržišnik - Bukić 1999, 257; Orbanić in Marušić 1999, 237–247; Darovec 2002, 121–125). O številnih migracijskih valovih so pisali tako slovenski kot hrvaški zgodovinarji, so pa tudi migracije na istrskem polotoku in v zaledju Reke vplivale na današnjo situacijo.

Pomemben pokazatelj prisotnosti posameznikov so tudi popisi prebivalstva. O popisih prebivalstva na obravnavanem območju je bilo napisanih izjemno veliko znanstvenih in strokovnih del. Analizirani so bili tako popisi prebivalstva, narejeni v preteklosti, kot tudi tisti, ki potekajo v sodobnem času. Strokovnjaki se strinjajo s trditvijo, da sta najpomembnejša popis iz leta 1910 in popis iz leta 1953. Popis iz leta 1910 je zadnji popis v času avstro-ogrske monarhije. To so izjemno pomembni podatki, s katerimi se srečujejo zgodovinarji (in tudi znanstveniki drugih ved), vendar so si včasih nasprotujoči. Slovenski in hrvaški raziskovalci se strinjajo, da je problem v velikih in nenaravnih oscilacijah popisnih števil glede slovenskih in hrvaških prebivalcev ob obmejnih popisih oziroma od enega popisa do naslednjega. Pomembno je poudariti, da čeprav so bili popisi v času avstro-ogrske monarhije izvajani po uporabnem oziroma maternem jeziku, se bo v tem poročilu uporabljala oblika Slovenci in Hrvati, torej ne bomo pisali, da je bilo določeno število posameznikov, ki so se opredelili, da je njihov materni jezik slovenščina oziroma hrvaščina.

Obstajajo nasprotujoča si mnenja, zakaj so ti popisi tako različni. Nekateri menijo, da so na to vplivale upravne in cerkvene organizacije ter šole. Vzroke za znatna nihanja lahko pripišemo tudi neenaki popisni metodologiji in politično-zgodovinskim dogajanjem (Klemenčič idr. 1993, 662). Kržišnik - Bukićeva v svojih delih pojasnjuje, da je na te spremembe vplivala narodnost župnika oziroma učitelja. Navaja namreč, da je takrat bilo običajno, da duhovnik ali učitelj daje informacije o narodnosti prebivalstva. Navaja tudi možnost, da so popisovalci o narodnosti prebivalcev celotnega kraja sklepali prav na podlagi narodnostne pripadnosti krajevnega učitelja oziroma duhovnika (Kržišnik - Bukić 1999, 259). Obstaja pa tudi teorija, da so prav duhovniki in učitelji bili tudi popisovalci (Orbanić in Marušić 1999, 232), oziroma tudi drugi raziskovalci menijo, da je prav šolstvo imelo izjemno velik pomen in da je vplivalo na popise prebivalstva (Ostaneč 1991, 221).

Etnološki vidiki so na določen način pokazatelj večkulturnosti Istre. Sobivanje Slovencev, Hrvatov ter Furlancev in Italijanov omenjajo že starejši slovenski in hrvaški etnologi (Novak 1952). V kulturo, kot so jo ti zaznamovali, torej jadransko/mediteransko, pa spadata istrski polotok in opatijski Kras (Belaj 1997, 287). Obravnavno geografsko območje je zapleteno območje, kjer se jezikovna in nacionalna meja ne skladata s kulturno mejo. Kulturne značilnosti tega območja so stare (predrimske), kasneje preslojene in povezane z romanskimi elementi kulture. V povezavi z migracijami v 15. in 16. stoletju je zabeleženo priseljevanje dinarskega prebivalstva, kar je še vedno najbolj vidno na Čícariji (Belaj 1997, 291; Katunar 2008). Belaj nadalje trdi, da v ljudski kulturi ni možno evidentirati nekih posebnih elementov, ki bi bili na obravnavanem območju karakteristični za Slovence z ene in Hrvate z druge strani (Belaj 1997, 292). Tudi raziskovanje v okviru projekta *Slovenstvo skozi zgodovino in sedanost v obmejnih krajih Istre in Kvarnerja* ni evidentiralo izjemno karakterističnih elementov slovenske etnološke kulture, kot je kozolec v Gorskem kotarju (Riman 2010a, 332–333), ali navad varihov v Čabranski dolini, ki se jih še vedno spomnijo tudi mlajše generacije posameznikov (Riman in Riman 2018, 99–105). Evidentirana je uporaba slovenskih pesmi, ki jih prebivalstvo dojema kot »njihovo in domače« in ki se jih je še vedno obdržalo v cerkvah (E. Z., Sv. Duh, 2020). Kot nekaj posebnega na območju Buzeta in okolice je en intervjuvanec izpostavil harmoniko in povedal, da »sopile« niso vrsta glasbila, na katero je navajen, saj da se v njegovi mladosti v Mlunu nikoli ni igralo nanje. Prav harmoniko je prepoznal kot nekaj posebnega in domačega (M. S., Mali Mlun, 2020).

3.1 Slovenska poselitev v Istri in na Kvarnerju

Ko danes govorimo o Slovencih na Hrvaškem (tako tudi v Istri in na Kvarnerju), jih je možno razdeliti v tri skupine. Glavnina te skupnosti so posamezniki, ki živijo v večjih mestih, in njihovi potomci, manj je na podeželju tistih v obmejnem pasu, tretja skupina pa so Slovenci, ki živijo na območju stare, tradicionalne poselitve (Zupancic 2008, 573). Pripadniki slovenske skupnosti so razporejeni vzdolž slovensko-hrvaške meje, naseljeni so izrazito razpršeno. Posebno mesto, razen mesta Reka, pa imajo vasice in obmejna območja v mestih Buje in Opatiji, na Savudrijskem rtu, Kaštelu, Črnici pri Sočergi, predelu Rupe in Šapjan (Zupancic 2008, 572) ter v vasicah Brdce, Perci, Sv. Martin, Kaldarija (Belaj 1995, 289).

Slovenci so v Istri in na opatijskem Krasu trajno prisotni in to vse do današnjih dni. To je razvidno iz primarnih virov in omenjanja Kranjcev, tako v obmejnih krajih kot v mestih, ki so bila svoj čas pomembna industrijska središča. O prisotnosti pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem danes pričajo številne kulturne organizacije ter tudi sveti in predstavniki slovenske manjšine v Istri na ravni mesta, občine in tudi županije.

3.1.1 Preteklost

Zgodovina slovenstva v Istri in opatijskem Krasu še ni do konca raziskana. Znanstveniki so temeljili predvsem na meji in razmejevanju, medtem ko so posamezniki, pri čemer gre za celotno paleto različnih socialnih kategorij, ostali na določen način pozabljeni.

Da so bili pripadniki slovenske skupnosti kontinuirano in trajno prisotni v hrvaški Istri in na opatijskem Krasu (skupaj z Reko), kažejo tudi popisi prebivalstva. Kot je že bilo omenjeno, so popisi prebivalstva od enega do drugega popisa nihali in za določene kraje so te razlike med številom Hrvatov in Slovencev izjemno velike. Še danes se raziskovalci niso dogovorili o tem, zakaj je tako. A čeprav obstajajo določeni pomisleki, je treba popise prikazati in jih uvrstiti v družbo in obdobje, ki se tukaj analizira. To je samo en vir, zato je treba poiskati tudi podatke iz drugih virov, da bi vsaj deloma dobili kompletno sliko.

Glede na zgodovino in politično situacijo je težko trditi, da je danes na obravnavanem območju možno evidentirati družino, ki bo potrdila, da so Slovenci in da že stoletja živijo v določenem kraju. Identiteta je izjemno spremenljiva in posamezniki se bodo hitro odločili za regionalno pripadnost. Prav zato je treba pogledati tudi v matične knjige, ki lahko odkrijejo marsikateri proces in povezovalne niti s slovenskimi kraji, na temelju katerih lahko nato trdimo, da so bili tako elementi slovenske kulture kot slovenska identiteta prisotni v raziskovanih krajih.

Pomemben vir za take raziskave so matične knjige,² prek katerih je možno videti strukturo posameznikov, ki imajo vezi s slovenskimi kraji in statistične podatke na določen način obogatijo. Tabele in opisi hrvaških krajev so navedeni po abecednem redu, in sicer najprej kraji v Istri in nato še kraji na Kvarnerju. Čeprav so bila v projektnem razpisu navedena natančno določena mesta, je tukaj na voljo širša izbira.

Istra

Obmejna mesta v Istri so: **mesto Umag, mesto Buje in mesto Buzet**, občine pa: **občina Grožnjan, občina Oprtalj in občina Lanišće**. Zaradi relativno kratkega časa trajanja projekta ni bilo možno analizirati prav vseh mestnih odborov oziroma manjših vasic. Analizirani so popisi prebivalstva v večjem mestu in še dodatno kraji, kjer je bilo središče župnije, ker so bili v analizi pomembni podatki župnijskih arhivov.

² Družinske in poročne knjige uvrščamo med primarne vire, obe vrsti knjig pa pripadata skupini matičnih knjig in sta izjemno pomembni tako za zgodovinarje kot za raziskovalce drugih ved (Vlahov 1992–1993, 277). V matične knjige je možno poleg knjig krščenih, poročenih in umrlih vključiti tudi družinske knjige (lat. *status animarum*) (Senčić 2000, 52). Pri pregledovanju matičnih knjig je vidna kontinuirana prisotnost predvsem v obmejnih mestih, pa tudi v oddaljenih krajih. Zanimiv in pomemben je podatek o kranjskih rudarjih, ki so bili na območju Labinščine zabeleženi že na začetku 18. stoletja (Riman 2010, 73).

Popise prebivalstva so raziskovalci analizirali že prej, vendar tisti, ki so se poglobili v prisotnost Slovencev, na to niso gledali kot na ključno temo, kot je to v primeru tukaj analiziranega gradiva (Klemenčič idr. 1993).

Za določena manjša mesta ni bilo možno evidentirati posameznikov, ki so aktivno delovali, predvsem ko gre za manjše vasice, kjer je bilo prebivalstvo predvsem ruralno oziroma je bilo prisotno tudi vprašanje pismenosti in izobrazbe. Ruralno prebivalstvo je za seboj težje puščalo pisane sledi in je zato včasih izjemno težko brez intenzivnega preživljanja časa na terenu ilustrativno in znanstveno opisati življenje v določenem kraju. Številni kraji in vasice niso imeli duhovnikov ali učiteljev, ki so bili v času pred prvo svetovno vojno najpomembnejši za ohranjanje slovenskega in hrvaškega jezika v Istri.

Občina Brtonigla

Občino Brtonigla danes sestavlja pet mest: Brtonigla, Nova vas, Karigador, Fiorini in Radini (Brtonigla 2020). Pregledani so bili popisi prebivalstva za vse kraje in po popisu je bilo zabeleženo večje število posameznikov, ki so se opredelili za Slovence v mestih Brtonigla in Nova vas. V drugih krajih obstoj Slovencev ni bil zabeležen.

Mesto Brtonigla je center občine, ki se nahaja na severozahodnem delu istrskega polotoka, blizu mesta Buje, in ima okrog 2000 prebivalcev. Samo mesto Brtonigla je na privzdignjenem položaju v bližini ceste Buje–Novigrad. Prebivalstvo živi od poljedelstva in predvsem od gojenja vinske trte, v sodobnejšem času pa se je začel razvijati tudi kmečki turizem. Živinoreja je bilo izjemno pomembna, kar je razvidno tudi iz župnijskega arhiva.

Tako kot v celotni Istri so se tudi v občini Brtonigla razvijala in delovala številna kulturna društva. Tako je leta 1905 zabeleženo delovanje *Filharmonijskega društva*, leta 1905 pa je bilo ustanovljeno še *Filharmonijsko društvo poljoprivrednika*. Filharmonijsko društvo je nadaljevalo z delovanjem leta 1920. Prvo književno društvo je bil *Pučki čitalački klub*, ki je bil ustanovljen leta 1890. V Novi Vasi so bili ustanovljeni *Čitalački kasino* itn. (Šisler 2007, 457–458). Podatki za popis prebivalstva je prikazan v tabeli 2.

Tabela 1: Prikaz popisa prebivalstva v Brtonigli od leta 1900 do leta 1991

Brtonigla				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880 ³	–	126	1247	1373
1890	–	71	1351	1422
1900	–	8	1726	1734
1910	1	–	1983	1984
1948	–	–	–	–
1953	–	–	–	–

³ Do leta 1910 sta bili vključeni naselji Fiorini in Radini. Popisa za leto 1948 in 1953 pa sta vključena pri con B – STT.

1961	615	15	477	1107
1971	446	22	355	823
1981	484	20	299	803
1991	195	15	526	736

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 303.

Iz tabele 1 je razvidno, da je bilo v mestu pred prvo svetovno vojno večje število Slovencev kot Hrvatov. Največ je bilo posameznikov, ki so bili Italijani – v času do konca druge svetovne vojne skoraj ni bilo Hrvatov. Situacija se močno spremenila po letu 1953, ko je bilo največ Hrvatov (615) ter samo 15 Slovencev in drugih.

Še en kraj v občini Brtonigla, ki je imel relativno veliko število prebivalstva in je bil izveden njegov popis, je kraj Nova vas. Podatki so prikazani v tabeli 2.

Tabela 2: Prikaz popisa prebivalstva v Novi vasi od leta 1900 do leta 1991

Brtonigla				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880 ⁴	–	113	333	446
1890	–	54	440	494
1900	–	15	525	540
1910	1	2	664	667
1948	–	–	–	–
1953	–	–	–	–
1961	173	–	259	432
1971	138	1	176	315
1981	147	5	140	292
1991	82	12	194	288

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 319.

Iz tabele 2 je razvidno, da je bila po popisu prebivalstva situacija podobna kot v mestu Brtonigla. Največje število Slovencev je bilo po popisu leta 1880, nakar se začne zmanjševati.

V vasicah Karigador, Fiorini in Radini po popisih Sloveni niso bili zabeleženi.

Ilustrativni so tudi podatki, prevzeti iz dveh matičnih knjig (družinskih knjig) za župnijo Brtonigla. Čeprav območje župnije ni isto kot območje občine Brtonigla, se vseeno s pridobljenimi podatki lažje razumejo zgodovinska razmerja. Iz *Status animarum II Brtonigla* in *Status animarum III* je razvidno, da je v mestu prišlo do depopulacije in izseljevanja, in to predvsem v mestih Kastav, Pulj, Piran in Trst. Zabeleženi so tudi odhodi v druga mesta. So pa vidne tudi vezi s slovenskimi kraji, kar potrjujejo popisni podatki. Predvsem so to bili kraji v slovensko-hrvaškem obmejnem območju s slovenske strani: Hrušica, Ilirska Bistrica, Jelšane, Korte, Krkavče. Iz družinskih knjig so razvidni priseljevanje in prihodi predvsem žensk, prav tako pa so pomembni tudi prihodi posameznikov, povezanih z živinorejo. Tako je za enega moškega, ki je bil zapisan v družinski knjigi kot prebivalec Brtonigle, bilo zabeleženo, da je

⁴ Popisa za leti 1948 in 1953 sta vključena pri coni B – STT.

pastir. S sabo je pripeljal ženo, za katero je prav tako pisalo, da je bila pastirica.⁵ Pri tem je zanimivo omeniti, da to ni bil osamljen primer prihoda slovenskih pastirjev na istrsko podeželje. Pri pregledu arhivskega fonda Anagrafi v pazinskem državnem arhivu, natančneje v *Zbirki osebnih listova, 1936/1945*, je bilo zabeleženih več oseb iz slovenskih krajev, ki so bili po poklicu pastirji in so prišli v različna istrska mesta. Tako se je na primer B. A. iz Golca priselil v Volpijo, B. A. iz Podgrada v Vilanijo, B. D. iz Podgrada v Savudrijo itn. Čeprav so to podatki za novejšo obdobje, je treba dodati, da so to bili tradicionalni poklici in je možno trditi, da so bili slovenski in hrvaški kraji povezani prav zaradi podobnih (ali celo istih) navad pri živinoreji kot elementu tradicijske kulture.

Poudariti je tudi treba, da so bile te povezave najintenzivnejše v času pred prvo svetovno vojno, je pa bila Brtonigla dobro povezana s cestno infrastrukturo, kar je prav tako eden izmed dejavnikov, ki vplivajo na povezovanje in posledično tudi na občutek slovenske identitete.

Mesto Buje

Mesto Buje se nahaja v notranjosti severozahodne Istre. Tam se je v drugi polovici 19. stoletja oblikovalo politično in kulturno življenje. V mestu so se ustanovljala tudi različna društva, kot sta *Filharmonijsko društvo* (1860) in *Društvo za uzajamnu pomoč*. Na začetku 20. stoletja se je odprla potujoča knjižnica, ustanovljeno je bilo *Demokratsko kulturno društvo*. Po končani prvi svetovni vojni so Buje spadale pod puljsko provinco v Kraljevini Italiji (Šisler 2007, 338–339). Sestavni del mesta Buje so tudi kraji: Kaštel, Momjan, Plovanija, Marušiči, Triban, Krasica in Kršete (Grad Buje 2020). Od vseh krajev je bilo po popisih najmanj Slovencev zabeleženih v Momjanu (Gelo 1998). V tabeli 3 je prikazan popis prebivalstva na Bujah od leta 1880 do leta 1991.

Tabela 3: Prikaz popisa prebivalstva na Bujah od leta 1880 do leta 1991

Buje				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	–	8	2484	2492
1890	–	3	2762	2765
1900	29	11	2845	2885
1910	4	50	2879	2933
1948	–	–	–	–
1953	–	–	–	–
1961	1100	48	807	1955
1971	1120	55	792	1967
1981	1650	43	1131	2824
1991	1398	57	1745	3200

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 304.

⁵ Na začetku 20. stoletja je bila živinoreja v Brtonigli zelo pomemben člen v prehrabni verigi. Za leto 1930 je bilo zabeleženo, da so meščani imeli 881 ovc. Leta 1927 je bilo zabeleženih 290 koz, 34 konj, 168 oslov, 379 prašičev, 3083 kur itn. (Fachin 2001, 16–24).

Kot je razvidno iz tabele 3, na Bujah ni bilo nikoli veliko posameznikov, ki so se opredeljevali kot Slovenci, čeprav je to bilo industrijsko središče. Je pa bilo po drugi svetovni vojni število posameznikov, ki so se opredelili kot Slovenci, kontinuirano. Razvidno je tudi, da se je takoj po drugi svetovni vojni spremenila narodna sestava v mestu in da prevladujejo Hrvati.

Podatki o priseljevanju prebivalstva so prevzeti iz treh družinskih knjig: *Status Animarum Parochiae S. Servuli, Buje*, družinska knjiga I in družinska knjiga II (Riman 2010, 49–51). Razvidno je, da je prihajalo do depopulacije in izseljevanja, in to predvsem v italijanska mesta, pa tudi v Južno Ameriko. Priljubljena so bila tudi slovenska mesta: Koper, Piran in Izola.

Razvidna je povezava s slovenskimi kraji, ker so poleg odseljevanja v prej omenjena mesta zabeleženi tudi prihodi, predvsem iz Postojne, Komna, Sežane, Borovnic, Naklega, Solkana, Ajdovščine, Slavine in Šmarja. Najintenzivnejši čas priseljevanja je bil v času pred prvo svetovno vojno (Riman 2010, 50).

Čeprav se je pričakovalo, da bodo kraji, ki so sestavni del mesta Buje, imeli večje število zabeleženih Slovencev v času pred prvo svetovno vojno, so podatki popolnoma drugačni. V **Momjanu**, ki leži severovzhodno od Buj, so bili leta 1990 med 950 prebivalci 4 Slovenci. V tem letu ni zabeležen noben posameznik, ki naj bi imel hrvaščino za materni jezik. Vsi v mestu so bili Italijani. Leta 1961 je bilo zabeleženih 2 Slovenca in 174 Hrvatov, leta 1971 pa 1 prebivalec Momjana, ki se je opredelil za Slovenca, in 158 Hrvatov. V letih 1981 in 1991 so bili v popisih prebivalcev zabeleženi 3 Slovenci (Gelo 1998, sv. 1, 318). Pravzaprav je bilo pričakovano, da bo v Momjanu večje število Slovencev. V letu 1910 so bili podatki izkazani za kraj Kaštel, vendar iz podatkov ni možno videti, koliko je bilo posameznikov, ki so se (če so se) opredelili za Slovence.

Prav zato se matične knjige zdijo kot pomemben vir informacij. Pregledane so bile naslednje knjige: *Poreč-Pula, župa Momjan, Status animarum I. Biskupija Poreč-Pula* in *Župa Momjan, Status animarum II., Status animarum d. Merischie, Oscannus, Sorbar* (Riman 2010, 52). Iz družinskih knjig je razvidno, da je prebivalstvo gravitiralo in se selilo v urbane centre ter v bližnja slovenska mesta: Koper, Piran, Šmarje. Zabeleženo je, da so v ta mesta odhajale tudi cele družine. Prebivalci župnije Momjan so odhajali tudi v Italijo in na druge kontinente. Od šestdesetih let 20. stoletja do danes je zabeležen močan priliv prebivalstva z območja današnje Bosne in Hercegovine (Vareš, Prijedor, Zenica, Nova Gradiška) ter Slavonije. Ko gre za povezovanje s slovenskimi kraji, so to predvsem tisti iz Julijske krajine, čeprav kronist ni dobro vodil evidence. Vezi so bile intenzivne predvsem pred prvo svetovno vojno.

Podobna situacija je tudi v mestu **Marušiči**, kjer so bili leta 1880 zabeleženi 3 posamezniki, ki so se opredelili za slovenščino kot materni jezik. Leta 1890 so bili 4. V letu 1900 se je situacija spremenila in je bilo zabeleženih 12 Hrvatov in nobeden Slovenec. Po drugi svetovni vojni pa sta bila zabeležena samo 2 Slovenca med 153 prebivalci v mestu Marušiči (Gelo 1998, sv. 1, 316). Razlike niso ne za kraj **Triban**. V času pred prvo svetovno vojno je bil obstoj Slovencev

zabeležen samo v letu 1890, in sicer 2 med 347 prebivalci. V času po drugi svetovni vojni se je število malo povečalo, saj je bilo leta 1961 zabeleženih 6 Slovencev, leta 1971 že 11, leta 1981 le 9 in leta 1991 spet 13 na 261 prebivalcev (Gelo 1998, sv. 1. 324). V **Krasici** je bilo v letu 1890 zabeleženih 5 posameznikov, ki so se opredelili za Slovence, od skupaj 814 prebivalcev. Pri naslednjem popisu jih je bilo 17, od tedaj naprej pa ni bilo več večjega števila Slovencev. V času po drugi svetovni vojni je zabeležen po 1 posameznik (Gelo 1998, sv. 1., 312).

Nekaj več jih je bilo v naselju Karšete, kjer je bilo leta 1900 zabeleženih 10 Slovencev od skupaj 502 prebivalcev. Po popisu iz leta 1961 je bilo 7 Slovencev na 185 prebivalcev. Od takrat naprej se število zmanjšuje (Gelo 1998, sv. 1., 310).

Zelo pomembni se zdijo podatki za **Kaštel**. Od leta 1848 in vse do konca druge svetovne vojne je bil Kaštel občina. Po drugi svetovni vojni pa je prišel pod okraj Buje (Šisler 2007, 489).

Tabela 4: Prikaz popisa prebivalstva v Kaštelu od leta 1880 do leta 1991

Kaštel				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	–	863	6	869
1890	–	283	761	1044
1900	–	159	1027	1186
1910	71	362	827	1260 ⁶
1948	–	–	–	–
1953	–	–	–	–
1961	433	12	34	479
1971	310	21	29	360
1981	185	20	142	347
1991	123	67	237	427

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 310.

Podatki iz popisa kažejo, da je bil v letih pred prvo svetovno vojno Kaštel mesto, kjer je bilo izjemno veliko število Slovencev, in sicer v letu 1900 kar 13,4 %. V letu 1910 pa so podatki v popisih prikazani tudi za kraja Kaldanija in Sv. Marija na Krasu. Takrat je bilo za vse tri kraje navedenih kar 28,7 % Slovencev. Na določen način ti podatki ne presenečajo preveč, saj je mesto na sami današnji meji z Republiko Slovenijo. Izjemno so pomembni podatki, ki jih je možno pridobiti iz družinskih knjig *A-L Status animarum* in *M-Z status animarum* (Riman 2010, 48). Iz njih sta razvidni depopulacija, ki je prisotna na celotnem istrskem polotoku, in tudi povezava s slovenskimi obalnimi mesti. Ta povezava, kamor spadajo tudi obratne vezi, je normalna tako zaradi lege kraja kot zaradi podobnih kulturnih vezi. Za razliko od drugih mest se tu vidijo intenzivne slovensko-hrvaške vezi skozi celotno 20. stoletje, tudi v času po drugi svetovni vojni. Podatki iz družinskih knjig potrjujejo popisne podatke.

⁶ Vključeni naselji Kaldanija in Sv. Marija na Krasu.

Mesto Buzet

Buzet se prvič omenja že leta 804. Skozi zgodovino je imel ime Pinquente. Staro mesto Buzet se nahaja nekaj kilometrov od meje z Republiko Slovenijo. Okrog naselja je nekaj vasic, celotno območje pa se imenuje Bužeština in ima okrog 6000 prebivalcev. Danes v mestu deluje več kulturnih in glasbenih društev. Posebej je pomembno Glasbeno društvo »Sokol«, ki deluje že več kot 100 let (Šisler 2007, 394). Od leta 2007 deluje tudi Slovensko kulturno društvo Lipa - Buzet.

Sestavni deli mesta Buzet so naslednji kraji: Krušvari (Juradi, Krušvari, Račice in Račiški Brijeg), Roč (Blatna Vas, Brnobići, Čiritež, Erkovčiči, Forčiči, Hum, Kompanj, Nugla, Rim, Roč, Ročko Polje in Stanica Roč), Sovinjak (Pračana, Sovinjak, Sovinjska Brda in Sovinščina), Sveti (Cunj, Selca, Strana in Sveti Ivan), Sveti Martin (Krbavčiči, Počekaji in Sveti Martin), Svi Sveti (Marinci, Most, Peničiči, Prodani in Sveti Donat), Štrped (Baredine, Črnica, Kajini, Kodolje, Perci, Salež, Seljaci, Škuljari, Štrped in Žonti), Veli in Mali Mlun ter Vrh (Barušiči, Klarići, Marčenegla, Medveje, Negnar, Paladini, Senj, Šćulci in Vrh) (Grad Buzet, 2018).

Dosedanje analize prebivalstva so pokazale, da so Slovenci po popisih trajno prisotni prav na Bužeštini, in to v vasicah in krajih obmejnega slovensko-hrvaškega prostora (Klemenčič idr. 1993, 612). Tako je po popisih večinska prisotnost Slovencev v desetih krajeh, a se je njihovo število po drugi svetovni vojni zmanjšalo (Klemenčič idr. 1993, 620). Popis prebivalstva v mesto Buzet je prikazan v tabeli 5.

Tabela 5: Prikaz popisa prebivalstva v Buzetu od leta 1880 do leta 1991

Buzet				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	2	–	526	528
1890	55	6	479	540
1900	95	19	448	562
1910	70	35	411	516
1948	2518	46	330	2894
1953	378	14	52	444
1961	440	6	26	472
1971	441	3	42	486
1981	425	13	62	500
1991	222	10	274	506

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 308.

Iz tabele je razvidno, da je v mestu Buzet prisotnost pripadnikov slovenske skupnosti kontinuirana. Njihovo število redkokdaj preseže 1 %, vendar je pomembno poudariti, da po nacionalni strukturi ni prišlo po popolne spremembe prebivalstva. Pomembno je tudi poudariti, da je bilo v Buzetu relativno veliko število Italijanov, ki pa se po drugi svetovni vojni zmanjšuje. Zanimivo se zdi omeniti, da je bilo po popisu prebivalstva leta 1991 še samo 6 Italijanov, na novo pa 60 muslimanov, ki jih do takrat ni bilo v popisih (Gelo 1998, sv. 1., 336).

O tem, da je Buzet mesto, kjer je prišlo v novejšem času do priseljevanja z različnih delov nekdanje Hrvaške, je govorila tudi ena od intervjuvank. Poudarila je, da v starem jedru Buzeta živi že več desetletij izjemno malo priseljenih posameznikov. Izpostavila je, da je ona ena redkih ter da so v osemdesetih in devetdesetih letih v staro jedro priseljevali iz celotne Hrvaške. Omenila je tudi, da se je zaradi tega spremenila kultura in da ni več starih navad, kot so bile prej (I. B., Buzet, 2020).

Podatki o povezanosti slovenskih krajev z Buzeščino so prevzeti iz družinskih knjig: *Status animarum 1909*, *Status animarum 1909 II*, *Anagrafes Status Animarum 1909 Pinquente S. Martini 1- Status animarum*, *Status animarum 3*, *S. Joannes, Zugni (e Podbreg) Status animarum*, *Strperi, Mlun magn, Melun parv* in *Status animarum* (Riman 2010, 58–60).

Kot v drugih mestih istrskega obmejnega območju je tudi tukaj prisotna močna depopulacija. Povezava je vidna med različnimi slovenski kraji, od tistih, ki so bližja, na primer Dolina, Koper, Hrušica in Piran, in ki na določen način obstajajo tudi danes, pa vse do bolj oddaljenih krajev. Predvsem je zabeleženo, da so bile v procesu priseljevanja prisotne ženske. Nekateri posamezniki so v Buzet prišli zaradi dela (različni uradni dekreti), nekateri pa iz zasebnih in družinskih razlogov. Buzet ni izjema in tako so najintenzivnejše vezi bile prisotne v času pred letom 1918.

Slovenci so zabeleženi tudi v drugih krajih mesta Buzet. Ker je mesto Buzet zelo veliko območje, so v naslednjih tabelah prikazana mesta po mestnih odborih. Tabele so narejene na način, da je več krajev vključenih v eno tabelo. Podatki za Kušvare so v tabeli 6.

Tabela 6: Prikaz popisa prebivalstva za mestni odbor (MO) Kušvari od leta 1880 do leta 1991

Kušvari				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	119	59	318	496
1890	481	2	25	508
1900	555	24	47	626
1910	612	0	10	622
1948	513	1	4	518
1953	356	3	118	477
1961	377	0	2	378
1971	283	1	3	287
1981	233	1	23	257
1991	212	1	28	241

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 343, 350, 361, 362.

Tako kot v drugih krajih je tudi tukaj bilo število Slovencev relativno majhno. Ena od značilnosti za skoraj celotni pas obmejnega območja je, da je bilo v prvih nekaj letih število Slovencev po popisih relativno visoko, nakar se je zmanjšalo. Tako je bilo za leto 1880 zabeleženo, da je bilo skoraj 12 % slovenskega prebivalstva, leta 1900 le 3 % in potem se to število ni več dvignilo nad več kot 4 Slovence.

Tudi za MO Roč je razvidno, da je bilo število Slovencev večje v času pred prvo svetovno vojno. Popis prebivalstva za MO Roč, ki ga sestavlja dvanajst manjših krajev, je prikazan v tabeli 7.

Tabela 7: Prikaz popisa prebivalstva za MO Roč od leta 1880 do leta 1991

Roč				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	1272	14	120	1406
1890	1551	16	258	1825
1900	1147	431	447	2025
1910	1684	17	80	1781
1948	1887	91	250	2228
1953	1138	10	262	1410
1961	1102	6	47	1155
1971	882	8	24	914
1981	760	7	24	791
1991	395	9	365	769

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 303, 323, 335.

Največ Slovencev je bilo v MO Roč zabeleženih za leto 1900, in sicer 21 %. Potem številke nihajo in je bilo za leto 1991 zabeleženih le nekaj več kot 1 % Slovencev, natančneje 9 Slovencev.

Kot je razvidno iz popisa prebivalstva, je prisotnost Slovencev v Roču nihala in se spreminjala, vendar je bila za razliko od nekaterih drugih krajev njihova prisotnost kontinuirana in so bili prisotni v vseh letih popisov. To potrjujejo tudi podatki, prevzeti iz družinskih knjig župnije Roč: *Status animarum XIX.-XX. st. I* in *Status animarum XIX.-XX. st. II*. Kažejo namreč, da intenzivne ali tesnejše vezi s slovenskimi kraji niso bile zabeležene, kot je to na primer v primeru krajev, ki ležijo na današnji slovensko-hrvaški meji. Zabeleženi so prihodi (priseljavanje) iz slovenskih krajev zaradi zasebnih in družinskih razlogov, na primer zaradi oblikovanja družine oziroma poroka (Riman 2010, 60–61), kar je prav tako eden od pokazateljev, da so obstajali ti procesi in navezanost tega kraja na slovensko ozemlje.

V Roču je nekaj časa deloval **Urban Golmajer** (Žirovnica pri Jesenicah, 1820 - Tomaj 1905) duhovnik. Bil je kaplan v Roču od leta 1847 do 1852, župnik v Grimaldi od leta 1852 do 1854, župnik v Roču od leta 1854 do 1860, in župnik v Brseču od 1860-1872. V krajih, kjer ni bilo osnovnih šol, se je ukvarjal s poučevanjem otrok, v Roču pa z zdravstvenim izobraževanjem v času kolere. (Kržišnik-Bukić 2006, 63).

Sovinjak so mesta, ki so na brdih nad Mirno. Popis za kraje, ki so sestavni del MO Sovinjak, je v tabeli 8.

Tabela 8: Prikaz popisa prebivalstva za MO Sovinjak od leta 1880 do leta 1991

Sovinjak				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	0	384	319	703
1890	605	0	156	761
1900	617	0	193	810
1910	772	0	130	902
1948	560	34	214	774
1953	503	1	33	537
1961	458	1	15	474
1971	342	1	2	345
1981	221	1	21	243
1991	92	1	123	216

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 368, 369.

Kot je razvidno iz tabele, so Slovenci zabeleženi leta 1880, ko jih je bilo skoraj 50 % od skupnega prebivalstva, in potem še leta 1948, ko jih je zabeleženih samo 34 oziroma 4 % od skupnega prebivalstva. V drugih letih jih je zabeleženih izjemno malo oziroma samo 1 posameznik. Prikaz popisa prebivalstva za MO Sv. Ivan je v tabeli 9.

Tabela 9: Prikaz popisa prebivalstva za MO Sv. Ivan od leta 1880 do leta 1991

Sv. Ivan				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	62	5	436	503
1890	506	11	27	544
1900	378	171	18	567
1910	675	44	32	751
1948 ⁷	–	–	-	–
1953	344	1	82	427
1961	326	1	6	333
1971	257	0	3	260
1981	226	0	9	235
1991	160	5	145	310

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 372, 373, 374.

Iz popisa je razvidno, da je največ Slovencev zabeleženih v letih pred prvo svetovno vojno, in sicer leta 1900, ko jih je bilo celo 171 oziroma 30 % od celotnega prebivalstva. Upad je viden v letu 1910, ko jih je bilo 44, in nato po drugi svetovni vojni do danes, saj njihovo število majhno in nepomembno.

Štrped je mesto zraven Buzeta v smeri slovensko-hrvaške meje in se nahaja na eni od glavnih cestnih povezav proti Sloveniji. Mogoče je prav v infrastrukturi treba preveriti številke iz popisov prebivalstva, ki so v tabeli 10.

Tabela 10: Prikaz popisa prebivalstva za MO Štrped od leta 1880 do leta 1991

⁷ Podatki, prikazani vključno z mestom Buzet.

Štrped				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	131	396	626	1153
1890	1265	101	1	1367
1900	1345	1	7	1353
1910	1510	5	290	1805
1948	888	546	3	1437
1953	780	267	89	1136
1961	720	48	21	789
1971	598	26	4	628
1981	528	24	34	586
1991	238	35	250	523

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 374, 375, 376.

Iz podatkov v tabeli 9 je razvidno, da je bilo v tem MO kar nekaj let, ko so bili tam Slovenci prisotni v večjem številu. Tako je treba izpostaviti leto 1880, ko jih je bilo 396 oziroma 34 %, pa tudi v letih 1948 in 1953 jih je bilo relativno veliko. Leta 1948 jih je bilo kar 37 %. A to ni bilo tako visoko število za vse vasice, ki so vključene v MO Štrped. To je bilo značilno predvsem za Črnico (leta 1948 je bilo tam 425 Slovencev in leta 1953 samo 139 Slovencev), za kraj Salež (leta 1880 je bilo tam 229 Slovencev in leta 1890 le 49) in za Štrped (leta 1948 je bilo tam 121 Slovencev). Čeprav je bilo v tem MO največje do sedaj zabeleženo število Slovencev, je vseeno razvidno, da tudi v manjših krajih in vasicah njihove številke zelo oscilirajo. To pa nakazuje tudi dejstvo, da moramo razmišljati o močnih zunanjih dejavnikih, ki so vplivali na tako močne etnične spremembe.

Tudi v MO Vrh, ki je od Buzeta proti Brtonigli oddaljen 6 kilometrov, je zabeleženo veliko število Slovencev, a samo v enem letu. Prikaz popisa prebivalstva je v tabeli 11.

Tabela 11: Prikaz popisa prebivalstva za MO Vrh od leta 1880 do leta 1991

Vrh				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	-	686	179	865
1890	945	0	2	947
1900	1032	2	3	1035
1910	1095	0	9	1104
1948	880	43	29	952
1953	584	16	333	933
1961	793	0	11	804
1971	629	0	10	639
1981	599	0	19	618
1991	465	0	141	606

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 376.

V letu 1880 je zabeleženo veliko število Slovencev, nakar se njihovo število zmanjšuje. Malo se je spet povečalo leta 1948, od leta 1961 pa jih več ni.

Iz analize podatkov za MO Svi sveti je razvidno, da je bilo število Slovencev izjemno majhno. Prav zato ti podatki niso prikazani v tabeli. Tako so bili leta 1961 zabeleženi 3 posamezniki, ki so se opredelili za Slovence, od skupaj 516 prebivalcev. Podobna situacija je tudi v sv. Martinu, čeprav je bil tam kontinuirano zabeležen obstoj Slovencev. Njihovo število ni šlo nad 1 % od skupnega prebivalstva.

Pregledani so bili tudi popisi za mesti Veliki in Mali Mlun, vendar ni zabeleženo večje število Slovencev. Največ jih je bilo v letu 1953, in sicer 4 med 264 prebivalci. Tudi leta 1991 so zabeleženi 4 Slovenci med 131 prebivalci. Za leto 1991 pa je zanimivo veliko število posameznikov, ki so se opredelili regionalno, in sicer je takih 24. Tudi M. S. (Veli Mlun 2020) je v pogovoru poudaril, da se tja iz Slovenije niso nikoli priseljevali. Pojasnil je tudi, da je bilo prebivalstvo domače, govorili so podoben jezik. V tem intervjuju je spregovoril tudi o meji. Poudaril je, da je obstajala povezava s slovenskimi kraji in da ostaja tudi danes, predvsem zato, ker je Slovenija bolj razvita kot Hrvaška in se določeni izdelki dobijo za nižjo ceno in so kakovostnejši.

V Buzetu in okolici je zabeležena vrsta posameznikov, ki so tam delovali, so pa bili doma iz slovenskih krajev. Tako je treba omeniti **Terezijo Golmajer**, ki je bila prva (slovenska) učiteljica v hrvaški osnovni šoli v Buzetu. Bila je posebna oseba, ki je delovala v smeri izobraževanja prebivalcev Buzeta in je morala zaradi svoje izjemno pomembne vloge v Buzetu takoj po končani prvi svetovni vojni pobegniti v Kraljevino Jugoslavijo (Riman 2010, 102). Pomembni so bili tudi slovenski duhovniki, in to ne samo v Buzetu, temveč na območju celotne hrvaške Istre. V Buzetu in okolici pa so delovali še nekateri drugi posamezniki, ki jih predstavljamo v nadaljevanju.

Natal Silvani (Sv. Jakob pri Trstu, 25. december 1899–Trst, 3. maja 1978), duhovnik in prosvetni delavec. Oče Janez je bil delavec, mati Antonija Geržel gospodinja. Osnovno in srednjo šolo je končal v Trstu, prav tako bogoslužje, ki je potekalo v škofovi vili v Škednju in ga je vodil msgr. Jakob Ukmar. Posvečenje je prejel leta 1922 v tržaški stolnici Sv. Justa. Škof ga je takoj poslal v Istro, kjer je deloval 38 let. Najprej je bil eno leto kaplan na Bujah, nato je bil dve leti župnijski upravnik v Draguču, od koder je upravljal tudi Račice. Eno leto je bil župnik v Krkavcih, kjer je postal tudi prodekan. Dvajset let je bil župnik v Roču, od koder je upravljal tudi Hum celih dvajset let (od leta 1927 do leta 1947). V Roču je bil prav tako prodekan za Kršan. Leta 1947 je odšel v Buzet, kjer je ostal tri leta. Kot dekan je spremljal msgr. Ukmarja pri birmanju po Istri, ki se je tragično končalo v Lanišću. Iz Istre je odšel leta 1950. Najprej je odšel v Opčine pri Trstu ter tam vodil župnijo in dekanijo. Ko mu je odpovedalo zdravje, je odšel na svoj dom na Miljah, od koder je skrbel za cerkvico Sv. Barbare na Miljah. Škof ga je imenoval za častnega kanonika tržaškega stolnega kapitlja (PSBL 1988, 348–349). Silvan je bil zavzet in zvest slovenski/slovanski duhovnik, skrben katehet. Njegov prispevek hrvaški verski skupnosti ter vpliv za ohranjanje slovanskega jezika in kulture bi bilo treba še dodatno raziskati. Dejstvo je, da je več kot dvajset let deloval na območju hrvaških župnij (Roč in Buzet) in da je s svojimi idejami močno vplival na tamkajšnje prebivalstvo.

Franc Šibenik, duhovnik (Trst, 22. januar 1909–Trst, 31. avgusta 1979). Oče je bil mehanik. Osnovno šolo je obiskoval v Trstu, gimnazijo v semenišču v Kopru, bogoslužje pa v Gorici. Posvečen je bil leta 1932. Njegova prva služba je bila v hrvaški Istri, in sicer od leta 1932 do leta 1936. Bil je upravnik na Vrhu pri Buzetu, od koder je upravljal tudi župnijo Račice. Tu je takoj naletel na težave in civilne oblasti iz Pulja so zahtevale, da ga škof odpokliče. Škof Fogar ga je podpiral in zagovarjal, leta 1936 pa ga je imenoval za upravnika v župniji Lazaret (Bertoki). Poleg Lazareta je od leta 1948 oskrboval še župniji Dekani in Tinjan, nato pa še Osp. Leta 1956 je odšel v Trst in naslednje leto v Prosek, kjer je bil vse do smrti (PSBL 1989, 530). Zelo si je prizadeval za ohranjanje hrvaškega in slovenskega jezika ter je prav zato imel težave s strani fašističnih oblasti (Gregorič 1999, 174–177).

Jožef Vidau, duhovnik (Opčine, 30 maja 1904–Pazin, 11. aprila 1983). Oče je bil Jožef in mati Marija, sestra msgr. Jakoba Ukmarja. Po teološkem študiju je bil posvečen leta 1926. Prvo duhovniško službo je nastopil v Škednju, kjer je ostal samo deset mesecev. Vse ostalo življenje pa je deloval v hrvaški Istri. Najprej je bil premeščen v župnijo Sv. Mateja (Cere) pri Žminju, kjer je deloval od leta 1927 do leta 1933. Od tod je upravljal župnijo Sv. Ivanca nad Rašo. Kasneje je bil imenovan za upravnika župnije Kringa, kjer je ostal do leta 1960, torej polnih sedemindvajset let. V času od leta 1940 do leta 1943 je istočasno upravljal še župnijo Sv. Petar v Šumi in župnijo Tinjan. Leta 1960 je postal upravnik na Humu, nedaleč od Buzeta, kjer je ostal vse do leta 1979 (PSBL 1991, 203). Bolan in utrujen je zadnja leta preživel v duhovniškem domu v Pazinu. Pokopan je v Kringi. Slovel je kot dober poznavalec istrskih zdravnih rastlin in znano je, da je kot domači lekarnar pomagal mnogim do zdravja (*Istarska Danica* 1984, 220–222). Vidau je vse svoje življenje, tako kot številni drugi slovenski duhovniki, daroval istrskim Hrvatom.⁸

Kot enega izmed zanimivih podatkov, kako so Slovenci in Hrvati skupaj sodelovali v boju za ohranitev lastnega jezika in identitete, je treba omeniti tudi prispevek **Henrika Stepančiča** (Temnica pri Kostanjevici, 1864–Ljubljana 1940), sodnika. Deloval je tudi v Buzetu. B. Jakovljević navaja, da se je boril za uporabo hrvaščine in slovenščine v javnem življenju. Po njegovi zaslugi je sodni urad v Buzetu začel z uporabo hrvaščine. Posebej se je zavzemal za politične interese kmetov. Izbran je bil za častnega meščana občine Buzet (Jakovljević 1996, 103).

Buzet in okolica sta imela zelo velik pomen tudi v boju za ohranjanje slovenskega in hrvaškega jezika. Tako je bilo veliko posameznikov iz Buzeta in okoliških mest vključenih v

⁸ To niso edini duhovniki. Najdemo jih v različnih delih hrvaške. Eden od zanimivejših je bil **Josip Velikanja**, ki je nekaj časa deloval v Motovunu. V hrvaški cerkveni zgodovini je pustil močan pečat (Svetlik 2002). Bil je poseben in je dolgo časa deloval v hrvaški Istri. Velikonja je znan tudi v slovenskem slovstvu (Milanović 1973, 49–51). Ivan Pregelj ga je ovekovečil v povesti *Božji mejniki*, omenjala sta ga tudi F. Milčinski in N. Velikonja (PSBL 1990, 172).

delovanje *Političnega društva za Hrvate in Slovence v Istri*. O delovanju društva so pisali hrvaški in slovenski zgodovinarji (Klarić 2001, 84–89; Kramar 1991).

Na območju Štrpeda pa je bilo aktivno *Hrvatsko-slovensko akademsko ferijalno društvo »Istra«*, ki je leta 1909 prav v Štrpedu ustanovilo eno od čitalnic. Na ta način so se društva borila za ohranjanje slovenske in hrvaške (istrske) nacionalne zavesti (Naša Sloga 1909, 2).

O življenju in slovenstvu v Buzetu in okolici je pisal tudi Emil Zonta v svojih dveh knjigah, kjer prav ilustrativno prikazuje spremembe v Buzeščini po drugi svetovni vojni, ko so »domači jezik« začeli zamenjevati s hrvaščino. Tako je zapisal:

»Najprej so začeli negodovati nad načinom maternim jezikom, katerega res niso razumeli. Redki med nami pa so razumeli njihovga. Po nekaj telih »Čiribirščine«, domač izraz za vse govorce, ki jih nismo razumeli, so »novopridošli« izobraženci v Štrpedu organizirali prvi tečaj hrvaščine /.../« (Zonta 2011, 27).

Prav ta citat nakazuje dejstvo, da je obravnavano geografsko območje pravzaprav posebno geografsko območje, kjer se prebivalci tako ene kot druge strani slovensko-hrvaške meje danes boljše razumejo kot z Ljubljano ali Zagrebom, kar pa ni posebnost samo obmejnega območja v Istri in na Kvarnerju. Celo boljši primer tega je obmejno območje v Gorskem kotarju.

Občina Grožnjan

Mesto Grožnjan je središče občine Grožnjan. V bližini mesta so tudi manjša istrska mesta: Kostanjica, Zvršje, Martinčiči in Šterna. Po drugi svetovni vojni je mesto zajel močan val izseljevanja prebivalcev in v tem času je Grožnjan zapustilo nekaj tisoč oseb. Mogoče je danes Grožnjan izjemno pomemben za slovenstvo in ima večji pomen zdaj kot v času pred prvo svetovno vojno. Grožnjan je namreč leta 1965 postal mesto umetnosti, kjer se vsako leto dogajajo številni dogodki. Začetniki tega so priznani slovenski umetniki, ki so se v Grožnjan začeli priseljevati v sedemdesetih letih 20. stoletja. V zgodovini Grožnjana so pomembni predvsem slovenski umetniki. O tem piše Rok Zelenko v svoji knjigi *Grožnjanska kronika – Slovenci v mestu umetnikov*. Popis prebivalstva za mesto Grožnjan je prikazano v tabeli 12.

Tabela 12: Prikaz popisa prebivalstva v Grožnjanu od leta 1880 do leta 1991

Grožnjan				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	1	–	1542	1543
1890	–	52	1650	1702
1900	–	11	1730	1741
1910	424	11	1389	1824
1948	–	–	–	–
1953	–	–	–	–
1961	251	2	129	382
1971	155	3	28	186
1981	105	2	61	168
1991	39	10	144	193

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 308.

Kot je razvidno iz tabele, je bilo v Grožnjanu predvsem italijansko prebivalstvo. Število Slovencev je bilo večje v letu 1890. Značilno je tudi večanje števila Slovencev v letu 1991, čeprav je še vedno relativno majhno. Pomembno se zdi poudariti, da so imeli Slovenci, ki živijo v Grožnjanu in okolici, od leta 2003, ko so bile prve volitve za predstavnike in svete slovenske manjšine, možnost kandidirati, a tega niso storili (Riman in Zver 2020, 83).

Podobno kažejo tudi matične knjige, da je bila povezava s Slovenijo relativno slaba. V pregledani družinski knjigi (ki je hkrati tudi edina ohranjena družinska knjiga župnije Grožnjan) pa so vidne povezave z obmejnimi slovenskimi kraji (Riman 2010, 53).

V drugih mestih občine Grožnjan je treba izpostaviti mesto Šterna, ki je 10 kilometrov oddaljena od občinskega središča Grožnjana (Bertoša in Matijašič 2005). Iz popisov prebivalstva, ki so prikazani v tabeli 13, je razvidno, da je tam obstajalo določeno število Slovencev.

Tabela 13: Prikaz popisa prebivalstva v Šterni od leta 1880 do leta 1991

Grožnjan				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	–	5		256
1890	1	69		235
1900	2	26		237
1910	39	8		264
1948 ⁹	–	–		–
1953	107	6		263
1961	81	–		118
1971	72	2		75
1981	55	2		59
1991	10	3		52

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 323.

⁹ Prikazano z Oprtljem.

Kot je razvidno iz tabele, je v Šterni skoraj kontinuirano prisotno slovensko prebivalstvo. Največ teh posameznikov je bilo leta 1890, ko so sestavljali kar 69 % skupnega prebivalstva.

V drugih mestih občine Grožnjan pa ni bilo zabeleženo večje število Slovencev ali njihova kontinuirana prisotnost. Za vasico Antonci je zabeleženo, da je imela leta 1953 2 posameznika, ki sta se opredelila za Slovence (Gelo 1998, sv. 1. 300). V Kubertonu je za leto 1890 zabeleženih 26 Slovencev, leta 1910 pa 4 Slovenci (Gelo 1988, sv. 1, 312). V Završju pa je prisotnost Slovencev zabeležena v času od leta 1890, ko je bilo tam 92 Slovencev, kar je malo manj kot 12 % takratnega skupnega prebivalstva. Nato številke upadajo. Leta 1900 so zabeleženi 3 Slovenci, leta 1910 9 Slovencev, leta 1948 5 Slovencev in leta 1953 samo še 2 Slovence (Gelo 1998, sv. 1., 329).

Občina Oprtalj

Občina Oprtalj je obmejna občina v hrvaški Istri in jo sestavljajo mesta Oprtalj, Livade, Istrske toplice, Zrenj in Čepić z okolico (Općina Oprtalj 2020).

Mesto Oprtalj se nahaja na cesti med Livadami in Bujami. Že od časa Beneške republike in v času avstro-ogrške monarhije je bilo mesto poznano po odličnih vinih, kakovostnem oljčnem olju, tartufih in sadju. Ti izdelki so prebivalstvu Oprtlja prinašali sredstva za preživetje. V samem mestu pa se je razvijala tudi obrt. Po končani prvi svetovni vojni so se stvari začele spreminjati. Oprtalj je leta 1857 imel 2.667 prebivalcev, leta 1921 3.271 prebivalcev in leta 1953 samo 233 prebivalcev. Največje izseljevanje se je dogajalo pred in po drugi svetovni vojni. En del prebivalstva je odhajal v Kraljevino Jugoslavijo. Po drugi svetovni vojni je mesto ostalo brez intelektualcev, trgovcev in obrtnikov (Šisler 2007, 512–513). Popis prebivalstva je prikazan v tabeli 14.

Tabela 14: Prikaz popisa prebivalstva v Oprtlju od leta 1880 do leta 1991

Oprtalj				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	405	10	2642	3057
1890	31	507	2663	3021
1900	18	627	2540	3185
1910	956	85	2463	3504
1948	1336	37	724	2097
1953	144	6	73	223
1961	125	5	39	169
1971	75	6	23	104
1981	61	4	22	87
1991	37	7	60	104

Vir: Gelo 1998, sv. 1., 320.

Mesto Oprtalj je eno od mest, ki so se omenjala v popisu prebivalstva kot specifična zaradi nihanj v popisih prebivalstva. Kot je razvidno iz popisa, je število posameznikov, ki so se opredelili kot pripadniki slovenske narodnosti, po drugi svetovni vojni hitro začelo upadati. Največje število je bilo v letih 1890 in 1900, nato se zmanjšuje.

Prebivalstvo mesta Oprtalj je bilo povezano s slovenskim prostorom, kar je razvidno tudi iz podatkov, pridobljenih iz družinskih knjig župnišča Oprtalj: *Status animarum XIX.–XX. st.* in *Status animarum XIX.–XX. st.* (Riman 2010, 53). Predvsem so bili prebivalci povezani z bližnjimi slovenski kraji. Mesto Oprtalj je lep pokazatelj sožitja v tem obmejnem območju in močne povezave, kjer je bilo življenje bolj obrnjeno eno k drugemu kot na primer povezava z Ljubljano ali Zagrebom. Pravzaprav se zdi, da je to ena od značilnosti celotnega obmejnega prostora.

Sestavni del občine Oprtalj je tudi mesto Zrenj. Nahaja se na severnem delu občine in je zgrajen na najvišji točki na Bujštini, to je na 472 metrih nadmorske višine. Poznano je kot mesto z razvito obrtjo, predvsem so tu delovali kovači (Borovac 2002, 514). Popis prebivalcev je prikazan v tabeli 15.

Tabela 15: Prikaz popisa prebivalstva v Zrenju od leta 1880 do leta 1991

Zrenj				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	376	–	290	666
1890	27	123	626	776
1900	1	242	617	860
1910	152	297	479	928
1948	237	8	468	713
1953	106	6	124	236
1961	140	5	25	170
1971	96	4	41	141
1981	89	1	18	108
1991	26	2	61	89

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 329.

Podobno kot iz popisa prebivalstva za Oprtalj je tudi tukaj razvidno večje število posameznikov, ki so se opredeljevali za slovensko narodnost. Največ jih je bilo v času pred prvo svetovno vojno. Takoj po drugi svetovni vojni se število hitro zmanjšuje in upada vse do leta 1991.

Tudi matične knjige župnije Zrenj (*Status animarum Stridonia-Zrenj IIIA* in *Stalež animarum Salež, Zrenj 1915*) kažejo veliko povezavo in intenzivne stike s slovenskimi obmejnimi kraji (Riman 2010, 57.)

Pomembni pa so tudi podatki za kraj Čepić, ki je severozahodno od Oprtalja. Podatki popisa prebivalcev so prikazani v tabeli 16.

Tabela 16: Prikaz popisa prebivalstva v Čepiću od leta 1880 do leta 1991

Čepić				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	137	–	53	190
1890	29	–	204	233
1900	–	162	72	234
1910	11	35	199	245
1948 ¹⁰	–	–	–	–
1953	62	40	115	217
1961	132	–	40	172
1971	111	–	6	117
1981	92	1	5	98
1991	25	–	52	77

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 305.

Iz popisov izhaja, da je večje število Slovencev zabeleženo leta 1900, in sicer 162, ko ni bilo nobenega posameznika, ki bi se opredelil za Hrvata. Slovenci so zabeleženi še v letu 1910, ko jih je bilo 35, in v letu 1953, ko jih je bilo 40. Od takrat število Slovencev upada.

Iz zgodovine slovensko-hrvaškega (samo)organiziranja je zanimivo to, da je prav *Politično društvo za Hrvate in Slovence v Istri* leta 1914 organiziralo shod v Čepiću. Razen shoda v Čepiću so bili shodi organizirani tudi v Kršanu, Sv. Nedelji Labinskoj, Sv. Martinu in Borutu (Riman 2010, 144). S shodi so opozarjali na deželnozborske volitve in so bili sestavni del predvolilne kampanje, kjer so opozarjali, da se glasuje za slovenske in hrvaške kandidate.

V drugih krajih občine Oprtalj pa po popisih nismo zasledili kontinuirane prisotnosti Slovencev. V Bencanih je bilo leta 1953 7 Slovencev, v Golubićih istega leta 4, v Ipši 14, v Šorgih 25 in v Krgićih 2. V drugih letih popisa prebivalstva niso zabeleženi. Nekaj več jih je zabeleženih v kraju Sv. Ivan, in sicer 8 leta 1890, 14 leta 1900 in 36 leta 1910 (Gelo 1998, sv. 1., 372).

Mesto Umag

Mesto Umag leži na slovensko-hrvaški meji. Sestavljajo ga mestni odbori. Po teh mestnih odborih je prikazana tudi stanje popisov od leta 1880 do leta 1991. Popis je prikazan v tabeli 17.

¹⁰ Prikazano z Oprtljem.

Tabela 17: Prikaz popisa prebivalstva v mestu Umag od leta 1880 do leta 1991

Umag				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	7	161	1226	1394
1890	-	72	1598	1670
1900	18	38	1829	1885
1910	73	66	1321	2271
1948	–	–	-	–
1953	–	–	-	–
1961	2139	68	666	2872
1971	2266	156	911	3333
1981	2968	146	1239	4353
1991	2267	184	2932	5383

Vir: Gelo 1998, sv. 4, 375, 376.

Večina prebivalcev je v Umagu govorila italijanski jezik. Kot je razvidno iz tabele, so Slovenci bili kontinuirano prisotni na območju mesta Umag. Med mestom Umag ter ostalimi istrskimi mesti in kraji, ki so tu prikazani, pa obstaja ena velika razlika, in to je, da število Slovencev v Umagu postaja večje. V drugih primerih se je njihovo število zmanjševalo. Verjetno je razloge treba iskati v bližini meje, uspešnem razvoju Umaga in tudi množičnega turizma. Številke, ki se večajo od leta 1961, nakazujejo intenzivno priseljevanje.

Iz podatkov, pridobljenih iz družinskih knjig, ki so jih nehali pisati leta 1890, pa je razvidno, da so bile povezave med prebivalci današnjih obmejnih krajev izjemno velike. Zabeleženo je predvsem povezovanje s Kopro in Piranom oziroma z drugimi bližnjimi slovenskimi kraji (Riman 2010, 46). Vsekakor je za mesto Umag možno trditi, da poselitev pripadnikov slovenske manjšine izhaja iz novejšega časa.

Občina Lanišče

Občina Lanišče je bila ustanovljena leta 1992 in se nahaja na območju Čićarije. Zajema štirinajst naselij: Lanišče, Podgaće, Prapoće, Klenovščak, Kropinjak, Slum, Trstenik, Rašpor, Račjo vas, Dane, Vodice, Jelovice in Brgudac. Območje je občutilo močno depopulacijo. Pregledani so bili popisi vseh krajev v občini Lanišče. Večje število Slovencev je bilo zabeleženo v mestu Vodice, medtem ko je v drugih krajih njihovo število izjemno majhno in je verjetno tudi na njihov obstoj vplivalo dejstvo, da so pogoji življenja v tej občini izjemno težki. Podatki popisa prebivalstva za kraj Vodice so v tabeli 18.

Tabela 18: Prikaz popisa prebivalstva v mestu Vodice od leta 1880 do leta 1991

Vodice				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	511	10	5	526
1890	574	2	27	576
1900	603	8	-	611
1910	501	–	2	503
1948 ¹¹	685	5	1	691
1953	200	3	10	213
1961	159	5	1	165
1971	82	–	10	92
1981	58	1	5	63
1991	45	–	-	45

Vir: Gelo 1998, sv. 1, 376.

Vodice so edino mesto v občini Lanišče, kjer je prisotnost Slovencev skoraj kontinuirana. Iz tabele je razvidno, da je bilo tam največ Slovencev leta 1880, potem pa se njihovo število zmanjšuje. Prisotni so še v kraju Jelovice, kjer je bilo leta 1880 zabeleženih kar 59 Slovencev, in pravzaprav so to bili vsi prebivalci tega kraja (Gelo 1998, sv. 1., 343). V drugih vasicah srečujemo le 1–2 osebi. V Lanišču so bili leta 1991 zabeleženi 3 Slovenci (Gelo 1998, sv. 1., 315).

Kot je že bilo omenjeno, sta kraj zajela močna depopulacija in izseljevanje. To je razvidno tudi v matičnih knjigah, predvsem za mesti Lanišče in Vodice. Ljudje so odhajali v slovenske, evropske in svetovne kraje zaradi slabe infrastrukture, slabih povezav in nemožnosti pridobitve dela (Riman 2010, 56).

Vseeno pa je bil kraj relativno dobro povezan s slovenskimi kraji, o čemer pričajo številke posameznikov, ki so se najverjetneje v kraje današnje občine Lanšiče preselili zaradi družinskih in zasebnih zadev.

Za Vodice je karakteristično to, da so imeli slovenskega duhovnika **Jožka Skoka** (Trnovo, 29. april 1920–Trnovo, 2000). Posvečen je bil na Reki leta 1945. Istega leta je dobil svojo prvo službo. Bil je kaplan v Opatiji. Nekaj časa je župnikoval v Knežaku in potem prišel v Golac (od leta 1951 do leta 1953). V času, ko je bil v Golcu, je dobil nalogo s strani reške škofije, da prevzame vodenje tudi hrvaške župnije Vodice. Tako se je vsako nedeljo s kolesom peljal v Vodice. Kasneje pa je služboval v slovenskih krajih. V svojih spominih je za Vodice in Jelovice zapisal:

»V Vodících je bilo versko življenje bolj plitvo, zato pa so bili za v cerkev bolj pridni na Jelovicah. Imeli so posebno navado, da so pri povzdigovanju vsi dvignili roke kvišku, kar je imelo pomen, da navzoči sodelujejo pri Maši.« (Skok 1997, 21)

¹¹ Vključene Dane in Jelovice.

V Lanišču je deloval **Mihael Delebak** (Tržič, 1818- Trst, 1888). Služboval je v Lanišču od leta 1844 do 1845, v Žminju od 1845 do 1847 in pri Sv. Antonu v Trstu od 1847 do 1882. Delebak sodi med narodne buditelje Istre in Slovenskega primorja in je zaslužen za narodno prebujanje Istre (PSBL 1977, 257).

Pomembno vlogo v Lanišču takoj po drugi svetovni vojni je imel **Štefan Cek**, duhovnik (Hrušica, 30. januar 1913–Izola, 22. januar 1985). Mašno posvečenje je prejel v Gorici marca 1937. Po posvečenju je šel za dušnega pastirja v hrvaško Istro, kjer je ostal osemindvajset let. Deloval je po skoraj celotni Istri, največ v osrednjem delu. Živel in deloval je v Kaščergi, Brestu, Dolenji vasi (pri Vranji), od novembra 1946 tudi v Lanišču. Iz Lanišča je moral za šest let v zapor v Staro Gradiško (*Istarska Danica* 1986, 185–186). Po vrnitvi iz zapora je eno leto služil v Karojbi, nekaj mesecev v Pićanu, štiri leta v Lindaru in sedem let v Novigradu. V Slovenijo se je vrnil leta 1965, kjer je bil dvanajst let župnik v Šmarjah pri Kopru. Od leta 1977 do svoje smrti je deloval v Dekanih. Gojil je izrazito slovanska čustva, zato ga je že kot bogoslovca reška kvestura označila za nasprotnika režima. Dr. Ukmar ga je prepričal, naj po posvečenju ostane v tržaško-koprski škofiji. Cek je bil visoko izobražen in odločen duhovnik, zahteven do sebe in drugih. Svojo službo je povesod opravljal vestno, požrtvovalno in temeljito. V različnih oblikah je ustregel ljudem, ne glede na jezik, narodnost, kulturo, izobrazbo in versko pripadnost. Pomembno se zdi omeniti, da je napisal tudi knjigo *Uspomene na svećeničke godine u Istri, 1937.-1965.*, ki je prevedena tudi v slovenščino.

Iz analize popisa prebivalstva in podatkov, ki so dostopni v družinskih knjigah, so razvidne določene podobnosti, razen pri mestu Umag. Razvidno je močno nihanje števil in redkokatero mesto oziroma kraj ima situacijo, da so Slovenci po popisih kontinuirano prisotni na tukaj obravnavanih področjih. Predvsem je večje število Slovencev prisotno v popisih iz obdobja pred prvo svetovno vojno, medtem ko po drugi vojni hitro upada. Nasploh so vidni depopulacija, zmanjševanje prebivalcev italijanske narodnosti in tisto, kar ni vidno iz popisov v teh tabelah, smo pa opazili pri analizi, in sicer povečanje posameznikov, ki se v letu 1991 opredelijo regionalno, torej kot Istrani.

Iz popisov je razvidno sožitje na obmejnem območju, prebivalstvo v času pred prvo svetovno vojno ni bilo obremenjeno z mejo, kot jo danes poznamo, in procesi povezovanja prebivalstva so bili popolnoma drugačni kot danes. Kot zelo ilustrativen primer je treba poudariti navado nosečnic iz obmejnega kraja, ki so odhajale rojevat v koprsko bolnišnico. Tudi drugi ljudje, ki so potrebovali medicinsko pomoč, so redkokdaj odhajali v bolnišnico na Reko ali v Pulj. Prva izbira je bila običajno bolnišnica v Kopru.

Pred letom 1991 je bilo povezovanje s slovenskimi kraji zelo intenzivno in je bilo današnje obmejno območje pravzaprav močno stičišče slovenske in hrvaške kulture, ki je v številnih elementih skoraj popolnoma enaka. Razlike znajo opisati in jih čutijo samo tisti, ki to kulturo še danes živijo, ter jih posamezniki, ki gledajo s strani, ne morejo tako evidentirati.

Močan vpliv na celotno situacijo so imela slovensko-hrvaška društva, saj slovenska društva v obmejnem območju niso evidentirana (razen za Pasjak), poleg njih pa tudi slovenski duhovniki. Nekateri so navedeni ob pregledu zgodovine mest, katerih popisi so bili analizirani, ampak to so le drobtinice. Zdi se namreč, da bi bilo nujno potrebno zgodovino slovenstva v hrvaški Istri nadaljevati, ker je veliko tega pozabljenega, skritega, včasih tudi zamolčanega.

Leto 1991 je močno spremenilo navade prebivalcev. V času, ko ni bilo meje in je lahko prebivalstvo brez kakršnih koli omejitev obiskovalo kraje, ki so danes na nasprotni strani meje, je bila tudi sama komunikacija lažja. Koliko so bile različne te vezi, je razvidno iz zgodovinskih virov, pa tudi iz literature. Razvidno je na primer, da je preselitev živali na pašo navada, ki je trajala stoletja pred mejo, in da je danes zaradi meje to nemogoče. D. U. iz kraja Mlini pri Buzetu (2020) pa je v intervjuju poudaril, da je prva voda v njegovo hišo prišla prav iz vira, ki je danes za železno ograjo.

Tudi drugi intervjuvanci izpostavljajo povezave z današnjimi slovenskimi kraji in poudarjajo travmatične izkušnje, ki so jih imeli leta 1991, ko se je vzpostavljala meja. Tako je I. B. (Buzet, 2020) v intervjuju povedala, da je en njen sin v Kopru in da je bila situacija izjemno komplicirana glede ureditve državljanstva. Podarila pa je še, da je bil odhod na šolanje ali iskanje dela v Kopru ali v Sloveniji nasploh nekaj najbolj normalnega in da so bile vezi z mesti na slovenski obali vedno boljše kot z Reko.

Kvarner

Obmejni mesti na Kvarnerju sta občini Matulji in Klana. V analizo so še vključeni: občina Mošćenićka Draga, občina Lovran, občina Viškovo, mesto Opatija in mesto Kastav. Z analizo procesov, ki so razvidni na območju Kvarnerja, lahko sklepamo, da je bila občina Ilirska Bistrica na določen način tradicionalno naravno zaledje Reke in kvarnerskih mest. Med slovenskimi kraji in Kvarnerjem je obstajala zelo močna vez, ki se je prekinila z vzpostavitvijo državne meje. Prebivalstvo iz območja občine Ilirska Bistrica je tradicionalno gravitiralo k mestu Reka in k širšemu območju Kvarnerja. Skozi zgodovino so bile prisotne tako trajne kot dnevne migracije prebivalstva. Na Reko so se posamezniki priseljevali iz različnih vzrokov, na primer zaradi šolanja, zaposlovanja, zdravljenja itd. Poleg omenjenih razlogov so zabeležene tudi zelo močne vezi med prebivalstvom manjših naselij občine Ilirska Bistrica in Kvarnerjem. To so predvsem družinske in prijateljske vezi, ki so bile v preteklosti veliko bolj številčne in intenzivne. Z vzpostavitvijo državne meje med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvaško so številne predhodno omenjene povezave izginile in življenje prebivalcev na teh obmejnih območjih se je popolnoma spremenilo. Prebivalci občine Ilirska Bistrica so začeli gravitirati proti Kopru in Ljubljani (Riman in Markelj 2014, 127). Prav to nam bodo najverjetneje pokazali tako popisi prebivalstva kot zgodovina izbranih krajev.

Občina Matulji

Občina Matulji je relativno velika občina, ki je obmejna občina, njena severna meja pa je hkrati tudi meja med Slovenijo in Hrvaško. Sestavljena je iz triindvajsetih vasic in po popisih prebivalstva so Slovenci prisotni na skoraj celotnem območju občine Matulji. V tabelah bodo prikazani popisi za mesta, kjer so Slovenci zabeleženi bodisi v času pred prvo svetovno vojno bodisi v vseh popisih. Vasice, kjer je zabeležen obstoj Slovencev po drugi svetovni vojni, pa bodo taksativno naštetje. Prikazane bodo po abecednem redu.

Vas Brdce leži na slovensko-hrvaški meji, kar je verjetno močno vplivalo tako na popise prebivalstva kot na povezave, ki so razvidne iz družinskih knjig. Popis prebivalstva je prikazan v tabeli 19.

Tabela 19: Prikaz popisa prebivalstva v Brdcah od leta 1880 do leta 1991

Brdce				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	137	4	–	141
1890	–	147	–	147
1900	–	153	–	153
1910	–	136	–	136
1948 ¹²	–	–	–	–
1953	102	10	–	112
1961	87	10	6	103
1971	79	5	6	90
1981	54	7	-	61
1991	46	13	5	64

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2032.

Kot je razvidno iz popisa prebivalstva, je bilo v Brdcah število Slovencev večje pred prvo svetovno vojno pot po njej. V letih 1890, 1900 in 1910 pa so bili Slovenci 100-odstotno prisotni v vasici. Vasica je skupaj s Pasjakom, Šapjanami, Rupo in Lipo do leta 1957 spadala pod občino Podgrad (Šaina 2020)

Brdce so bile skupaj z nekaterimi drugimi hrvaškimi vasicami sestavni del župnije Jelšane in so družinske knjige pravzaprav še vedno v Jelšanah. Pri pregledu družinskih knjig je razvidna depopulacija, in sicer je zelo veliko ljudi odhajalo prav v slovenska mesta (Ilirsko Bistrice, Novokračine, Doljnji Zemon). Stiki s slovenskimi kraji so bili intenzivni, in sicer predvsem prek družinskih vezi (Riman 2010, 174). Problem vasice Brdce je tudi dejstvo, da je pokopališče v Jelšanah in da so s tem prebivalci vezani na Slovenijo. Starejši ljudje omenjajo, da je govor bolj podoben slovenščini.

»Dijalekt se je dobro zadržal va kućah kade su zeti, al nevesti bile z ovega kraja. Tu mislin na ova sela ke su sada preko granice. Mi govorimo na „kaj“, a recimo Paščani

¹² Prikazano z mestom Šapjane.

govore „ča“. Dokazano je da se naše selo najlaglje prilagodi i jednen i drugen.« (Šaina 2014).

Pomembno je tudi poudariti, da so otroci iz Brdc obiskovali osnovno šolo v Pasjaku, kjer je bil jezik poučevanja slovenščina (Šaina 2014). Šola v Pasjaku je bila odprta leta 1903 in verjetno je tudi to vplivalo na povezovanje Brdc s slovenskimi kraji.

Kontinuirana prisotnost slovenskega prebivalstva pa je vidna tudi v vasi Jurdani. Podatki so prikazani v tabeli 20.

Tabela 20: Prikaz popisa prebivalstva v Jurdanih od leta 1880 do leta 1991

Jurdani				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	400	–	4	404
1890	428	9	11	448
1900	454	16	4	474
1910	498	–	-	498
1948 ¹³	–	–	-	–
1953	412	15	33	460
1961	422	11	10	443
1971	429	14	52	495
1981	391	20	61	472
1991	449	22	96	567

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2037.

Kot je razvidno, je v letu 1900 zabeleženih kar 16 Slovencev, to je 3,3 % takratnega prebivalstva. Od druge svetovne vojne dalje pa se število Slovencev povečuje. Verjetno gre za novejšo povezave in priseljevanje zaradi zasebnih in družinskih vezi.

Tudi v vasi Jušiči je viden kontinuiran obstoj Slovencev. Jušiči so mesto, dva kilometra oddaljeno od Matuljev, in se nahajajo na glavni cesti proti Sloveniji. Prikaz popisa prebivalstva je v tabeli 21.

Tablica 21: Prikaz popisa prebivalstva v Jušičih od leta 1880 do leta 1991

Jušiči				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	354	–	0	354
1890	400	17	6	423
1900	460	12	4	476
1910	533	14	11	558
1948	820	12	31	863
1953	450	33	63	546
1961	517	21	18	556
1971	527	21	32	580
1981	511	21	65	597
1991	567	21	63	651

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2038.

¹³ Prikazano z mestom Šapjane.

Za razliko od drugih vasic in krajev, kjer so analizirani popisi prebivalstva, pa tudi, ko se gleda za območje Istre, je v Jušičih kontinuirano število Slovencev, ki blago narašča. Največ Slovencev je zabeleženih leta 1953, in sicer celo 6 % skupnega prebivalstva. Na pozitivne številke je verjetno vplivalo dejstvo, da je vas na glavni cesti proti mejnemu prehodu Rupa in da je relativno blizu slovensko-hrvaški meji. Razloge je treba iskati tudi v hitrem razvoju mesta in v dejstvu, da so do leta 1991 posamezniki, s katerimi smo se pogovarjali, izpostavljali pust in maškare kot nekaj, kar je zelo obiskano, in da so na take veselice prihajali predvsem mladi, ki so potem spoznali fanta ali dekle in se naknadno preselili. Obravnavano geografsko območje je bilo izjemno močno navezano (in še vedno je) na območje Ilirske Bistrice, in obratno. Jezik in kultura sta bila podobna in ni bilo večjih birokratskih težav pri tem, da bi se posameznik poročil.

Tabela 22: Prikaz popisa prebivalstva v Lipi od leta 1880 do leta 1991

Lipa				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	408	1	2	411
1890	408	–	–	408
1900	1	433	–	434
1910	465	–	–	465
1948	–	–	–	–
1953	113	13	1	127
1961	136	13	–	149
1971	135	18	–	153
1981	125	17	5	147
1991	121	17	11	143

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2038.

Lipa je ena od specifičnih vasic, kjer se število prebivalcev po popisih prebivalstva zelo spreminja. Tako je bilo v mestu Lipa v letu 1880 411 prebivalcev, od tega jih je 408 kot pogovorni jezik uporabljalo hrvaščino in samo 1 oseba slovenščino. V letu 1890 je bilo 408 prebivalcev in zabeleženo je, da je 408 prebivalcev uporabljalo hrvaščino. V letu 1900 pa je zabeleženih 434 oseb, ki so živele v mestu. Od tega je samo 1 oseba uporabljala hrvaščino kot pogovorni jezik, 433 jih za pogovorni jezik navedlo slovenščino.

Lipa je bila sestavni del Župnije Jelšane in iz matičnih knjig je razvidna povezava z naslednjimi obmejnimi slovenskimi kraji: Novokračine, Jelšane, Dolenje pri Jelšanah in Sušak pri Jelšanah (Riman 2010, 181). Pomembno je še poudariti, da je šola v Lipi pred prvo svetovno vojno spadala pod pokrajinsko šolo občine Jelšane, kjer je deloval en hrvaški razred s sedemnajstimi učenci in eno učiteljico (Barbelić 1918, 147).

Pri analizi povezav s slovenskimi mesti pa se zdi, da obstajata posebna vez in kultura med obmejnimi vasicami v občinah Ilirska Bistrica in Matulji. To kažejo tudi drugi primeri, kot je na primer mesto Matulji. Prikaz je v tabeli 23.

Tabela 23: Prikaz popisa prebivalstva v Matuljih od leta 1880 do leta 1991

Matulji				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880 ¹⁴	628	2	22	653
1890	1406	51	33	1490
1900	1562	43	38	1643
1910	1161	110	92	1363
1948	2086	110	157	2353
1953	1437	101	87	1625
1961	1690	123	74	1887
1971	1969	136	239	2344
1981	2580	101	698	3379
1991	2744	100	651	3495

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2038.

Kot je razvidno iz popisa prebivalstva za mesto Matulji, je število Slovencev relativno veliko in je nad 2 %. Matulji, kot tudi Jušiči in Jurdani, so v zadnjih nekaj desetletjih doživeli velik razvoj. Prav zato tudi število, kot na primer v nekaterih drugih krajih, ne upada, temveč narašča. Pomembno je še poudariti, da je bilo v pogovoru s predsednikom Sveta slovenske narodne manjšine Občine Matulji večkrat izpostavljeno, da se dekleta iz Slovenije še vedno priseljujejo na Hrvaško zaradi poroke. Poudaril je, da je kar nekaj žensk, ki so se priselile na Hrvaško, a še vedno delajo v Sloveniji in se tja vozijo vsak dan. Pogosto tudi otroke vozijo v slovenske vrtce in slovenske šole (R. B., Matulji, 2020). To pa je tudi obrazložitev relativno velikega in kontinuiranega števila Slovencev.

Tudi v Mučičih je zabeleženo kontinuirano število Slovencev. Prikaz popisa je v tabeli 24.

Tabela 24: Prikaz popisa prebivalstva v Mučičih od leta 1880 do leta 1991

Mučiči				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880 ¹⁵	214	–	3	217
1890	217	12	2	231
1900	198	20	16	234
1910	216	–	10	226
1948 ¹⁶	993	29	87	1109
1953	293	26	48	367
1961	325	12	72	409
1971	287	8	29	324
1981	295	9	15	319
1991	274	8	41	323

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2038.

¹⁴ Za leti 1890 in 1900 sta vključena kraja Kučeli in Mihotiči, za leto 1910 del kraja Mihotiči in za leto 1948 Mihotiči in Pobri (Gelo 1998, sv. 3, 2043).

¹⁵ Za leti 1890 in 1900 sta vključena kraja Kučeli in Mihotiči, za leto 1910 del kraja Mihotiči in za leto 1948 Mihotiči in Pobri (Gelo 1988, sv. 3, 2043).

¹⁶ Vključeni kraji: Brešca, Permani, Ružiči, Zaluki in del Jurdana (Gelo 1998, sv. 3, 2046).

Mučiči so vas na glavni cesti proti Rupi in so kot ostala mesta povezani s Slovenijo na različne načine. Prav zato je tukaj relativno veliko število Slovencev. Tudi v teh krajih je zabeleženo priseljevanje deklet in fantov zaradi poroke.

Intervjuvank A. Š (Mučiči, 2020) je na vprašanje, kakšne so povezave Mučičev s Slovenijo, odgovorila tako:

»Poroke bi izpostavila kot prvo in očitno povezavo s Slovenijo. Veliko sosed se je po poroki preselilo v Mučiče. Njihovi potomci redno vzdržujejo stike z babicami, dedki in drugimi sorodniki. Pustni običaji so druga povezava. »Mučičevi zvončari« se redno srečujejo na različnih povorkah s podgrajskimi skoromati in ptujskimi kurenti. Zadnje leta opažam novo povezavo s Slovenijo, in to je gospod Niko Poles. On je s šolo harmonike navdušil mnoge otroke za slovensko narodno-zabavno glasbo. Pomembno je poudariti, da niso samo otroci navdušeni nad omenjeno glasbo. Tudi med starejšimi generacijami je zelo priljubljena tako na različnih veselicah kot tudi v času pusta. Tudi pokopališče v Jelšanah je nekaj, kar nas povezuje. Veliko svojih sosedov srečam v Jelšanah 1. novembra. Izleti in srečanja, ki jih organizira Svet slovenske narodne manjšine Občine Matulji, nas tudi povezujejo s Slovenijo in predstavljajo odlično priložnost za druženje.«

Veliko število Slovencev je zabeleženih tudi v mestu Pasjak. Tako kot drugi kraji, ki so tik ob meji, imajo tudi prebivalci mesta Pasjak pokopališče v Sloveniji, saj je bil Pasjak sestavni del župnije v Jelšanah.

Tablica 24: Prikaz popisa prebivalstva v Pasjaku od leta 1880 do leta 1991

Pasjak				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	306	13	–	319
1890	–	360	2	362
1900	–	359	4	363
1910	–	320	7	327
1948 ¹⁷	–	–	–	–
1953	206	16	1	223
1961	216	17	29	262
1971	194	12	4	210
1981	152	20	5	177
1991	143	19	10	172

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2048.

Kot je razvidno iz tabele in če se ti podatki primerjajo s podatki za druge kraje, pa je razvidno, da so popisi prebivalstva v Pasjaku nekoliko drugačni. V tem mestu je bilo leta 1880 zabeleženih 319 oseb, od tega jih je bilo 306 zabeleženih kot Hrvati, 13 je bilo Slovencev. Že

¹⁷ Prikazano z mestom Šapjane.

pri naslednjih popisih je od 362 prebivalcev mesta kar 360 prebivalcev navedlo, da so Slovenci. Tako je bilo tudi v popisih v letih 1900 in 1910.

To ne preseneča preveč, če vemo, da je bila v Pasjaku šola odprta leta 1903 ter da so tam poučevali slovenski učitelji in da je bil učni jezik slovenščina (Ostaneč 1993, 247). Po podatkih F. Barbalića je v Pasjaku leta 1910 deloval en slovenski razred z dvema učiteljicama in s 108 učenci. Šola je spadala pod pokrajinsko šolo občine Jelšane (Barbelić 1918, 147). V Pasjaku se je do leta 1947 v šoli poučevalo v slovenskem jeziku, po letu 1947 pa v hrvaškem.

Zanimivo je tudi omeniti delovanje učitelja **Slavoljuba Makarovića** (Jelšane, 28. novembra 1897–?). Služboval je v Lipi, Podgraju, Materiji, Artvižah, Pasjaku in Črnem Kalu. V Pasjak je prišel leta 1924 in tam deloval dve leti (Legac 1983, 227). Poleg učiteljskih obveznosti je bil aktiven tudi na kulturnem in političnem področju. Prav zaradi svoje politične aktivnosti je bil premeščen v Črni Kal pri Kopru. Še preden je prišel v Pasjak, je bil premeščen zaradi »prosvetnega delovanja med ljudstvom« in ker »po obveznih urah pouka zadržuje malčke v šoli, da ne bi pozabili slovenščine!« (Riman 2010 155). V času svojega delovanja je videl, da sta tamburica in pesem zelo dobro sredstvo za ohranjanje nacionalne zavesti. Verjetno je prav on začel tudi z akcijo ustanavljanja *Slovenskega prosvetnega društva* »Danica.« Takoj po ustanovitvi je organiziral tamburaški zbor. Bil je aktiven v glasbeni sekciji ter tajnik in blagajnik društva (Riman 2010, 155).

Podobna situacija po popisih prebivalstva je tudi v mestu Rupa. Tudi Rupa je ena od hrvaških vasi, ki ima še vedno pokopališče v Jelšanah. Prav tako je bila sestavni del župnije v Jelšanah. Mesto je nastalo na temelju zgrajene mitnice na križišču poti (Šisler 2007, 697) in je danes prav na hrvaško-slovenski meji. Podatki za Rupo so v tabeli 25.

Tabela 25: Prikaz popisa prebivalstva v Rupi od leta 1880 do leta 1991

Rupa				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	287	–	–	287
1890	284	6	–	290
1900	–	308	–	308
1910	–	314	–	314
1948 ¹⁸	–	–	–	–
1953	246	15	–	261
1961	237	12	–	249
1971	251	31	3	285
1981	199	62	22	283
1991	232	63	11	306

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2048.

¹⁸ Prikazano s Šapjanami.

Iz tabele je razvidno, da so podatki skupaj z mestom Pasjak zelo podobni. V mestu Rupa je zabeleženo, da so bili vsi prebivalci leta 1880 Hrvati, 6 manj jih je bilo leta 1890. V letih 1900 in 1910 pa so bili vsi prebivalci Rupe Slovenci. Po drugi svetovni vojni se struktura spreminja in je večje število Hrvatov, čeprav se zaradi bližine meje oziroma dejstva, da so prebivalci živeli vrsto let brez trde meje, povečuje tudi število Slovencev. Tako jih je bilo leta 1991 v Rupi kar 20 % od skupnega števila prebivalcev.

O povezavi slovenskih in hrvaških obmejnih krajev govorijo vsi prebivalci obmejnega območja. Veliko je zgodb o prihodih in odhodih, preden je bila ustanovljena meja. Da je meja močno vplivala na odnose, prikazuje tudi primer gospoda, ki je poudaril, da od leta 1991 več ne hodi v gostilne. Poudaril je, da se nikoli niso omenjali kot Slovenci ali Hrvati, temveč so jih označevali po imenih vasic: »Jušanc, Šapjanc itn.« Pripoveduje tudi: »Navada je bila, da se vsak vikend srečamo v drugi vasici. Enkrat v Jelšajah, enkrat v Šapjanah. No, to se je nehalo leta 1991, saj je vsaj eden med nami moral mimo policije in potem več nismo mogli nič spit. No, mogoče en pir, in to je to.« (Z. Š., 2020, Novokračine)

Tudi Šapjane so bile v podobnem položaju, z enotno cerkveno upravo in s pokopališčem v Jelšajah. Prav zaradi tega pokopališča smo se na obravnavanem območju srečali s pregovorom »Živ Hrvat, mrtev Slovenec«, ki govori o dejstvu, da je pokopališče v drugi državi. Verjetno je to eden od redkih takšnih primerov v Evropi. Dejstvo, da so bili v Šapjanah Slovenci, potrjujejo popisi prebivalstva v tabeli 26.

Tabela 26: Prikaz popisa prebivalstva v Šapjanah od leta 1880 do leta 1991

Šapjane				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	314	–		319
1890	321	–		332
1900	–	335		339
1910	208	–		308
1948 ¹⁹	859	182		1050
1953	256	48		306
1961	261	34		319
1971	251	33		311
1981	207	14		238
1991	164	22		214

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2048.

Medtem ko so druge vasice in kraji, ki imajo pokopališče v Sloveniji in so mogoče bliže kot Šapjane, imeli več let večje število Slovencev, je bila v Šapjanah leta 1900 to izjema, saj je bilo zabeleženih 335 Slovencev. Večje število je ponovno zabeleženo leta 1948, ker so v tem letu bili popisu v Šapjanah pridruženi tudi podatki iz Brdce, Lipe, Pasjaka in Rupe. Od tedaj pa do danes število rahlo upada. Vseeno je treba poudariti, da so Slovenci v letu 1991 sestavljali

¹⁹ Vključene vasi: Brdce, Lipa, Pasjak in Rupa.

16 % prebivalstva v Šapjanah. Iz matičnih knjig pa je razvidno, da so povezani predvsem z najbližjimi kraji v Sloveniji, med katerimi so: Dolenje, Jelšane, Novokračine (Riman 2010).

V vasi Bregi je zabeleženo relativno majhno število Slovencev. V letu 1890 sta zabeležena 2 Slovenci, kar je 0,42 % skupnega prebivalstva. Število se povečuje po drugi svetovni vojni, največ pa jih je zabeleženih v letih 1981 in 1991, in sicer po 11. Leta 1991 so tako sestavljali 1,9 % skupnega prebivalstva v vasi Bregi (Gelo 1998, sv. 3., 2032).

Tudi v Breščih ni bilo veliko Slovencev. Zabeleženi so po drugi svetovni vojni, in sicer leta 1961 2 osebi, ki sta se opredelili za slovensko narodnost, kar predstavlja 1,6 % celotnega prebivalstva. V letih 1971 in 1981 pa je zabeležena samo 1 oseba (Gelo 1998, sv. 3., 2033).

V Kučelih pa je zabeleženo manjše število Slovencev, in to v obdobju po drugi svetovni vojni. Od leta 1953 do leta 1991 pa je njihovo število med 5 in 4 (Gelo 1998, sv. 3, 2039).

Prisotnost v relativno malih številkah je zabeležena tudi v vasi Male Mune, kjer se število od druge svetovne vojne dalje kontinuirano giblje od 2 do 7 posameznikov. Največ jih je bilo zabeleženih leta 1981, ko je bilo na 180 prebivalcev 7 Slovencev, kar je skupaj 3,8 % skupnega prebivalstva (Gelo 1998, sv. 3, 2042). Podobno je bilo tudi v Malem Brgudu. Število Slovencev niha od 1 do 4 v času po drugi svetovni vojni. Pred tem po popisu prebivalstva ni bil zabeležen noben Slovenec (Gelo 1998, sv. 3, 2042).

Glede na popise prebivalstva so Slovenci zabeleženi tudi po drugi svetovni vojni v vasi Mihotiči. Tam so bile prisotne relativno velike številke. Tako je leta 1953 zabeleženih 11 Slovencev na 454 prebivalcev, leta 1961 15 in leta 1971 20, kar je hkrati tudi največ Slovencev. Leta 1981 je bilo zabeleženih 10 in leta 1991 15 Slovencev na 901 prebivalca (Gelo 1998, sv. 3, 2044).

V Permanih je prisotnost Slovencev zabeležena po drugi svetovni vojni, njihovo število pa se giblje od 6 leta 1953 do 5 leta 1991, ko so sestavljali 5 % skupnega prebivalstva (Gelo 1998, sv. 3, 2048). Podobna situacija je tudi v Rukavcu, kjer so po drugi svetovni vojni zabeleženi tudi Slovenci in je njihovo število malo večje kot v Permanih. Tako jih je bilo leta 1953 16 in so sestavljali 2,9 % celotnega prebivalstva. V letu 1991 se je njihovo število zmanjšalo na 9 in so sestavljali 1,2 % prebivalstva (Gelo 1988, sv. 3, 2050).

Slovenci so po popisu prebivalstva zabeleženi tudi za vasico Ružiči, ampak v izjemno majhnih številkah in po drugi svetovni vojni. Verjetno so razlogi njihovega priseljevanja predvsem različne splošne povezave med občino Matulji in Slovenijo. Največ jih je zabeleženih v letu 1991, ko jih je bilo 6 in so sestavljali 5 % prebivalstva (Gelo 1998, sv. 3, 2051).

V Velikih Munah po popisu prebivalstva živijo tudi Slovenci. Prisotni so skoraj kontinuirano vse od začetkov popisa, vendar njihovo število ni veliko. Največ jih je bilo leta 1900, in sicer 6, tedaj pa je v Munah živelo 700 prebivalcev. Velike Mune so s Slovenijo povezane na različne načine. Župnija Vele Mune je od vsega začetka delovala kot vikariat v Tržaško-koprski škofiji in je bila sestavni del župnije v Jelšanah vse do leta 1925, ko je pripadla reški škofiji.

Župnijo je nekaj časa vodil tudi slovenski duhovnik Alojz Kristan, ki je bil ubit leta 1947. Njegovo telo so vrgli v škraplje in še vedno ne vedo, kje je (A. Z., Veli Brgud, 2010).

Alojz Kristan (Dolenje, 23. november 1914–izginil na poti iz Mun proti Vodiciam, 14. avgust 1947) se je po gimnaziji odločil, da postane duhovnik. Postal je bogoslovec reške škofije. Leta 1938 je prejel red subdiakonata iz rok tedanjega apostolskega administratorja te škofije A. Santinija. Posvečen je bil 2. julija 1939. Mlado mašo je imel prav v cerkvi v Jelšanah. Bil je velik rodoljub in je želel kot duhovnik čim več narediti za svoje vernike. V času partizanstva je v najboljši veri sodeloval z njim. Dušnopastirsko delo je začel kot kaplan v Hrušici. Po vojni je prevzel v upravljanje še župnijo Golac. Leta 1941 so ga italijanske oblasti odpeljale na prisilno bivanje v Verono. Deloval je v vasi Mune v Čičariji, ker je bila vas med vojno požgana in brez duhovnikov. O njegovi smrti obstajajo sporna mnenja. Danes je v njegov spomin na župnijskem dvoru postavljena spominska plošča (Simčič 2006, 30).



Slika 1: Spominska plošča za župnika A. Kristana na župnijskem dvoru v Velih Munah (foto: B. Riman)

Iz matičnih knjig, ki se hranijo v župniji Vele Mune, je razvidno, da so povezave s Slovenijo izjemno močne, in to predvsem z obmejnimi slovenskimi kraji (Riman 2010, 172). Tudi danes, v času bolezni covid-19, ko so bile meje zaprte, so družinske vezi močno trpele. Zaradi prepovedi prečkanja meje in njene zaprtosti sem bila aprila 2020 priča srečanju na zaprtem mejnem prehodu Vele Mune–Starod. Mati in hči sta se enkrat tedensko srečevali na zaprtem mejnem prehodu, da bi spili kavo in se videli. Ker je mejni prehod s slovenske strani oddaljen 5 kilometrov po makadamu, je hči povedala, da vedno čaka, da mati prižge avto, da bi bila

prepričana, da je lahko odšla in da ni ostala v gozdu (S. G., Vele Mune, 2020). Ob tej priložnosti sem se pogovarjala tudi z njeno mamo, ki je poudarila, da je življenje na tem območju zaradi meje izjemno zapleteno. Govorila je o številnih družinskih vezeh, ki so danes čezmejne, in o tem, kako ljudje na obmejnem območju pravzaprav niso prepričani, ali so Slovenci ali Hrvati. Govor in navade so podobni, čez stoletja skupnega življenja so se navadili skupnega življenja in sta jim Reka in Koper oddaljena in nekaj manj poznanega (V. T., Starod, 2020).

S. G. (Vele Mune, 2020) nadaljuje:

»Vasici Male Mune in Vele Mune sta zadnji vasici v Primorsko-goranski županiji in ležita sredi gozda na 650 m. n. v. Tu se že začne Čičarija. Od Reke sta zelo oddaljeni, fizično in s prometno povezavo, ki je zelo slaba. Zato so Munci že od nekdaj veliko gravitirali proti vsem v Občini Ilirska Bistrica in tudi Trstu. Za vasjo gre skozi gozd cestica, ki je bila zgrajena še za časa Italijanov, 5 km in že si na Starodu v Sloveniji. Veliko Muncev je delalo v Sloveniji, še posebno v tovarni Plama Podgrad, od koder je tudi delavski avtobus prihajal na Mune, skozi gozd. V 80., 90. letih je na Mune hodil kamion z mlekom in kruhom iz Ilirske Bistrice, pošta na Munah pa je imela slovensko številko telefona (klicna 067). Vasici sta bili med drugo svetovno vojno požgani, večina prebivalcev je poiskala zatočišče v slovenskih vasicah Starod, Račice, Podgrad, Podbeže, Sabonje in vse do Ilirske Bistrice so jim domačini priskočili na pomoč. Tudi danes so ljudje ostali povezani, še vedno se potuje na slovensko stran v službo, k zdravniku, mladi se srečujejo in tudi veliko zakonskih zvez je mešanih. Te povezave ostajajo, čeprav politika otežuje to komunikacijo, nazadnje s postavitvijo »žilet žice« na gozdni cesti, ki je Muncem trn v peti in zelo moteča prepreka v svobodi gibanja.«

Tudi v Velem Brgudu se je po drugi svetovni vojni začelo večati število Slovencev. Pred letom 1948 so bili Slovenci zabeleženi v manjših številkah, in sicer jih je leta 1890 bilo 14 in 746 prebivalcev Brguda, leta 1900 pa 10. Od leta 1971 se po popisih ta številka malo večja, predvsem zaradi priseljevanja slovenskih nevest. Tako je leta 1971 zabeleženih 15, leta 1981 23 in leta 1991 že 26. V Brgudu sem se pogovarjala z gospo, rojeno leta 1980. Omenila je, da je Brgud povezan s Slovenijo na različne načine. Predvsem je poudarila, da so skupne veselice in pust vplivali na dejstvo, da se mladi spoznajo in poročijo. Na ta način je v Brgud prišla tudi njena mama, ki je delala v Sloveniji in se vsak dan vozila. Intervjuvanka je končala šole na Hrvaškem (osnovno, srednjo šolo in fakulteto), govori slovensko, ampak zaradi načina življenja ni nikoli imela potrebe po javnem izpostavljanju kot pripadnica slovenske manjšine. V življenju s sorodniki na drugi strani današnje meje je vključena tudi v slovensko kulturo, čeprav poudarja, da je kultura kraja, kjer živi, zelo podobna kulturi na slovenski strani (J. S., Veli Brgud, 2020).

Pri povezovanju iz matičnih knjig je razvidno, da so se predvsem posamezniki priseljevali iz obmejnih slovenskih vasi (Dolenje, Dolnji Zemon, Ilirska Bistrica, Novokračine itn.) (Riman 2010, 173).

V Brgudu je delovalo tudi nekaj slovenskih duhovnikov. **Milan - Anton Grlj**, duhovnik, ljudski pesnik, narodnjak (Zarečje, 5. januar 1904–Harije, 24. april 1981). V duhovnika je bil posvečen leta 1929 na Reki (Valenčič 2010, 9). Večji del svojega življenja je deloval v reški škofiji, bil je v Moščenicah in na Brgudu. Ko je služil v Brgudu, je odklonil poučevanje hrvaških otrok v italijanščini (Valenčič 2009, 395). Od leta 1942 do upokojitve je bil župnik v Podgrajah. Po upokojitvi je živel na svojem domu v Harijah (PSBL 1993, 607).

V Brgudu je deloval tudi **Anton Perkan** (Ilirska Bistrica, 1915–Reka, 1994). Katoliško šolo je končal v Gorici, nato je na Reki obiskoval malo semenišče. Posvečen je bil leta 1938 in bil nato od leta 1939 do leta 1941 kaplan v Ilirski Bistrici (nekdanjem Trnovem). Od leta 1941 do leta 1947 je deloval v Velem Brgudu. Tedaj je odšel v Volosko, kjer je bil vse do leta 1951. Leta 1960 je bil tudi na Dolnji Drenovi. Največ časa pa je deloval v Delnicah. Tam je služboval 17 let, in sicer od leta 1970 do leta 1987. Kot upokojenec je istega leta odšel v Praputnjak, kjer od leta 1988 živi v duhovniškem domu na Reki. To je edini duhovnik, ki je pripadal reški škofiji vse od njenega začetka, od leta 1925 (Valenčič 2010, 10).

Slovenci so bili po popisu prebivalstva prisotni v vasici Zaluki (od druge svetovne vojne po 2 posameznika) (Gelo 1998, sv. 3, 2056) in v Zvonecāh, kjer so kontinuirano prisotni v manjšem številu od leta 1900 do leta 1991 (Gelo 1998, sv. 3, 2056). Njihovo število pa ni šlo nad 6 (leta 1981), kar je tedaj bilo 1,6 % skupnega prebivalstva Zvonec. Tudi iz popisov prebivalstva za mesto Žejane je razvidno, da je samo v letu 1900 174 posameznikov (polovica vasi) zabeleženih kot Slovencev (Gelo 1998, sv. 3, 2057), čeprav jih je tedaj bilo 389 zabeleženih tudi pod kategorijo ostali, tako da je vprašanje, kaj se je to leto zgodilo s popisi v tem mestu. Predvsem je o tem treba razmisliti, ker se ve, da so Žejane specifično mesto, kjer so navade popolnoma drugačne, prav tako govor.

Občina Mošćenićka Draga

Občina Mošćenićka Draga, ena od obćin na Kvarnerju, je sestavljena iz šćirinajstih većjih in manjših vasi oziroma mest. Osrednje mesto je Mošćenićka Draga, ki ima poseben poloŹaj in je na doloćen naćin posebej umešćena v spomine Slovencev. Tako je pomembno omeniti, da obstaja ćez poletne mesece avtobusna povezava med Ilirsko Bistrico in Mošćenićko Drago, in sicer je tako Źe skoraj šćtirideset let (Milostnik Valenćić 2011). To velja za novejše ćase. No, Slovence v obćini Mošćenićka Draga zasledimo tudi v preteklosti, ćeprav po popisih ne v vseh krajih obćine. V manjšem številu so v Mošćenicah in v Mošćenićki Dragi. Prikaz je v tabeli 27.

Tabela 27: Prikaz popisa prebivalstva v Moščenicah in Mošćenički Dragi od leta 1880 do leta 1991

Mošćenice					Mošćenička Draga			
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	396	–	7	403	504	–	15	519
1890	351	20	15	386	618	24	19	661
1900	325	6	68	399	414	–	14	428
1910	452	–	-	452	440	–	2	442
1948	580 ²⁰	1	20	600	– ²¹	–	-	–
1953	310	1	3	313	321	14	13	348
1961	326	3	4	330	397	9	10	416
1971	295	6	9	304	393	9	54	456
1981	294	2	9	303	439	6	53	498
1991	310	5	15	325	374	6	92	472

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2048.

Kot je razvidno iz popisa prebivalstva, so Slovenci prisotni v obeh mestih, in to kontinuirano od konca druge svetovne vojne. Pri pregledu matičnih knjig pa niso zabeležene nobene posebne povezave. Posamezniki, ki so bili zabeleženi, da so se priselili na Mošćenice ali v Mošćeničko Drago, so predvsem iz obmejnih slovenskih krajev (Jelšane, Ilirska Bistrica). Zanimivo pa je, da so prebivalci občine Ilirska Bistrica obiskovali Mošćeničko Drago. Razen avtobusa, ki je začel voziti leta 1982, so tudi pred tem mladi odhajali v Mošćeničko Drago. Tako se eden od intervjuvancev spominja, kako je s svojimi prijatelji s kolesom odhajal na morje, kar je 36 kilometrov zračne linije. Opisoval je, kako je bilo s kolesom lažje priti na morje, ker so vozili navzdol, medtem ko se je potovanje nazaj precej bolj zavleklo (T. Š., Ilirska Bistrica, 2019).

V Mošćenicah je deloval Ivan Obala (Gornji Marsin, 1824 – št. Vid ob Glini, 1898). Duhovnik, pisatelj in pesnik. Posvećen je bil leta 1849, in tedaj so ga poslali v Istro »... med Čiče, Hrvate in Italijane...« Leta 1850 je postal kooperator v Brseču, leta 1852 v Žminju, leta 1856 v Oprtlu, leta 1858 župski upravitelj v Grimaldi, leta 1863 kooperator v Mošćenicah, leta 1864 pa upravitelj župnije v Kožljaku. Od leta 1882 do 1884 pa je deloval v župniji Paz, od 1884 do 1887 je bil v pazinskih Novakih, leta 1887 pa je odšel v krško škofijo. Obala je bil eden od prvih beneških pesnikov in pisateljev. (PSBL 1984, 514-515)

Pomembno vlogo v Mošćenicah je imel duhovnik **Viktor Perkan** (Trnovo pri Ilirski Bistrici, 16. oktober 1908–Jelšane, 8. maj 1945), starejši brat Danila Perkana. V mašnika je bil posvećen v Gorici leta 1932. Jeseni istega leta je odšel na prvo kaplansko služenje v Hrušico, zatem pa v Podgrad. Od leta 1935 do 1937 je upravljal župnijo v Mošćenicah. Prav on je začel voditi kroniko dogodkov v Mošćenicah. Do takrat je ni bilo. Pisal jo je v slovenščini. Za sabo je pustil tudi več dokumentov, pisanih v slovenskem jeziku. V novembru 1927 je odšel v Jelšane za župnika. Leta 1939 je postal dekan, bil pa je tudi profesor v reškem škofijskem semenišču

²⁰ Vključena mesta Grabova in Kalac (Gelo 1998, sv. 3, 2045).

²¹ Prikazano z Opatijo (Gelo 1998, sv. 3, 2045).

(Riman 2010, 230). Ko sem leta 2009 kontaktirala tedanjega župnika v Moščenicah, da bi pogledala kroniko, pa tega mi ni dovolil in je komentiral, da ni Slovencev.

Intervjuje sem opravila tudi v Mošćenićki Dragi, kjer je intervjuvanec (R. D., Mošćenićka Draga/Źejane, 2020) omenil, da nekakšne povezave s Slovenijo, kot je bila mogoće v drugih krajih Ćićarije ali današnje občine Matulji, ni bilo. Predvsem je omenil poćitniške kapacitete takratnih slovenskih podjetij. Poudaril je veliko število slovenskih obiskovalcev in turistov, predvsem v letnem času. Kot izjemno pomembna je poudaril delovanje Viktora Perkana in obstoj slovenske kronike v Mošćenicah.

Obćina Lovran

Obćina Lovran je sestavni del Primorsko-goranske Źupanije in jo sestavlja pet manjših mest: Lovran, Liganj, Lovranska Draga in Tuliševica. Pregledani so bili popisi za vse kraje, pri ćemer je obstoj Slovencev zabeleŹen za Lovran in Tuliševico.

Središće občine je Lovran, najstarejše obalno mesto v jugovzhodnem delu Istre.

Tabela 28: Prikaz popisa prebivalstva v Lovranu od leta 1880 do leta 1991

Rupa				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	494	–	150	644
1890	417	2	202	621
1900	267	8	572	847
1910	135	353	921	1409
1948 ²²	–	–	-	–
1953	1691	159	569	2419
1961	2165	168	412	2745
1971	2211	137	641	2989
1981	2161	92	1231	3484
1991	2672	91	877	3640

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2048.

Iz popisa prebivalstva je razvidno, da se število prebivalcev v Lovranu povećuje in da je leta 1991 bilo već kot 3000 prebivalcev. Tudi število Slovencev je v primerjavi z drugimi kraji relativno visoko, ćeprav se njihovo število zmanjšuje. Po popisih je najveć Slovencev na zadnjem avstro-ogrskem popisu iz leta 1910, ko jih je bilo kar 25 % celotnega prebivalstva. Relativno veliko število se pojavlja tudi v povojnem času.

Iz podatkov matićnih knjig pa je razvidno, da se je relativno malo oseb priselilo v Lovran. Posamezniki so prihajali iz razlićnih delov Slovenije, saj to ni bilo omejeno samo za obmejne kraje kot v primeru krajev, ki so bliće slovensko-hrvaški meji (Riman 2010, 202).

²² Podatki so prikazani z Opatijo.

Iz zgodovine Lovrana je razvidno, da je tam deloval **Jože Kocjan** (Bazovica, 28. februar 1888–Movraž pri Dekanih, 28. november 1971), duhovnik. Gimnazijo je končal v Pazinu leta 1910, bogoslovje pa v Gorici. Za duhovnika je bil posvečen leta 1914 v Trstu. Sedem let je bil kaplan v bližini Reke, in sicer v Lovranu, na Voloskem in v Sv. Mateju (danes Viškovo) (Jurčič - Čargo 1999, 377).

Lovran je danes pomemben na zemljevidu slovenstva na Hrvaškem, ker v njem deluje Slovensko društvo, ki prav v letu 2020 praznuje petnajst let delovanja.

Podatki iz popisa prebivalstva za Tuliševico pa prikazujejo zelo zanimivo situacijo. V Tuliševici je namreč od leta 1910 konstantno prisotno določeno število Slovencev, s tem da je leta 1910 bilo kar 820 Slovencev na 911 prebivalcev. Potem pa število hitro upade na 4 in niha med 4 in 5 vse do leta 1991 (Gelo 1998, sv. 4, 2053). Zakaj je bilo leta 1910 v Tuliševici več kot 800 Slovencev, leta pred tem pa nič, ni jasno.

Občina Viškovo

Občina Viškovo je danes ena od najhitreje rastočih občin na Kvarnerju. Sestavljena je iz manjših vasic: Kosi, Marčelji, Marinići, Mladenići, Saršoni, Srki in Viškovo. Čeprav je priliv prebivalstva predvsem v zadnjih tridesetih letih izjemno velik, je število Slovencev vseeno relativno majhno in nima pravega pomena. Tudi zgodovinsko gledano – po popisih prebivalstva, družinskih knjigah oziroma prisotnosti posameznikov – se je njihovo število zmanjšalo. Na območju občine Viškovo ni zabeleženo delovanje slovenskih duhovnikov, učiteljev ali drugih javnih delavcev, kot je to v primeru obmejnih mest in krajev, ki so tukaj podrobno analizirani. Pri pregledu popisa prebivalstva je zanimivo, da število Slovencev narašča po drugi svetovni vojni, ko narašča tudi število prebivalcev drugih krajev nekdanje Jugoslavije. V nobenem tukaj navedem kraju število Slovencev ne presega 1 % skupnega števila prebivalstva.

Prebivalstvo, ki se je priselilo, je prišlo takoj po drugi svetovni vojni, in to predvsem zaradi družinskih in zasebnih razlogov. Priselili so se zaradi možnosti lažje zaposlitve. Na posameznike, ki jih srečujemo v času pred prvo svetovno vojno, pa je treba gledati tudi kot na posameznike, ki so se predvsem poročili v vasice današnje občine Viškovo. Ti so bili predvsem iz sosednjih obmejnih slovenskih krajev (Ilirska Bistrica, Jelšane, Sušak pri Jelšanah, Mala Bukovica itd.) (Riman 2010, 210).

Eden od redkih duhovnikov, ki je bil prisoten v župniji sv. Matej, je **Jože Kocjan**, ki je deloval tudi v Lovranu in Voloskem. Pred prvo svetovno vojno pa je v Viškovu delovala tudi **Valburga Marušič** (Ajdovščina, 25. februar 1891–Ljubljana, 11. september 1958). Na Viškovu je bila od leta 1910 do leta 1915 (Lavrenčič Pahor 1994, 260).

Zanimivi so spomini ene od intervjuvank, ki živi v Marinićih: *»Po drugi svetovni vojni, pa tudi v novejši dobi, se je kar nekaj Slovenk priselilo v ta konec Reke in tu*

zasnovalo svoje družine. Prispale so z različnih koncev Slovenije, od Notranjske, Primorske do Štajerske. Večini je razlog prihoda ljubezen. Čeprav se je tudi nekaj moških iz Slovenije ali slovenskih korenin priselilo sem. Oni so se kar hitro vključili okolje, kamor so prišli, maškare in različna druga druženja. Tako da se hitro počutiš, kot da si doma. Pa tudi jezik je povezovalni, čakavščina ima veliko podobnih besed s slovenščino.« (J. D., Marinići - Pehlin, 2020)

Mesto Opatija

Mesto Opatija je priljubljeno turistično središče, ki je na prehodu iz 19. v 20. stoletje zraslo v elegantno in moderno turistično in zdraviliško destinacijo. Danes mesto Opatija sestavljajo manjša mesta: Dobroč, Ičići, Ika, Opič, Pobri, Poljane, Vela Učka, Veprinac in Volosko.

Pri analizi popisa prebivalstva je pomembno omeniti, da je situacija podobna tisti v občini Viškovo. Slovence namreč srečujemo na popisih po drugi svetovni vojni in so bili kontinuirano prisotni samo v nekaterih krajih. Največ jih je bilo v Opatiji, kar je prikazano v tabeli 29.

Tabela 29: Prikaz popisa prebivalstva v Opatiji od leta 1880 do leta 1991

Opatija				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	736	39	538	1313
1890	622	536	1438	2596
1900	1381	322	2429	4132
1910	2155	724	3673	6552
1948	6761	798	3007	10566
1953	4848	767	1214	6830
1961	6309	703	962	7974
1971	6768	563	1664	8995
1981	6538	390	2608	9536
1991	6953	282	1838	9073

Vir: Gelo 1998, sv. 4, 2047.

Iz popisa prebivalstva je razvidno, da je prisoten kontinuiran obstoj Slovencev. Njihovo število je bilo največje v času pred in po drugi svetovni vojni. Od tedaj vnaprej upada. Opatija ni tipičen primer, kot je to primer v prej omenjenih obmejnih krajih, prav tako je tukaj vidno priseljevanje tako v času pred prvo svetovno vojno kot tudi po njej. Potrditev tega najdemo tudi med nekdanjimi lastniki starih stavb. O tem je veliko pisal Zakošek (2005). O večjem številu Slovencev, ki so delovali in živeli v Opatiji, priča tudi dejstvo, da so bili najdeni podatki za Družbo sv. Cirila in Metoda, ki je leta 1911 vplačala 200 krun pod nazivom *Slovenski zaplotniki* iz Opatije (Riman 2019a, 42).

Potrditev o selitvah v Opatijo bodisi zaradi poroke bodisi zaradi dela, je tudi v družinskih knjigah slovenskih župnij. Tako je v družinskih knjigah obmejnih župnij Ilirske Bistrice,

Podgrada, Podgraja in Jelšan zabeleženo, da je v Opatijo odšlo 21 oseb. 2 osebi sta šli tja zaradi poroke, prav tako 2 osebi iz Jelšan, za 1 osebo pa je bilo zabeleženo samo, da je šla v Opatijo. Z območja župnije Ilirska Bistrica pa je odšlo 14 oseb in 1 družina. Za 4 osebe je bilo zabeleženo, da so se v Opatijo poročile, za 1 osebo je bilo zabeleženo, da je v Opatiji, in za 9 oseb je bilo zabeleženo, da v Opatiji služijo. Iz župnije Podgrad je zabeležen odhod 2 oseb, zapisano je bilo, da v Opatijo. Zabeležen pa je tudi odhod celotne družine (Riman 2010, 205).

Tudi v nekaterih drugih krajih, ki so sestavni del mesta Opatija, so prisotni Slovenci v času skoraj vseh popisov, na primer v Opriču. Prikaz je v tabeli 30.

Tabela 30: Prikaz popisa prebivalstva v Opriču od leta 1880 do leta 1991

Opatija				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	153	–	-	153
1890 ²³	767	12	-	779
1900	718	29	-	747
1910	602	189	-	791
1948	–	–	-	–
1953	297	2	1	300
1961	327	4	34	335
1971	310	8	5	323
1981	477	15	13	635
1991	652	14	125	791

Vir: Gelo 1998, sv. 4, 2047.

Iz popisov prebivalstva je razvidno, da je največje število posameznikov zabeleženo v popisu iz leta 1910. Po drugi svetovni vojni je bilo to število minimalno in od tedaj do danes počasi narašča.

V Poljanah in Veprincu je podobna situacija brez velikih oscilacij. Prikaz je v tabeli 31.

Tabela 31: Prikaz popisa prebivalstva v Poljanah in Veprincu od leta 1880 do leta 1991

Poljane					Veprinac			
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1880	1018	–	11	1029	797	–	5	802
1890	938	1	10	949	816	37	60	913
1900	1088	–	11	1099	1143	46	352	1541
1910	1084	19	76	1179	1317	85	870	2272
1948	748	2	-	750	570	33	2	605
1953	652	12	-	664	592	8	3	603
1961	625	–	9	634	568	7	8	583
1971	588	8	10	606	551	6	20	577
1981	583	11	64	658	569	6	71	646
1991	618	13	92	723	622	9	15	736

Vir: Gelo 1998, sv. 3, 2048, 2055.

²³ Od 1880 do 1919 je vključena Ika in za leto 1948 so podatki prikazani z Opatijo.

Iz popisa prebivalstva za oba kraja je razvidno, da število Slovencev zelo močno niha od popisa do popisa. Bolj stabilne številke so v Vaprinu. Oba kraja sta prikazana v skupni tabeli zato, ker so tudi družinske knjige za ta dva kraja pisane skupaj. V Poljanah je bilo največje število Slovencev leta 1910, in sicer 19, istega leta pa je največje število Slovencev bilo tudi v Veprincu, in sicer 85.

Iz družinskih knjig je predvsem razvidno, da so se priseljevali tako ženske kot moški, in sicer iz različnih, tudi oddaljenih slovenskih krajev (Kranj, Ljubljana). Prisotni so tudi posamezniki, ki so prišli iz obmejnih slovenskih krajev. Za nekatere je bil zabeležen poklic in ti so različni: kočijaž, učiteljica, mehanik, mizar, cestar, klepar (Riman 2010, 200). Oddaljenost od meje in težja povezava s slovenskimi kraji sta vplivala na manjše število Slovencev, prav tako dejstvo, da so nekateri prišli ne samo zaradi zasebnih in družinskih, temveč tudi zaradi ekonomskih razlogov.

V drugih krajih pa je v popisih zabeležen obstoj Slovencev predvsem v času po drugi svetovni vojni. Le v mestu Dobrec je zabeleženo veliko število Slovencev, in sicer leta 1910 972 posameznikov od 1080 prebivalcev, potem pa se Slovenci v popisih popolnoma izgubijo in na koncu nihajo od 1 v letu 1953 do 6 leta 1991 (Gelo 1998, sv. 3, 2034). Tudi v Iki in Ičićih so Slovenci zabeleženi v času po drugi svetovni vojni. Za obe mesti je značilno, da je bilo število Slovencev po drugi svetovni vojni nad 20 in se za obe mesti do leta 1991 zmanjšuje (Gelo 1998, sv. 3, 2034). Situacija je podobna tudi v Pobrih. V času pred prvo svetovno vojno je bilo leta 1900 zabeleženih 5 posameznikov. V času po drugi svetovni vojni se je to število nekoliko povečalo. Leta 1953 je bilo zabeleženih 20 Slovencev, leta 1971 15, leta 1981 16 in leta 1991 14. To leto je bilo vseh prebivalcev v Pobrih 831 (Gelo 1998, sv. 3, 2049).

Mesto Kastav

Zgodovina mesta Kastav je zelo dolga in bogata. Kastav je središče revolucionarnih sprememb v Istri. Leta 1866 je bila odprta čitalnica, prva na območju Istre. Ena najpomembnejših dejavnosti je bilo organiziranje slovensko-hrvaškega tabora leta 1871, prvega v hrvaški Istri (Riman 2017, 195–212). Kastavska čitalnica je vplivala na ustanavljanje večjega števila kulturno-prosvetnih in delavskih društev. Kastav je bil tudi šolski center. Prva ljudska šola je bila odprta leta 1770. Kasneje so se ustanovljale tudi višje šole. Leta 1885 je bila ustanovljena *Delavska šola*, ki je delovala vse do povojnega časa druge svetovne vojne (Šisler 2007, 604). Bila je pomembna tudi za današnje prebivalce obmejnega območja, ker so se številni mladeniči v tej šoli učili različnih obrti (Riman 2010, 207). Konec prve svetovne vojne je precej negativno vplival na območje Kastavštine, saj je bilo to razdeljeno med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS. Mesto Kastav danes zajema še vasice Brnčići, Rešetari, Rubeši in Spinčići. Prikaz popisa prebivalstva za mesto **Kastav** je v tabeli 32.

Tabela 32: Prikaz popisa prebivalstva v **Kastvu** od leta 1880 do leta 1991

Kastav				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1900	1077	–	7	1084
1910	1149	6	17	1172
1948 ²⁴	2364	15	49	2428
1953	731	36	32	799
1961	744	11	21	776
1971	712	9	45	766
1981	698	13	111	822
1991	734	6	190	930

Vir: Gelo 1998, sv. 4, 2649.

Število Slovencev, ki so zabeleženi v popisu prebivalstva, je relativno majhno, je pa skozi zgodovino Kastva zabeleženo relativno veliko število posameznikov, ki so za zgodovino Hrvaške (in tudi Slovenije) izjemno pomembni.

Podatki iz matičnih knjig odkrivajo zelo intenzivne in bogate vezi z naravnim zaledjem Kvarnerja – današnja občina Ilirska Bistrica. Priseljevali so se posamezniki iz zasebnih in družinskih razlogov (Riman 2010, 208–210). Knjige so zajele tudi današnji del Reke (tedaj vasico Zamet), kjer so prav tako bile zabeležene (in so še vedno) slovenske družine, ki so ohranile slovensko identiteto. V vasici Zamet je nekaj časa deloval tudi *Slovenski klub »Ščipalnik«* in so se člani zbirali v gostilni slovenskega lastnika Jakova Finderleja.

Verjetno je na te vezi na določen način vplivala tudi politična povezava, saj je bil Kastav kulturno in industrijsko središče, ki je bilo sestavni del ljubljanske oblasti leta 1927 (Boban 1993, 24; Stiplovšek 2000).

V župniji Kastav je delovalo tudi nekaj slovenskih duhovnikov: **F. Ravnik**, **J. Mezek**, **J. Volčič**, **F. Cizl** in **J. Pungercar**. Žal se za vse duhovnike ni uspelo najti vseh podatkov.

Jakob Volčič (Andrej nad Zimnicem, 1815–Zarečje, 1888), duhovnik, jezikoslovec, narodopisec in narodni buditelj. Kot duhovnik je več kot štirideset let preživel v Brseču (1846), Kastvu in Voloskem (1847–1851), Veprincu (1951–1855), Pazinu in Zarečju (1855–1871) in Cerovlju (1871–1886), kjer je bil tudi upokojen in je tam živel do smrti (Kržišnik - Bukić 2006; Jembrih 1995).

Še en pomemben posameznik, ki je deloval v Kastvu, je bil **Franjo Ravnik**, narodni buditelj (Smokuč pri Breznici na Gorenjskem, 4. november 1832–Korte nad Izolo, 22. junij 1883). Služboval je kot kaplan v Brtonigli v Istri, v Kastvu od leta 1860 do leta 1862, potem pa je odšel v Koper. Je eden od najpomembnejših narodnih buditeljev v Istri. V vseh krajih službovanja je tudi učiteljeval in vzgajal narodno zavedni naraščaj. V Kastvu, kjer je bil upravitelj prav takrat preurejene hrvaške osnovne šole, je usmerjal nadarjeno mladino na reško gimnazijo, med drugimi tudi svoja učenca Matka Mandića in Vjekoslava Spinčića

²⁴ Vključena so tudi mesta: Brnčići, Čikovići, Rubeši, Spinčići, Trinajstići in en del današnje Reke.

(Savnik 2020). Govori se, da naj bi bil prav on eden od iniciatorjev za organizacijo Kastavskega tabora (Strčić 1971, 10; Strčić 1996, 32; Polić 2010, 82).

Omeniti velja še nekatere Slovenci, ki so delovali v Kastvu in so na ta način vplivali in veliko naredili za hrvaško kulturo.

Kot pomembni Slovenci, ki so sodelovali pri organizaciji Kastavskega tabora, se navajajo tudi **Franjo Steidler**, **Jakov Velikonja** in **Franc (Franjo) Sever**. Žal o teh posameznikih ni bilo možno najti informacij o njihovem delovanju (Riman 2017).

Ena od zanimivejših osebnosti nasploh je bil **Josip Velikanja**, ki je nekaj časa deloval v Motovunu. V hrvaški cerkveni zgodovini je pustil močan pečat (Svetlik 2002). Bil je poseben in je dolgo časa deloval v hrvaški Istri. Velikonja je znan tudi v slovenskem slovstvu (Milanović 1973, 49–51). Ivan Pregelj ga je ovekovečil v povesti *Božji mejniki*, omenjala pa sta ga tudi F. Milčinski in N. Velikonja (PSBL, sv. 16, 172).

Od leta 1912 do leta 1921 je kot glavni učitelj na učiteljišču deloval **Pribil Dragotin** (Brežice, 19. avgusta 1877–Rajhenburg, 10. februar 1944). Učiteljeval je v različnih šolah po Sloveniji. Poleg delovanja v Kastvu je bil okrajni ljudskošolski nadzornik na Lošinju, Krku in Voloskem (Baš 2020). Žal za veliko posameznikov, ki so delovali na Hrvaškem in tako tudi v Kastvu, ni mogoče najti podatkov. Izjemno pogosta situacija na Hrvaškem je, da Slovencev, ki so delovali na Hrvaškem, ne zanimajo ne hrvaški ne slovenski raziskovalci. Sklepamo pa lahko, da ima Kastav vsekakor izjemno pomembno vlogo na zemljevidu slovenstva na Hrvaškem.

Poleg v Kastvu so bili Slovenci zabeleženi tudi v Rubeših. Prikaz je v tabeli 33.

Tabela 33: Prikaz popisa prebivalstva v Rubeših od leta 1880 do leta 1991

Rubeši				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1900	571	11	-	582
1910	623	10	14	647
1948 ²⁵	–	–	-	–
1953	336	3	1	340
1961	376	6	3	385
1971	398	7	21	426
1981	621	12	4	837
1991	1201	20	6	1627

Vir: Gelo 1998, sv. 4, 2663.

Slovenci so po popisih prebivalstva bili kontinuirano prisotni v Rubeših, njihovo število pa narašča po drugi svetovni vojni. Vsi kraji okrog Kastva pa so se v osemdesetih in devetdesetih letih začeli hitro razvijati in še vedno je priliv v te kraje izjemno velik. Tudi v drugih mestih je razvidno, da se število Slovencev glede na popise od konca druge svetovne vojne do popisa

²⁵ Vključena so tudi mesta: Brnčići, Čikovići, Rubeši, Spinčići, Trinajstići in en del današnje Reke.

leta 1991 povečuje. Te številke nihajo med 8 in 11 posameznikov (Gelo 1998, sv. 4). Tukaj se vidi podobnost z občino Viškovo in nekaterimi kraji občine Matulji.

Občina Klana

Občina Klana je relativno majhna obmejna občina, sestavljena iz petih vasic: Breze, Klane, Lisca, Studene in Škalnice.

Po popisih je največ Slovencev zabeleženih v Klani, čeprav se zaradi bližine meje zdi, da so te številke relativno majhne in se je pričakovalo, da bo število Slovencev veliko večje. Prikaz je v tabeli 33.

Tabela 34: Prikaz popisa prebivalstva v Klani od leta 1880 do leta 1991

Klana				
Leto popisa	Hrvati	Slovenci	Ostali	Skupaj
1900	901	13	8	922
1910	1026	–	31	1057
1948 ²⁶	1687	47	127	1861
1953	1330	80	75	1486
1961	1307	52	137	1496
1971	1268	25	102	1395
1981	1070	34	138	1242
1991	1067	22	91	1180

Vir: Gelo 1998, sv. 4, 2648.

Kot je razvidno iz tabele 33, je obstoj Slovencev zabeležen v Klani, čeprav so številke kar močno nihale. Iz družinskih knjig je posebej razvidno, da obstaja povezava med Klano in obmejnimi slovenskimi vasicami. Prihodi so bili povezani, tako kot drugod v obmejnih krajih, predvsem z zasebnimi in družinskimi razlogi.

Pudariti je treba, da v Klani obstajajo posebne značilnosti slovenstva. Klana je, tako kot na primer Rupa, Šapjane in druge vasice, povezane s Slovenijo – podobne navade, podoben jezik. S slovenskimi kraji so povezani predvsem družinsko. Zabeleženo je, da so v Klani delovali nekateri slovenski duhovniki.

Janko Dolenc Janko (Vodice nad Ljubljano, 1884–Polica, 1961), duhovnik. Bil je kaplan v Ilirski Bistrici, župnik v Podgrajah v Ilirski Bistrici in potem ponovno v Podgrajah. Nekaj časa je deloval v Klani in na koncu v Policah, kjer je tudi umrl (Valenčič 2010, 9). V Klani sta nekaj časa delovala tudi **Anton Koruza** in **Pavel Mršnik** (Prem, 1916–Velika Bukovica, 1994). Pavel Mršnik je bil posvečen na Reki leta 1941, v Ilirski Bistrici pa je bil kaplan. Leta 1951 je prišel za župnika v Klano in je v njej ostal vse do leta 1974 (Valenčič 2010, 9).

²⁶ Za leto 1948 sta bili vključeni vasi: Lisac in Škalnica.

Zanimivo je, da se je prav v Klani v letu 2019 začelo s poučevanjem slovenskega jezika po modelu C v šoli. Mogoče tega številke ne kažejo, ampak se zdi, da so elementi slovenstva močnejši, kot jih prikazujejo popisi prebivalstva.

Še bolj proti meji je vas Lisac, ki ima relativno malo število prebivalcev. Na drugi strani meje pa leži slovenska vasica Sušak pri Jelšanah. Ti dve vasi sta bili skozi zgodovino močno povezani z različnimi družinskimi vezmi. Danes je povezava med njima ovirana, ker so mejni prehod med tema vasicama na slovenski strani označili kot zeleno mejo. Po pravilih bi morali sosedi in sorodniki oditi na obisk v sosednjo vas prek uradnega mejnega prehoda Rupa–Jelšane. To ve tudi mejna policija, ki včasih dovoli prehod te zelene meje. Oddaljenost med Rupo in Liscem je po zeleni meji 2 kilometra. Če gredo obiskovalci ali sosedi v sosednjo vas, morajo do uradnega mejnega prehoda prevoziti vsaj 15 kilometrov. Zanimivo pa je, da je bilo po popisih iz leta 1910 kar 190 Slovencev in samo 43 Hrvatov. V naslednjih letih po popisu se je to spremenilo in od druge svetovne vojne to število niha od 8 leta 1961 do 10 leta 1991. Predvsem pa gre za prihode, povezane z zasebnimi razlogi.

V mestu Breza je po popisih prebivalstva razvidno, da so Slovenci tam prisotni od konca druge svetovne vojne, pri čemer njihovo število niha med 3 in 1 ter ni zabeleženo nobeno večje število ali odstopanje (Gelo 1998, sv. 4, 1643). Po drugi svetovni vojni so bili prisotni tudi v Studeni in Škalnici. V obeh mestih se njihovo število počasi večja. Tako so leta 1991 v Studeni zabeleženi 4 Slovenci (kar pomeni 1 % prebivalstva), v Škalnici pa 10 (kar pomeni skoraj 5 % prebivalstva) (Gelo 1998, sv. 4, 2666–2667).

3.1.2. Sedanjost

Slovenska skupnost na Hrvaškem se je po popisnih podatkih v zadnjih desetletjih številčno močno zmanjšala. Po popisih prebivalstva je bilo največ Slovencev na Hrvaškem takoj v povojnem času. Od tedaj se njihovo število zmanjšuje. Demografske raziskave (Mežnarić 1995; Kržišnik - Bukić 1997, 1999) so že pred dvajsetimi leti pokazale, da je slovenska skupnost na Hrvaškem razmeroma stara narodna manjšina. Trend staranja se je nadaljeval in se kaže tudi v novejših popisih. Po popisnih podatkih iz leta 2011 so glede na starostno strukturo Slovenci »najstarejša« narodna skupnost na Hrvaškem. Povprečna starost prebivalcev Hrvaške je 41,7 leta, povprečna starost Slovencev na Hrvaškem pa 59,7 leta.

Še ena zanimivost je tudi neenaka spolna struktura, pri čemer je po zadnjem popisu iz leta 2011 zabeleženih 7.171 Slovenk in 3.346 Slovencev. Številčna prevlada žensk nad moškimi v popisnih podatkih je sicer značilnost razvitih držav, kljub temu pa je razkorak med Slovenci na Hrvaškem tako velik, da ga ni mogoče razložiti zgolj z družbenoekonomsko razvitostjo države. Med Slovenci na Hrvaškem je številčna prevlada žensk konstantna od popisa prebivalstva leta 1910, ko se je v popisu za Slovence opredelilo 7.320 Slovencev in 8.366 Slovenk (Szabo 1995, 90). V naslednjih desetletjih so se ženske na Hrvaško v večjem številu

priseljemale zaradi zaposlovanja in združevanja družin (Škiljan 2011, 149–150; Pajnič 2006, 91–93). V selitvenih tokovih iz Slovenije je bil prisoten večji delež žensk zlasti v obdobju do leta 1945, v obdobju od leta 1946 do leta 1961 pa se je spolna struktura priseljencev iz Slovenije uravnotežila (Pajnič 2006, 113–114).

Popisi od leta 1991 do danes kažejo značilen upad in zmanjšanje pripadnikov slovenske skupnosti v celotni Hrvaški. Podatki po županijah so v tabeli 35.

Tabela 35. Popis prebivalstva za Istrsko in Primorsko-goransko županijo za leti 2001 in 2011

Leto popisa	Primorsko-goranska županija	% prebivalstva v posamezni županiji	Istrska županija	% prebivalstva v posamezni županiji
2001	2.883	0,94 %	2.020	0,98 %
2011	2.300	0,78 %	1.793	0,86 %

Vir: DZS HR (2013).

Po zadnjem popisu iz leta 2011 je bilo v v Primorsko-goranski županiji 2.018 (0,68 %), v Istrski županiji pa 1.649 Slovencev (0,79 %). To sta tudi dve hrvaški županiji, kjer je skoraj največje število Slovencev. Med prvimi tremi županijami je še Mesto Zagreb, kjer je bilo leta 2011 2.132 Slovencev (od 0,27 %).

Zmanjšuje se tudi število govorcev, ki so se opredelili za slovenščino kot materni jezika. Prikaz je v tabeli 36.

Tabela 36: Število prebivalcev na Hrvaškem, ki so ob popisu prebivalstva v letih 1991, 2001 in 2011 za materni jezik navedli slovenščino

Materni jezik	1991		2001		2011	
	število	%	število	%	število	%
Slovenski jezik	19.341	0,40	11872	0,27	9.220	0,22

Popisi prebivalstva za geografsko območje, ki je analizirano v tem poročilu, so v tabeli 37 za območje Istrske županije in v tabeli 36 za območje Primorsko-goranske županije za leti 2001 in 2011.

Tabela 37: Popis prebivalstva za analizirano območje Istrske županije za leti 2001 in 2011

Kraj popisa	2001			2011		
	Hrvati	Slovenci	Skupaj	Hrvati	Slovenci	Skupaj
Občina Brtonigla	724	39 (2,47 %)	1579	729	39 (2,40 %)	1.626
Grad Buje	2408	157 (2,94 %)	5340	2.525	170 (3,28 %)	5.182
Grad Buzet	5134	6 (1,09 %)	6059	4.640	64 (1,04 %)	6.133
Občina Grožnjan	206	19 (2,42 %)	785	218	16 (2017 %)	736
Občina Oprtalj	583	13 (1,33 %)	981	477	11 (1,29 %)	850
Grad Umag	7694	283 (2,19 %)	12901	8.128	253 (1,88 %)	13.467
Občina Lanišće	379	2 (0,50 %)	398	304	4 (1,22 %)	329

Vir: DZS (2001, 2011).

Kot je razvidno iz tabele, se število Slovencev po popisih zmanjšuje. Povečalo se je le v mestu Umag, kar lahko označimo kot razvoj celotnega območja, zaradi bližine meje pa obstaja možnost priseljevanja v novejšem času. Tudi v Lanišču se je število Slovencev povečalo za 2 osebi, kar je prav tako posledica novejšega priseljevanja.

Tabela 38: Popis prebivalstva za analizirano območje Primorsko-goranske županije za leti 2001 in 2011

Kraj popisa	2001			2011		
	Hrvati	Slovenci	Skupaj	Hrvati	Slovenci	Skupaj
Občina Matulji	9.444	271 (2,57 %)	10.544	10.219	248 (2,21 %)	11.246
Občina Mošćenička D.	1.502	18 (1,10 %)	1.641	1.392	17 (1,11 %)	1.535
Občina Lovran	3.405	60 (1,50 %)	3.987	3.525	61 (1,49 %)	4.101
Občina Viškovo	7.530	51 (0,57 %)	8.907	12.390	72 (0,50 %)	14.445
Grad Opatija	11.047	207 (1,63 %)	12.719	10.265	151 (1,30 %)	11.659
Grad Kastav	7.481	76 (0,85 %)	8.891	9.068	69 (0,66 %)	10.440
Občina Klana	1.810	41 (2,12 %)	1.931	1.862	28 (1,42 %)	1.975

Vir: DZS (2001, 2011).

Iz popisov je razvidno, da se število Slovencev zmanjšuje. Zabeleženo pa je povečanje v Lovranu za 1 osebo, prav tako v občini Viškovo. Občina Viškovo se trenutno izjemno hitro razvija in se je verjetno tudi zaradi številnega priseljevanja (število se je v desetih letih skoraj podvojilo) povečalo število Slovencev.

3.2 Organiziranost slovenskega prebivalstva

(Samo)organiziranje je izjemnega pomena. Potrebo po združevanju so imeli in še vedno imajo posamezniki, ki v kraju, kjer živijo, pogrešajo občutek pripadnosti oziroma jim jezikovna in kulturna drugačnost pomagata, da se vključijo v kakšno institucijo, v kateri delujejo za ohranjanje svojega jezika in kulture ali tam uresničujejo kakšne druge potrebe. Na Hrvaškem obstaja kontinuirano slovensko (samo)organiziranje, ki se je začelo v drugi polovici 19. stoletja in je še vedno prisotno. V zgodovini je zabeleženo kulturno in politično povezovanje (predvsem v slovensko-hrvaških društvih) in do danes se institucije, ki združujejo pripadnike slovenske skupnosti na Hrvaškem, niso preveč spremenile (Kržišnik - Bukić 1995, 133–188, Kržišnik - Bukić 2016, 154–160; Riman 2016, 268–281; Riman 2019a, Riman 2019b).

V tem (samo)organiziranju so izjemno velik pomen imele osebe, ki so na določen način bile iniciatorji takih združenj, in tudi danes je še vedno tako. Pri analizi (samo)organiziranja na obravnavanem geografskem območju je treba poudariti, da se z večjim številom društev soočamo v industrijskih centrih in večjih kulturnih središčih, kot je to na primer v obmejnem prostoru. Razloge za to je možno iskati prav v funkciji društev, da je v krajih, kjer so se Slovenci počutili nekoliko drugačne (na primer v Pulju ali Reki), prej prišlo do (samo)organizacije kot v primeru manjših vasi, kjer je kultura bila (in še vedno je) podobna. Ljudje so bili tako dobro vključeni v družbo in se niso čutili toliko posebni ter so svojo kulturo in jezik ohranjali v svoji vasi oziroma kraju.

3.2.1 Organiziranost v preteklosti

Istra

S perspektive (samo)organiziranja ima istrski polotok zelo pomemben položaj. Do leta 1918 je bilo v Pulju več slovenskih društev kot v ostalih mestih na Hravškem. Pulj je bil v času do začetka prve svetovne vojne najpomembnejši center slovenskega (samo)organiziranja (Kržišnik - Bukić 1995, 140). Prvo društvo v Istri je zabeleženo leta 1886 in od takrat do začetka prve svetovne vojne je v Pulju zabeleženih pet slovenskih društev (Riman 2016, 276). Društva niso trajala dolgo časa in niso dosegla kontinuirane rasti.

Enako je bilo tudi pri slovenskih društvih na Kvarnerju oziroma Reki in Sušku. Podatkov o teh društvih ni veliko. Na to je vplivalo kratko časovno obdobje njihovega delovanja, pri čemer niso mogli razviti svojih aktivnosti do takšne ravni kot tista društva, ki so delovala več let. Razlogov, ki so vplivali na to, je več. Že sama nacionalna klima, ki je bila v Istri dokaj specifična, je omejevala vsa slovanska društva. To so bila društva: **Čitaonica** (1886), **Slovensko društvo** (1904), **Slovenska narodna čitalnica** (1908), **Skup Slovencev** (1911) in **Slovensko društvo** (1913) (Riman 2019a).

Poleg slovenskih društev v Istri so delovala tudi slovensko-hrvaška društva. Srečamo jih v Pazinu, kjer je bilo organizirano politično in kulturno življenje, in prav tam je zabeleženo zelo močno kulturno-umetniško delovanje, ki je vplivalo na prebujenje in ohranjanje narodne zavesti, in to ne samo hrvaške, ampak tudi slovenske. V Pazinu so v času pred prvo svetovno vojno delovali pomembni slovenski umetniki in intelektualci, ki so bili vpleteni v različne segmente družbenega življenja hrvaške Istre. Prav v Pazinu je bilo zabeleženo izjemno močno hrvaško-slovensko povezovanje. Iz tega sodelovanja so nastala društva, ki so delovala za dobrobit Slovencev in Hrvatov v celotni Istri. V njih so bili aktivni tako Slovenci kot Hrvati.

V tej luči je nekatera najpomembnejša društva omenila Kržišnik – Bukićeva (1995, 140) ter poudarila, da je njihov obstoj ključni dokaz, ki »omogoča prepričljivo sklepanje o njihovi (slovenski, op. a.) tamkajšnji avtohtoni poselitvi«. Treba je navesti naslednja društva: **Hrvatsko-slovensko katoličko društvo »Dobrila«** (1908), **Hrvatsko-slovensko akademsko ferijalno društvo »Istra«** (1908), **Istarsko planinarsko društvo** (1906)²⁷ in **Đačko pripomočno društvo**. Na ustanavljanje določenih društev je močno vplival tudi **Hrvatski katolički nacionalni pokret**, katerega idejni začetnik je bil škof Anton Mahnič (Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, Zagreb, 394).

To gibanje je spodbujalo ustvarjanje različnih katoliških društev v Pazinu. Po vzoru na slovanska »izobraževalna« društva je bilo ustanovljeno **Hrvatsko pučko sijelo** (1909), potem **Katoliško podporno društvo »Obrana«** (1909) in na koncu še **Tiskovno društvo** (1910) na čelu z bermskim župnikom iz Gorenjske Josipom Grašičem. Z njimi so sodelovali hrvaški in slovenski študenti, duhovniki in intelektualci. Društva so vplivala na ohranjanje nacionalne zavesti, kulturnega narodnega izročila in katoliških verskih načel življenja (Troglrić 1997, 198). Društvo, ki je najdlje delovalo na območju istrskega polotoka, je **Političko društvo za Hrvate i Slovence u Istri** (1902) (Kramar 1991; Klaić 2001, 84–89).

Življenje društev je bilo bolj živahno v času pred prvo svetovno vojno. Situacija se je po prvi svetovni vojni drastično spremenila. Številna prosvetna društva, ki so delovala na območju Istre, so nastala že v času avstro-ogrske monarhije. Vodje in gonilna sila teh društev so bili v glavnem učitelji, duhovniki, študenti in talentirani kmečki fantje. Delovala so glasbena društva in amaterske dramske skupine. Številna društva so imela tudi svoje knjižnice. Za telesno vzgojo je skrbelo gimnastično društvo *Sokol*.

Delovanje društev je bilo po priključitvi Julijske krajine Kraljevini Italiji oteženo. Dokler ni bilo z različnimi zakoni delovanje društev popolnoma prepovedano, so njihovo delovanje oteževale različne fašistične organizacije. Napad na kulturne ustanove se je začel z uničenjem narodnega doma v Trstu, kjer je bil sedež številnih kulturnih in gospodarskih organizacij.

²⁷ Kot zanimivost je treba povedati, da je bilo društvo ustanovljeno kot podružnica *Slovenskega planinskega društva* s sedežem v Ljubljani. To je pomemben podatek, saj kaže vezi med osrednjo Istro in občutkom članov tega društva s slovenskimi društvi (Betroša in Matijašić 2005, 597). Predsednik društva je bil Luka Brolih, slovenski profesor na hrvaški gimnaziji v Pazinu (Riman 2010, 145)

Uničeni so bili kinodvorana, ogromna knjižnica, sedež Glasbene matice, hotel Balkan z restavracijami, kavarna, slovenska kreditna banka, sedež sokolskega, dijaškega in planinskega društva ter sedež delavsko podpornega društva. Uničevanje kulturnih in prosvetnih društev pa se je nadaljevalo (Cenčič 1997). V tem času popolne prepovedi delovanja je na obravnavanem območju bilo zabeleženo eno slovensko društvo, kar je izjemno pomembno.

Slovensko prosvetno društvo »Danica« (1924) iz Pasjaka²⁸ je delovalo štiri leta. Društvo je nastalo z namenom, da se kljub italijanskim poskusom uničevanja vsega slovanskega ohranita hrvaška in slovenska kultura. Društvo je bilo od vsega začetka član *Prosvetne zveze* v Trstu. To društvo je pomembno zato, ker je eden od redkih primerov ustanavljanja društva, ki nosi slovensko ime prav v današnjem obmejnem območju. Zdi se, da je bila izjemno pomembna oseba, da se je društvo ustanovilo, slovenski učitelj v Pasjaku Slavoljub Makarovič. V delovanju društva je razvidno predvsem povezovanje s podobnimi društvi iz sosednjih krajev: Kozina, Šapjane, Podgrad, Materija in Veliki Brgud. Društvo je po letu 1928 začelo delovati v ilegali in se obnovilo po drugi svetovni vojni, a tokrat brez besede »slovensko« v imenu (Riman 2010, 133–142).

Drugo društvo, ki je pomembno za obdobje v času med dvema vojnama, pa je **Društvo sv. Mohorja za Istro** (1924), ustanovljeno v Bermu. Pobudnik in prvi predsednik je bil Jospi Grašič, tedaj župnik v Bermu. Za ustanavljanje takšnega društva ga je inspiriralo društvo v Gorici, *Goriška Mohorjeva družba* (1923). Delovanje društva močno prikaže sodelovanje slovenske in hrvaške inteligence, ki sta skupaj težili k ohranjanju nacionalne zavesti, kulture in ljudskih običajev (B. M. 1973, 50).

Slovenska šola v Istri po drugi svetovni vojni

Povojni čas v Istri je obeležen s številnimi migracijami in prihodi prebivalstva, ki se je na določenih območjih zadrževalo več ali manj časa. Migracije so razvidne tudi iz popisa prebivalstva, ki je prikazano v tem poročilu. Glede na popis so nekatere vasi popolnoma spremenile svojo narodnostno sestavo. Ti dogodki so imeli različne posledice, ki so vplivale na različne segmente življenja, med drugim tudi na vzgojo in osnovno šolstvo. V današnji osnovni šoli I. Lola Ribar v Labinu je tako pouk v času takoj po drugi svetovni vojni potekal v več jezikih. Od ustanovitve šole dalje je pouk potekal v hrvaščini in italijanščini. Kasneje sta bila ustanovljena tudi slovenski in nemški oddelek. Slovenski oddelek je bil ustanovljen v šolskem letu 1947/48 in je deloval samo eno leto, to je do šolskega leta 1948/49. Iz šolskega letopisa je razvidno, da je bila leta 1948 prisotna zelo močna migracija. V šolski kroniki je bilo zapisano: »Posebno je mnogo bilo Slovenaca pa je tako osnovano i slovensko odjeljenje, a

²⁸ Tu je prikazan nastanek tega društva in njegovo delovanje in v tem primeru ni uvrščeno na območje Kvarnerja, ker se je nahajalo v Kraljevini Italiji. Zato je to društvo imelo različno kulturno življenje in možnost delovanja, kot bi bilo v primeru, če bi Pasjak ostal v Kraljevini SHS.

Ministarstvo prosvjete NR Slovenije poslalo je i učitelja, Leopolda Vebera.» (Zanchi idr. 1945) Delovanja osnovne šole in njenega obiskovanja se spominja tudi Slovenec, ki je v Labin prišel z družino leta 1942:

»Ko smo začeli hoditi v šolo, smo imeli razred, mešani, no, to so bili 1., 2., 3. in 4. razred. Ko sem šel v prvi razred, sem šel v slovensko šolo. Imeli smo pouk, ko sem bil prvi razred na slovenskem jeziku. To je bilo leta 1947. Slovenski pouk smo imeli v šoli, ampak samo eno leto. Za naprej nam niso dopustili, prišla je direktiva, da moramo iti v šolo na hrvaškem jeziku. /.../ Jaz sem spet šel v prvi razred in nisem imel težav s hrvaškim jezikom.« (T. Š., Labin, 2006).

To je hkrati tudi edina informacija o obstoju slovenske šole v Istri po drugi svetovni vojni.

Kvarner

Tudi na Kvarneru je bilo nekaj slovenskih društev, ki so delovala v času pred prvo svetovno vojno in med obema vojnoma. Na Reki so delovala: **Slovensko društvo na Reki** (1909), **Slovensko društvo »Reka«** (1912), **Slovensko izobraževalno katoliško društvo »Liburnija«** (1912) in **Slovenski klub Ščipalnik** (1917.) V tem času pa je v Opatiji delovalo tudi **Slovensko izobraževalno in podporno društvo v Voloskem – Opatiji** (1911). V društvih je zabeleženo delovanje vidnejših Slovencev, ki so živeli v Opatiji in na Voloskem oziroma Reki. Čeprav Reka ni uvrščena v projektni predlog za raziskovanje, so vseeno navedena tamkajšnja društva, ker so med seboj sodelovala in je iz njihovega delovanja razvidno povezovanje s podobnimi društvi iz današnje občine Ilirska Bistrica (Riman 2019a, 39, 41–48, 55–64). Med obema vojnoma pa je bil zabeležen še obstoj **Slovenskega izobraževalnega društva Simon Gregorčič** (1927) (Riman 2019a, 103–107). Po drugi svetovni vojni je bil leta 1947 ustanovljen **Slovenski dom KPD Bazovica**, ki je zelo aktiven še danes (Riman in Riman 2012).

3.2.2 Organiziranost danes

Pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem so se (samo)organizirali že od konca 19. stoletja in s tem nadaljevali tudi od leta 1991 dalje. O tem, koliko je Istra posebna, priča dejstvo, da danes prav v hrvaški Istri obstaja največ slovenskih društev v primerjavi z drugimi kraji Hrvaške. Poleg kulturnih društev obstajajo tudi sveti in predstavniki slovenske manjšine. Izjemno pomembno pa je dejstvo, da v času nekdanje Jugoslavije v Istri ni bilo vzpostavljeno nobeno slovensko društvo ali kakšna drugačna organizacija, ki bi zbirala Slovence v hrvaški Istri. Določeno uradno združevanje v Istri se začelo šele leta 1994. Na to je močno vplivala regionalna identiteta, ki relativizira nacionalno in etnično pripadnost ter je po drugi strani homogenizator na regionalni ravni. Drugo vprašanje je, kaj takšna identiteta pomeni v vsakdanjem življenju za prebivalce določenega območja, v tem primeru Istre. Ti so se

nemalokrat zaradi vsiljene izbire »ali–ali« opredelili za tisto identiteto, ki so jo čutili kot primarno v dani situaciji (Medica 2005, 198).

Slovenci v Pulju so februarja 1994 začeli z organizacijo Unije Slovencev. Ta ni nikoli dejansko zaživela, čeprav je bila v določenem obdobju tovrstna želja ali potreba po povezovanju na ravni cele Istrske županije razumljiva (Medica 2005, 200).

Prvo društvo v Istri je bilo ustanovljeno skoraj desetletje po poskusu ustanavljanja Unije Slovencev, in sicer leta 2001 v Pulju. Od tedaj je nastalo še pet društev, ki v vse večji meri (vendar še vedno v skromnem obsegu) uresničujejo obstoječe možnosti na področju družbene (kulturne) in politične participacije. Spodbuden je trend, ki se kaže v aktivnejšem angažiranju slovenske skupnosti na področju organiziranja različnih oblik poučevanja slovenskega jezika.

Kulturna društva v Istri

Slovensko kulturno društvo Istra je bilo ustanovljeno 21. junija 2001. Pred tem je bilo leta 1994 ustanovljeno društvo *Unija Slovencev Istrske županije*, ki pa ni zaživelo. Prva predsednica *Slovenskega kulturnega društva Istra* je bila Alojzija Slivar. Leta 2005 je vodenje društva prevzela Kladija Velimirović, od leta 2015 pa je na čelu društva Danica Avbelj. Aktivnosti so raznovrstne, članstvo pa si s svojim delom prizadeva za ohranitev slovenskega jezika in kulture v Pulju in okolici. Slovenska društva na območju Istre usklajujejo svojo dejavnost in skupaj nastopajo v počastitev različnih pomembnih dogodkov. Na pobudo *Slovenskega kulturnega društva Istra* je tako bila ustanovljena tudi *Koordinacija slovenskih društev v Istri*, njihov najpomembnejši projekt pa so *Dnevi slovenske kulture v Istri*.

V društvu delujejo naslednje skupine: mešani pevski zbor Encijan, kulinarčna delavnica, ustvarjalna delavnica, slikarska skupina in dramsko-recitatorska skupina. Društvo izdaja glasilo *Mavrica*, v prostorih *Slovenskega kulturnega društva Istra* pa poteka tudi pouk slovenskega jezika in kulture, ki ga organizira in financira Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije (MIZŠ). Učiteljica slovenskega jezika je Vida Srdoč (Riman 2019b, 77).

Društvo Slovencev Labin je bilo ustanovljeno leta 2006 in združuje Slovence z območja Labinščine. Prvi predsednik društva, tudi eden izmed pobudnikov in ustanoviteljev, je bil Kristian Stepčić Reisman. Od leta 2008 je predsednica društva Silva Šutar Vujičić. Društvo je aktivno v *Koordinaciji slovenskih društev v Istri* in sodeluje pri organizaciji *Dnevov slovenske kulture v Istri*. Poleg tega društvo pripravlja razstave, organizira gostovanja drugih slovenskih društev iz Hrvaške in društev iz Slovenije ter obeležuje pomembnejše praznike slovenske kulture (Riman 2019b, 79).

Slovensko kulturno društvo Oljka je bilo ustanovljeno leta 2007. Društvo dolgo ni imelo ustreznih prostorov, zato je bilo njegovo delovanje oteženo. Člani društva ob pomembnejših

dnevnih slovenske kulture pripravljajo kulturno-umetniški program, v sodelovanju z drugimi slovenskimi društvi pa organizirajo *Dneve slovenske kulture v Istri*. So del *Koordinacije slovenskih društev v Istri*. Pobudnica in predsednica društva je vsa leta Miriam Pran (Riman 2019b, 84).

Slovensko kulturno društvo Lipa Buzet je bilo ustanovljeno leta 2007. Prva predsednica je bila Draga Klarič, podpredsednica Smilja Marinac. Prav onidve sta na pobudo *Slovenskega kulturnega društva Istra* v društvo povezali Slovence iz Buzeta in okolice. Od leta 2015 je predsednik društva Boris Grželj. V okviru društva delujejo vokalno-instrumentalna skupina, likovna ustvarjalna delavnica in tečaj harmonike, organiziran pa je tudi dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, ki ga organizira in financira MIZŠ. Pouk vodi Eva Ciglar (Riman 2019b, 83).

Slovensko kulturno društvo Ajda je bilo ustanovljeno leta 2011. Prva predsednica je bila Vlasta Grgič, danes ga vodi Danica Bojković. Društvo v svojem delu obeležuje pomembnejše dogodke in praznike slovenske kulture. Povezuje se s slovenskimi in tudi drugimi kulturnimi društvi v Istri in širše, včlanjeno je v *Koordinacijo slovenskih društev v Istri* in v tem okviru sodeluje tudi pri organizaciji letne prireditve *Dnevi slovenske kulture v Istri*. V društvu je dejaven ženski pevski zbor »Ajda«. Aktivne so tudi literarna, kulinarična in folklorna skupina. V društvu poteka dopolnilni pouk slovenskega jezika in kulture, ki ga organizira in financira MIZŠ. Vodi ga učiteljica Vida Srdoč. Društvo izdaja svoje letno glasilo »Ajdov cvet« (Riman 2019b, 87).

Vsa društva v Istri in tudi društvo iz Lovrana so organizirana v neformalno organizacijo Koordinacija slovenskih društev Istri.

Kulturna društva na Kvarnerju

Na Kvarnerju delujeta dve slovenski društvi. Eno je **Slovenski dom KPD Bazovica** in drugo je **Slovensko kulturno-prosvetno društvo Snežnik**.

Slovensko kulturno-prosvetno društvo Snežnik v Lovranu je bilo ustanovljeno 19. marca 2005 na pobudo Sveta slovenske narodne manjšine Občine Lovran. Društvo vsa leta vodi Vasja Simonič. V okviru društva je bil več let organiziran pouk slovenskega jezika in kulture, ki ga je financiralo MIZŠ, poučevala pa je mag. Marija Donadić. Društvo sodeluje z drugimi slovenskimi društvi, predvsem s Slovenskim društvom KPD »Bazovica«, pa tudi z vsemi slovenskimi društvi v Istri, vključeno je tudi v *Koordinacijo slovenskih društev v Istri* in tako tudi v organizacijo *Dnevov slovenske kulture v Istri*. Društvo ob koncu leta izdaja letno glasilo *Liburnijska priloga*. V letu 2020 je praznovalo petnajst let obstoja (Riman 2019b, 78).

Politična participacija v Istri in na Kvarnerju

Poleg cele vrste različnih pravic ima slovenska manjšina na Hrvaškem, tako kot vse druge priznane manjšine v hrvaški ustavi, možnost politične participacije. Pripadniki slovenske

skupnosti na Hrvaškem se lahko odločijo za aktivno sooblikovanje politike na lokalni ravni prek svetov in predstavnikov slovenske manjšine na ravni mesta/občine/županije oziroma lahko izvolijo poslanca v XII. volilnem okraju, ki bo skrbel za položaj in pravice pripadnikov slovenske skupnosti na Hrvaškem.

Pripadniki slovenske manjšine na Hrvaškem zelo slabo izkoriščajo svoje pravice. Tako je tudi v nekaterih krajih Istrske in Primorsko-goranske županije, ki že tradicionalno na volitvah (ki potekajo od leta 2003 oziroma so bile ponovljene leta 2004) nimajo svojih kandidatov (Riman in Zver 2020).

Kot ilustrativni primer slovenske indiferentnosti pa je treba omeniti, da je bilo na razpisih leta 2019 od možnih štirideset izvoljenih samo dvaindvajset svetov oziroma predstavnikov.

Za območje Istrske županije so tako kandidirali in bili izvoljeni: **Svet slovenske manjšine za Istrsko županijo ter sveta slovenske manjšine mest Pulj in Umag**. Za Kvarner (Primorsko-goransko županijo) je med ostalimi bil izvoljen **Svet slovenske manjšine za Primorsko-goransko županijo**, Svet občine Matulji in kot predstavnik slovenske manjšine mesto Opatija (Riman in Zver 2020, 83–85).

Možnosti na obravnavanem geografskem območju je bilo še več, ampak ni bilo kandidatov in sveti in predstavniki niso bili izvoljeni.

Kandidatur ni bilo za naslednje enote: za mesti Buje in Novigrad ter za občine Brtonigla in Grožnjan. Na sestanku Zveze slovenskih društev na Hrvaškem februarja 2019 je bilo poudarjeno in so slovenska društva, ki delujejo v Istri, prosila, da poskusijo vplivati na kandidate in da afirmativno delujejo v občinah, kjer do zdaj ni bil izkazan interes za politično participacijo, a rezultatov ni bilo.

Slab odziv kažejo tudi številke volivcev, ki so šli na volitve leta 2019. Prikaz je v tabeli 38.

Tabela 38: Pregled števila volivcev na volitvah maja 2019

Slovenska manjšina – volitve na ravni županija			Slovenska manjšina – volitve na ravni mest			Slovenska manjšina – volitve na ravni občine		
	Imenik	Volivci		Imenik	Volivci		Imenik	Volivci
PGŽ	1887	65	Reka	777	30	Matulji	187	25
IŽ	1304	53	Umag	178	12			
			Opatija	104	2			

Vir: Riman in Zver 2020, 83-85.

Za svete in predstavnike vseh manjšin (tako tudi slovenske skupnosti na Hrvaškem) lahko poudarimo, da obstaja informacijski in medijski molk. Za to so krivi pripadniki manjšin (vseh in ne samo slovenske) ter tudi politiki v lokalnih samoupravah, ki naporov manjšincev ne dojemajo resno oziroma jim pogosto ne dajo možnosti za sodelovanje v političnem življenju kraja, v katerem funkcionirajo. Problem med sveti in predstavniki, tudi slovenske skupnosti, pa leži v dejstvu, da še vedno ne vedo, na kakšen način lobirati in izkoristiti priložnosti, ki se jim včasih ponujajo.

Kot je že bilo omenjeno, obstaja zveza med slovenskimi društvi in udeležbo na volitvah, zato sta do naslednjih volitev potrebna dodatno informiranje in poučevanje tudi članov slovenskih društev, ki bi potem svoje znanje prenesli naprej. Veliko vlogo pri tem lahko imajo tudi slovenske institucije, ki skrbijo za Slovence v zamejstvu. Prav tako bi bilo pomembno evidentirati posameznike v krajih, kjer so bile razpisane volitve, jih dodatno poučiti o vseh možnostih in pozitivnih vrednotah ter jih seznaniti z morebitnimi dosežki, pomembnimi za manjšino. To je velika in pomembna naloga, ki bi jo sama manjšina težko zmogla, zato je tu potrebna pomoč Republike Slovenije. Koristno bi bilo organizirati delavnice za predsednike svetov ter jih seznaniti z njihovimi pravicami in načini uresničitve.

Pomembno vlogo pri tem imajo tudi slovenska društva, ki pa na žalost pogosto ne vidijo in ne razumejo razlike med kulturnim in političnim delovanjem. Trenutno se pripadniki slovenske manjšine ne zavedajo pomena in vpliva, ki bi ga lahko imeli na lokalno in regionalno samoupravo. Izjemno pomembno bi bilo vzpostaviti tudi Koordinacijo svetov in predstavnikov slovenske narodne manjšine, ki bi potem lahko začela predstavljati pomembnega političnega sogovornika. Na ta način bi bile tudi možnosti za pridobitev parlamentarnega poslanca v hrvaškem saboru veliko večje kot zdaj. Sveti in predstavniki slovenske manjšine na Hrvaškem niso dovolj prepoznani niti med pripadniki slovenske manjšine, ki niso vključeni v delovanje društev. Na celotno situacijo in tudi javno izražanje pripadnosti slovenski skupnosti na Hrvaškem vpliva splošno slabo ozračje v družbi, ki manjšinam nasploh ni naklonjeno, tudi ne slovenski, delno zaradi političnih usmeritev na Hrvaškem, delno pa tudi zaradi odprtih vprašanj med državama.

Izobraževanje

Za slovensko skupnost na Hrvaškem je izjemno pomembno učenje slovenskega jezika in kulture. V nekaterih slovenskih društev poteka učenje slovenskega jezika (Pulj, Umag, Buzet) v obliki dopolnilnega pouka slovenskega jezika (DPS). Iz pogovora z učiteljicami je razvidno, da je interes za učenje slovenščine izjemno velik, predvsem pa gre za mlajše osebe, ki imajo najpogosteje slovenske korenine in želijo svoj študij nadaljevati v Sloveniji. Dodaten problem v letu 2020 so ukrepi, povezani z boleznijo covid-19, ki so vplivali na zmanjševanje števila učencev (V. S., Saršoni, 2020). Prav zaradi zgodovinske povezave in občutka boljše povezave s slovenskimi kraji se študenti pogosto odločijo na študij v Kopru ali Ljubljani. Učenci, ki se učijo v slovenskih društvih, pa so prav tako izjemno pomemben element, saj pogosto mlajši, ki pridejo in spoznajo način funkcioniranja društva, pogosto tudi ostanejo. Tukaj pa je tudi zelo velika pomoč MIZŠ.

MIZŠ pomaga tudi pri izvajanju slovenščine po modelu C. Skupaj z Zavodom Republike Slovenije za šolstvo pomaga pri nakupu didaktičnega materiala in učbenikov, ki so za starše včasih izjemno dragi. Prav v Istrski in Primorsko-goranski županiji je model C izjemno prisoten (v primerjavi z drugimi obmejnimi kraji na Hrvaškem).

Ustanove, kjer se v Istrski in Primorsko-goranski županiji trenutno poučuje slovenski jezik po modelu C, so:

- 2009/10–...: OŠ Pećine, Reka (poučuje Andrea Šlosar);
- 2013/14–...: OŠ dr. Andrija Mohorovičić, Matulji (poučuje Andrea Šlosar) in Podružnična OŠ Jušići (poučuje Andrea Šlosar);
- 2016/17–...: OŠ Kozala, Reka (poučuje Ksenija Klovar Lukarić);
- 2016/17 –...: OŠ Vazmoslav Grželja, Buzet (poučuje Darja Čubrić);
- 2019/20–... OŠ Klana, Klana (poučuje Andrea Šlosar);
- 2019/20–...: OŠ Marije in Line, Umag (poučuje Darja Čubrić).

Pouk poteka tudi v eni srednji šoli, in sicer:

- 2013/14–...: Srednja šola za uporabno umetnost in oblikovanje, Pulj (poučuje Darja Čubrić).

Zaradi izjemnih težav pri iskanju adekvatnega kadra se je v letu 2019/20 zaprla možnost učenja slovenščine po modelu C v Gimnaziji v Pulju, kjer je bilo zabeleženih 15 učencev. Ti trenutno obiskujejo DPS v društvu v Pulju.

Interes in želja po učenju slovenščine po modelu C se trenutno povečujeta, je pa povečanje števila šol ustavil covid-19. Zaradi velikih težav ravnatelj trenutno niso naklonjeni ideji uvajanja slovenščine. Razlogi za učenje slovenščine so različni, predvsem gre za to, da tako otroci kot starši vedo, da je nekdo izmed starih staršev bil Slovenec. Obstajajo tudi bolj pragmatični razlogi, kot sta bližina Slovenije in morebitna korist, ki jo bodo otroci imeli, če bodo govorili slovenski jezik.

Pouk slovenščine po modelu C zajema širšo skupino ljudi, tudi tiste, ki povezave s Slovenijo imajo, ne čutijo pa slovenske identitete. Tega trenutno na Hrvaškem ni, so pa komunikacijske domene oziroma so te zelo ozke. Zunaj družine se slovenščina uporablja izjemno redko, na Hrvaškem se slovenski jezik pravzaprav še vedno lahko uporablja samo v slovenskih kulturnih društvih, pod pogojem, da so otroci in njihovi starši člani teh društev. Z vidika potrebe po »novi« komunikacijski domeni šola lahko postane prostor, kjer se vsaj pri pouku ali z učiteljem komunicira v slovenščini. Vključitev učenja slovenščine v vzgojno-izobraževalni sistem kot del učnega kurikula je zagotovo pomemben mejnik v procesu revitalizacije slovenskega jezika, posledično pa tudi ohranjanje slovenskega jezika in kulture med pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem (Riman 2019c).

3.3 Identiteta Slovencev skozi medijske napise (nekoč in danes)

Pri analizi zgodovinskih zapisov je bil poudarek na reviji *Naša sloga*. Ta revija je ena izmed prvih revij v hrvaškem jeziku, ki je izšla z namenom, da razsvetli istrske Hrvatke in Slovence. Predstavlja politične, kulturne in gospodarske dogodke, večinoma iz Istre, pa tudi iz drugih območij, ki jih naseljujejo slovanski narodi. Glede na to usmeritev revija dopolnjuje sliko aktualnih dogodkov v Istri konec 19. in na začetku 20. stoletja. Prav zato lahko objavljena besedila uporabimo kot vir za opazovanje položaja Slovencev v Istri v kontekstu oblikovanja nacionalne, politične in kulturne identitete.

Med projektom so bila zbrana in analizirana besedila, ki so bila objavljena v *Naši slogi* v posameznih letih in tematizirajo različne vidike slovenske identitete. Besedila se lahko analizirajo z vidika teorije recepcije, ki omogoča razumevanje predstavljenih vsebin glede na okoliščine, v katerih so besedila nastala. V skladu z družbenopolitičnimi okoliščinami in s tem pričakovani bralcev večina besedil obravnava nacionalna in politična vprašanja. Pogosto poudarjajo slovansko (domače) nasprotovanje italijanskemu (tujemu). V tem smislu na Slovence gledamo v kontekstu slovanstva in jih najpogosteje apostrofiramo v smislu »bratje Slovenci in Hrvati«.

Povezoval jih je boj za nacionalno identiteto, ohranjanje slovenskega in hrvaškega jezika ter kulture, ki se je izkazoval skozi potrebo po izobrazbi, predvsem v izobraževalnih institucijah (osnovnih in srednjih šolah), torej kot možnost komunikacije v svojem jeziku in politično delovanje v tej smeri. To potrjujejo zapisi v prvi številki *Naše sloge*, v katerih so Slovenci navedeni kot primer tistih, ki že imajo revijo v svojem jeziku. V številnih besedilih so Slovenci predstavljeni kot vzorniki, ki jih je treba upoštevati pri ohranjanju narodne zavesti, izobraževanju in ohranjanju nacionalnega jezika. Pogosta so poročila o političnih dogodkih, med katerimi so tisti, ki govorijo o povezovanju slovanskih narodov, ki živijo v monarhiji, kamor spadajo tudi dogodki v Sloveniji.

Enega izmed pomembnih bojev Hrvatov in Slovencev v Istri predstavlja uporaba njihovega maternega jezika. V tem smislu je bil največji poudarek na ohranjanju lastnega jezika, torej pravice do izobraževanja. Boj za uporabo lastnega jezika in njegovo spoštovanje je viden tudi v potrebi slovenskega (in hrvaškega) prebivalstva, da tisk obvesti o dejanjih, ki jih izvajajo za uveljavljanje svoje pravice.

Posebnosti slovenske identitete glede na hrvaščino je najlažje razbrati iz besedil, ki obveščajo o kulturnih dogodkih, zlasti pri poročanju o posameznikih slovenskega porekla ali skupinah, ki v Istro prihajajo iz Slovenije. Posebno skupino besedil sestavljajo pregledi odzivov slovenskih časopisov in revij na aktualne dogodke v Istri, na Hrvaškem ali v Evropi, ki kažejo na povezanost pri izbiri tem, o katerih naj bi poročali, pa tudi na dogodke, pomembne za hrvaške in slovenske bralce. Ena od značilnosti slovenskega narodnega delovanja so taborišča, množična zbiranja, na katerih se je krepila domoljubna zavest. Na teh srečanjih so sodelovali tudi Hrvati, ki so te dogodke propagirali in napovedovali v svojih časopisih. *Naša sloga* je o tem redno poročala.

Objavljala je tudi informacije o kulturnih prireditvah v Sloveniji, večinoma o tistih, ki so imele domoljubni znak. Vključuje tudi novice o manjših srečanjih znotraj določenih društev ali združenj. Izhajala pa so tudi obvestila o novoizdanih slovenskih revijah in knjigah ter oglasi o slovenskih podjetjih.

Naša sloga je objavljala tudi novice o znanih Slovencih, ljudeh, ki so kakor koli zaznamovali slovensko zgodovino. Najpogosteje so to bile informacije o določenih dogodkih, ki so bili pomembni za prebujanje nacionalne zavesti in pri katerih so sodelovale ugledne slovenske osebnosti, še pogosteje pa so bile to informacije o smrti, kratke osmrtnice, ki so istrsko javnost obveščale o izgubi, ki je bila pomembna za slovensko ljudstvo. Poleg osmrtnic so bile včasih objavljene tudi novice o sodobnikih, ki so se lahko pohvalili z dosežki, pomembnimi za določeno področje človeške dejavnosti.

Iz analize obravnavanih besedil je mogoče sklepati o pomembni povezavi med položajem Slovencev in Hrvatov v Istri, ki je pogojena s skupno dediščino in podobnim odnosom do habsburške monarhije. A čeprav je poudarjena skupna, slovanska identiteta Hrvatov in Slovencev, se posebnosti slovenske narodne identitete prepoznajo tudi v primerih poročanja o pojavih, značilnih za slovenski narod in prostor. Izpostavimo lahko taborišča, teme o zaslužnih posameznikih slovenskega porekla in teme, v katerih so nakazane slovenske kulturne posebnosti in uporaba slovenskega jezika. Analizirana besedila predstavljajo zanimivo predlogo za opazovanje slovensko-hrvaških odnosov in kažejo na revije kot možen vir za rekonstrukcijo različnih vidikov življenja Slovencev na Hrvaškem.

Ko se analizirajo današnji medijski zapisi, ki se nanašajo na pripadnike slovenske skupnosti na Hrvaškem, je treba poudariti, da jih je izjemno malo in da se o tukaj omenjeni tematiki piše predvsem z vidika vsakdanjih slovensko-hrvaških političnih odnosov. Pripadniki slovenske manjšine na Hrvaškem (s posebnim poudarkom na Istri in Kvarnerju) pa so v slovenskem in hrvaškem medijskem prostoru omenjeni le redko.

Ko gre za politično participacijo pripadnikov slovenske manjšine na Hrvaškem, je treba poudariti, da vedno gre za medijski molk. Primer iz leta 2019: ko so bile zadnje volitve za svete in predstavnike manjšin na Hrvaškem, je bilo izjemno težko zaslediti podatke o manjšinskih volitvah, še posebej, ko gre za slovensko skupnost na Hrvaškem. Kot ena od težav manjšinskih volitev se omenja prav medijski molk, nezainteresiranost medijev na Hrvaškem za spremljanje te tematike. V pogovorih je bilo poudarjeno, da manjšinske oddaje na Hrvaški radioteleviziji (HRT) manjšine še dodatno getoizirajo in marginalizirajo ter da je tudi to sporočilo, ki ga te oddaje sporočajo, torej da je sodelovanje v političnem življenju manjšine pravzaprav nepotrebno in manj vredno.

Ko se pripadniki slovenske manjšine omenjajo v lokalnih novicah, je to predvsem povezano z njihovim kulturnim delovanjem. Namesto temeljitejšega prikaza slovenske zgodovine na določenem območju novinarji zaradi pomanjkanja časa pogosto omenjajo samo trenutno situacijo. Običajno so to »lahke teme«, ki ne zajemajo političnih vprašanj oziroma ne prikazujejo realne situacije med pripadniki manjšine.

Vse to je odvisno predvsem od glavnega urednika v lokalnih novicah. Pri pregledu *Glasa Istre* je bilo razvidno, da novinarji redno obveščajo o večjih dogajanjih v istrskih društvih. Tako so zabeležene proslave ob Prešernovem dnevu (Brattoni 2020; Glas Istre 2018a), pa tudi različna druga kulturna dogajanja (Begić 2020; Glas Istre 2018b; Glas Istre 2018c) oziroma redno spremljajo *Dneve slovenske kulture v Istri* (Glas Istre 2012; Čakić Šverko 2020a; Glas Istre 2019; Bosnić 2019c; Kocijančič 2013). Vsekakor so novinarji prisotni tudi, ko gre za večjo obletnico delovanja kakšnega društva (Bosnić 2019a; Istarski 2016; Čalić Šverko 2015). Obveščajo tudi o rednem delovanju društev (Bosnić 2019b) in o obiskih visokih slovenskih politikov v slovenskih društvih na Hrvaškem (Vermezović Ivanović in Čalić Šverko 2015).

Iz pogovora z novinarko G. Č. Š. (2020) je razvidno, da jo osebne tematike, povezane s pripadniki slovenske manjšine, izjemno zanimajo in veselijo, saj je študirala v Ljubljani in govori slovensko, vendar pa navaja, da pogosto uredniki za to nimajo posluha. Tudi novinar *La voce del popola* (K. B., Reka, 2020) je poudaril isto, torej da je pogosto treba izvesti zelo močan pritisk na urednika, da odobri določeno temo za dnevni tisk. Omenil je tudi, da se večje zasebne dnevne novice (npr. *Novi list*) težje odločajo pisati o takih dogodkih kot na primer lokalne novice.

Sklepati je mogoče, da lahko sodobni mediji, na primer *Glasa Istre*, ustvarijo izjemno pozitivno vzdušje in delovanje slovenskih društev prikažejo v pozitivni luči. Veliko pa je odvisno, tako kot na drugih ravneh (npr. v izobraževanju), predvsem od posameznika, ki zastopa določene interese.

3. 4 Elementi slovenske kulture v tradicijski kulturi Istre in Kvarnerja

Etnične identitete

V preučevanju etničnosti oz. etničnih identitet danes prevladujejo tri paradigme: primordialistična, instrumentalistična in konstruktivistična paradigma. Po primordialističnih teorijah

etnične identifikacije temeljijo na globokih, »primordialnih« vezeh s skupino ali kulturo; instrumentalistični pristopi obravnavajo etničnost kot politično orodje, ki ga voditelji in drugi uporabljajo pri pragmatičnih doseganjih lastnih interesov; konstruktivistični pristop pa poudarja naključnost in fluidnost etnične identitete, ki jo obravnava kot nekaj, kar je ustvarjeno v specifičnih družbenih in zgodovinskih kontekstih, ne pa (kot je to v primordialističnih dokazovanjih) kot nekaj danega. (Sokolovskii in Tishkov v Godina 2013, 45.)

Širše množice, pa tudi oblikovalci politik (policy makerji), (etnične) identitete povečini še vedno dojemajo primordialno, torej kot nekaj prvinskega, samo po sebi obstoječega in determiniranega s teritorijem, jezikom, sorodstvom in krvnimi vezmi. V družbenih vedah temu pristopu nasprotuje danes prevladujoča ideja o identitetah kot konstrukt namesto kot nečem samem po sebi danem (Cunninghame 2008, 16). Po tej teoriji se identitete konstruirajo

na podlagi zgodovine, geografije, biologije, produkcijskih in reproduksijskih institucij, kolektivnega spomina in osebnih fantazij, aparatov moči in religioznih razodetij /.../ Vendar pa posamezniki, družbene skupine in družbe te materiale procesirajo, njihov pomen pa spreminjajo, v skladu z družbenimi determinantami in kulturnimi projekti, ki so zakoreninjeni v njihovi družbeni strukturi in njihovem prostorsko/časovnem okviru. (Castells 2010, 7).

V tem procesu skupna kultura ne določa etnične identitete, pač pa etnična skupnost za „označevanje svoje prepoznavnosti, avtonomnosti in identitete uporablja nekatere kulturne vsebine“ (Repič 2002, 213). Četudi večina etničnih skupin svojo avtonomnost argumentira s sklicevanjem na skupno kulturo in izvor, dejansko ne moremo govoriti o njeni enkratni in izolirani kulturi, temveč o „lastni družbeni organizaciji kulturnih razlik« (Repič 2002, 220), na podlagi katerih se člani neke skupine (samo)razlikujejo od neke druge skupine (Barth 1998).

Čezmejne povezave

Območje Istre je edino smiselno obravnavati z vidika kulturne in etnične pluralnosti oz. kot pravi Lidija Nikočević: „Danas, u skladu s novijim teorijama i pristupima u okviru etnologije kao znanosti, potom s kulturnom politikom Istarske županije, te s općim shvaćanjem "političke korektnosti", Istru promatramo i interpretiramo kao multikulturni prostor“ (Nikočević 2007, 21). Migracijski tokovi, ki so stoletja potekali v večih smereh, med Slovenijo,

Hrvaško in Italijo so namreč povzročili prenos oz. izmenjavo kulturnih elementov, ki jo je pretrgala šele uvedba „trde“ meje med Slovenijo in Hrvaško, leta 1991. Zlasti so bile prisotne povezave med podeželjem in večjimi mesti, kamor so Istrani za stalno ali občasno odhajali na delo. Emil Zonta, rojen leta 1935, ki je otroštvo preživel v vasi Sveti Duh pri Buzetu, se spominja, da je njegov oče, Ivan Zonta, obrtno-trgovske stike vzdrževal v Buzetu, Kopru in Trstu (Zonta 2009, 21). Zlasti iz Trsta je namreč obrtnikom v Buzetu in okolici dostavljal robo. Ekonomski migranti, ki so v večja mesta odšli s trebuhom za kruhom, so se v domače kraje vračali ob raznih lokalnih praznovanjih npr. semnjih (Zonta 2009, 58) ali žegnanjih (M. G., Lipa, 2020). S povratnimi migracijami so se tudi širili različni kulturni vplivi, iz Trsta naprimer modne smernice in celo družabne igre (gl. Zonta 2009, 45, 52). Na kulturne prakse so vplivali tudi duhovniki, ki so v istrske vasi iz krajev na slovenski strani meje, naprimer iz okolice Postojne (Zonta 2009, 52) in okolice Štanjela (Zonta 2009, 53), prihajali službovat pred drugo svetovno vojno; jezik cerkvenega obreda je bil nato odvisen od njihovega maternega jezika in šolanja (Zonta 2009, 51). Znane so tudi Šavrinke, popotne prodajalke (jajc) iz slovenskega dela Istre oz. Šavrinije (Ledinek Lozej in Rogelja 2014, 109). Le-te so svoje blago preprodajale med spodnjo Istro in Trstom. Takšne „podporne“ ekonomske dejavnosti, so gospodinjstvom omogočale dodaten zašlužek, na poteh po katerih so šavrinke hodile, pa so se oblikovali tudi določeni socialni odnosi, tako med dobavitelji, prodajalkami in odjemalci, kot tudi med prodajalkami samimi (Ledinek Lozej in Rogelja 2014, 113-119).

V to, zgolj grobo opisano mrežo odnosov, je posegla sprememba političnega sistema, ki je prinesla tudi uvedbo t.i. „trde“ meje. Antropolog, Borut Brumen (1996) je v terenski raziskavi v vasi Sv. Peter na novonastali meji med Slovenijo in Hrvaško ugotovil, da je meja povzročila izginotje stikov med Slovenci in Hrvati pa tudi izginjanje sorodstvenih, prijateljskih in ekonomskih relacij. Podobno pričajo študije raziskovalcev, ki se posvečajo raziskovanju Slovencev na Hrvaškem (npr. Riman in Markelj 2014). Nov mejni režim, zlasti uvedba schengenskega režima leta 2007, je signifikantno omejil gibanje obmejnega prebivalstva, saj je bila raba mnogih lokalnih povezav med kraji na obeh straneh meje onemogočena (Riman in Markelj 2014: 136-137). Z vidika zaposlovanja so bila sicer v devetdesetih letih 20. stoletja obmejna območja Hrvaške ekonomsko bolj vezana na Slovenijo kot obratno (Kržišnik-Bukič 1997, 45), a vendar se je po letu 1991 zmanjšalo tudi število Slovencev iz Ilirske Bistrice, ki so bili zaposleni na Hrvaškem (Riman in Markelj 2014, 138-9). Po besedah M. G. iz Lipe je vse do razpada Jugoslavije prehajanje slovensko-hrvaške meje potekalo brez težav. M. G., ki je bila kot učiteljica zaposlena v Jelšanah, od leta 1970 živi v družinski hiši v Lipi, na hrvaški strani meje. Ima slovensko državljanstvo in „boravišno“ izkaznico, ki ji omogoča, da lahko biva na Hrvaškem. O težavah z mejo sprva ni želela govoriti, kasneje pa je spregovorila o aktualnih težavah zaradi neprehodnosti meje v času pandemije COVID-19. Povedala je, da so izredne razmere zlasti prizadele prebivalce obmejnih krajev, saj so prekinile prijateljske in meddružinske odnose. M. G. je zlasti prizadelo, da je bila v času zapore meje za mesec dni ločena od sina, ki je ostal v Sloveniji (M. G., Lipa, 2020).

Raba jezikov

O radikalni kulturni drugačnosti slovenskega prebivalstva v Istri od njihovih hrvaških sosedov, bi bilo zavajajoče govoriti. Kot je bilo nakazano v uvodnem delu pričujočega razdelka, namreč kultura in identiteta nista primordijalna in nespremenljiva pojma. Družbene identitete torej ne moremo razumeti kot esencialno človekovo ali družbeno danost, pač pa kot rezultat interakcij med posamezniki in skupinami (Repič idr. 2007, 10). Na območju Istre so bile migracije zgodovinska stalnica, kar je med drugim doprineslo k temu, da je bilo tam v različnih obdobjih in političnih sistemih prisotnih in celo simultano rabljenih več jezikov.

Čeprav zaradi omejenega finančnega obsega raziskave in zaradi pandemije COVID-19 ni bilo mogoče na terenu ugotoviti dejanskega stanja glede rabe slovenskega jezika, nam uvid v rabo Slovenščine in drugih jezikov v okolici Buzeta omogoča pripovedovanje Emila Zonta, muzikologa in upokojenega glasbenega urednika Radia Koper. Emil Zonta je večjezičnost, ki je bila v otroštvu sestavni del njegove realnosti, opisal v knjigi *Od Svetega Duha in nazaj*:

V hiši pri Bepetu ino Zvanetu Confiću Peku smerom se je govorilo po domoči. Vsi so dobro govorili tudi italijanski jezik. Ta se je redno in spontano vmešaval med domače besede, kar je bilo povsem naravno. Nono Bepo je govoril tudi slovensko in nemško. Starša sta zelo dobro govorila in pisala po italijansko in po slovensko. V naši hiši smo bili navajeni govoriti v mnogih jezikih. (Zonta 2009, 78).

Kot izhaja iz razdelka o rabi slovenskega jezika v Istri in Kvarnerju (glej naslednje poglavje), si slovenski in hrvaški jezikoslovci niso edini glede klasifikacije govorov oz. narečij v okolici Buzeta. Zonta, ki je med drugim pobudnik različnih kulturnih dejavnosti, si prizadeva, da bi se v Istri ohranilo kajkavsko narečje, ki ga imenuje „kaj“, in za katero meni, da je najstarejše v Istri (E. Z., Koper, 2020). Ocenjuje, da je narečje med prebivalci območja v okolici Sv. Duha še vedno zelo prisotno, Kljub temu da ga novi priseljenci, ki so prišli npr. iz Bosne, ne poznajo. „Kaj“ povezuje s Karantanijo, zato meni, da je izraz slovenstva. Idejo o tem, da naj bi določene besede in priimki, ki so v rabi v Sv. Duhu, izvirale iz Karantanije, saj naj na to območje pred Germani pribežali Karantanci, mu je posredoval prijatelj slavist Pavle Merku (E. Z., Koper, 2020).

Zonta o narečju govori z naklonjenostjo, saj je kot pravi to njegov materni jezik:

Med premetavanjem iz ene v drugo pa v tretjo šolo, v katerih je vsakič vladal drug učni jezik, sem velikokrat poslušal razlage o lepoti in bogastvu maternega jezika. Do danes nobenega od teh treh uradnih jezikov ne zgodovinskem in katastrskem teritoriju Istre nisem sprejel za svojega... A bolj ko sem poslušal vnete, vsiljive, demagoške zagovore tega ali onega 'maternega jezika', bolj sem vzljubil svoj edini materni jezik. To so besede, ki mi jih je šepetala in izgovarjala mama. In vsak človek na svetu ima pravico, ne samo v sebi, ampak tudi v vsakdanjem življenju uporabljati svoj 'materni jezik'. (Zonta 2009, 78)

Četudi preferira rabo domačega narečja, ki so ga, kot pravi, vedno uporabljali v hiši staršev, Emil Zonta govori tudi italijansko. Jezika se je naučil v otroštvu, med druženjem s prijatelji v

Buzetu, kjer so govorili samo italijansko oz. beneško in med obiskovanjem italijanske osnovne šole. Večjezičnost je bila zaradi socialnih in gospodarskih stikov v tistem času nuja. Spominja se, da so se meščani iz Buzeta običajno vsaj pogovorno znali sporazumevati v narečju, okoliški vaščani pa so govorili italijansko (E. Z., Koper, 2020).

Italijansko razume tudi M. G. iz Lipe, ki pa ji ta jezik ni bil posebno pri srcu, ker sta se starša, ko nista želela, da bi z bratom razumela njun pogovor, med sabo pogovarjala italijansko. Oče M. G. je bil rojen v Lipi, mama pa v Novokračinah pri Jelšanah na slovenski strani meje. Z mamo in bratom so se deklarirali za Slovence, oče pa za Hrvata, čeprav naj bi po družinskem ustnem izročilu očetovi predniki prišli iz okolice Tolmina. Ker je bila Lipa med drugo svetovno vojno požgana do tal, se je družina preselila v Račice (Slovenija), kjer je oče dobil službo. Doma je družina govorila „družinski jezik“ ali kot je povedala M. G.:

„Mi nikoli nismo hrvaško govorili. Mi govorimo hišno.“ Danes se s prijateljicami, ki so se v Lipo priženile, včasih pogovarja po slovensko, včasih pa prehajajo med slovenskim in hrvaškim jezikom (M. G., Lipa, 2020).

Pesem in glasba

Starejše vire o istrski glasbi, iz katerih pa ne moremo sklepati o „etničnem poreklu“ glasbenih praks, je popisal Dario Marušič v razstavnem katalogu *Godci god'jo prav na glas* (Marušič 2005a, 7-9). V istem delu tudi ugotavlja, da glasbeno izročilo Istre največkrat ni „posebnost ene narodnosti, ampak del skupne dediščine, posebno glede instrumentalne glasbe“ (Marušič 2005a, 13). Plesni repertoar se npr. v severni Istri med vasmi razlikuje le v priljubljenosti posameznih melodij (Marušič 2005b, 13).

Med glasbili v Istri so zelo popularne diatonične harmonike ali trieštine. Po 2. svetovni vojni, ko so bile pretrgane povezave s Trstom in se trieštin ni več dobilo, niti jih niso mogli popravljati, so jih nadomestile kromatske oz. klavirske harmonike (Komavec 2002, 122). V 90. letih so začele množično nastajati skupine ljudskih pevcev in godcev, ki so harmoniki dodajale še improvizirana in druga glasbila (nunalce, bidofano, lesen klarinet piščala, rastlinski list, glavnik, dude itd.) (Komavec 2002, 124-5). Pred vojno se običajno ob glasbi harmonike ni prepevalo. Petje se je ob inštrumentalni glasbi ueljavilo po letu 1955, »kar sovпада s pojavom narodnozabavnih ansamblov ter njihovega pojavljanja po radiu in na raznih nastopih« (Komavec 2002, 125), zlasti Avsenikov in Beneških fantov, ki so od 1953 dalje vplivali na glasbeni repertoar v Istri. Pred tem so prevladovale italijanske melodije – zlasti s Tržaškega, po letu 1951 tudi popevke sanremskega festivala (Komavec 2002, 127). Od 60. let 20. stoletja je bil v Istri popularen ansambel Ottavia Brajka, ki je preigraval tudi slakove pesmi (Lojze Slak je igral na diatonično harmoniko). Tudi Emil Zonta je Radiu Istra v Buzetu in Radiu Pula, posredoval kasete slovenske narodnozabavne glasbe (E. Z., Koper, 2020) in verjetno s tem tudi sam prispeval k njeni popularnosti v Istri.

Zaradi že omenjenih omejitev pri izvedbi projekta, poglobljene raziskave ljudskega petja med Slovenci v Istri in Kvarnerju, ni bilo mogoče izvesti. Zato se v poročilu pretežno opiramo na podatke, ki nam jih je posredoval Emil Zonta, ki je kot muzikolog od 80. let dvajsetega stoletja obiskoval istrske vasi. Zonta pove, da je na svojih obiskih v Labinu, Pazinu, Poreču pa vse do Pule slišal slovensko petje (E. Z., Koper, 2020). Izpostavil je kraj Lanišče, kjer „pojejo vse po slovensko“ in igrajo na posebno brenkalo, dvožično tamburico, oz. cindre, ki jih je izdelal slep mož po priimku Grbac. Takih cinder Zonta ni videl nikjer drugje. Mladi v Lanišču so pred leti ponovno obudili igranje nanje; „imajo svoj način petja, kjer uporabljajo majhne terce ali visoke kvarte“ (E. Z., Koper, 2020), igranje teh tonov pa jim omogočajo njihove cindre.

V župniji Črnica so po pričevanju Zonta (E. Z., Koper, 2020) pred drugo svetovno vojno službovali samo slovenski duhovniki, ki so maše sicer vodili v latinščini, pridigali pa v slovenščini. Pevski zbor je po maši običajno ostal na koru in zapel še dve slovenski pesmi. Možje so slovensko prepevali tudi po maši v gostilni. Danes je v kraju še vedno prisotna slovenščina, a so od petih tam živečih družin tri priseljene iz Bosne (E. Z., Koper, 2020).

Tudi danes je za promocijo petja istrskih pesmi, med njimi tudi pesmi v slovenskem jeziku, zaslužen en izmed istrskih duhovnikov. Od leta 2007 vsako leto konec avgusta v župniji Sveti Petar u šumi, 15 km od Pazina, namreč tamkajšnji duhovnik organizira t.i. Mašo po starinski oz. srečanje starih ljudskih cerkvenih pesmi. Emil Zonta se je dogodku udeležil leta 2018 in bil presenečen, ko je tam slišal staro slovensko pesem. Glede na to, da na dogodku nastopajo tudi pevske skupine iz Kopra (glej iPress 2018), to ni presenetljivo, a je Zonta spodbudilo, da je obiskal tudi bližnje župnije in ugotovil, da v vsaj petih cerkvah pri maši še vedno pojejo nekatere slovenske pesmi. Meni, da je razlog v tem, da so slovenski župniki, ki so bili pred vojno poslani službovat npr. v Pazin in Labin, s seboj nesli notne zapise slovenskih pesmi, ki jih je tiskala Mohorjeva družba. Danes to imenujejo „maša po starinsko“, da gre za slovenske pesmi, jim je povedal šele Zonta (E. Z., Koper, 2020).

Popularizacija istrske glasbe

Popularizacija istrske glasbe se je začela leta 1980 z ustanovitvijo skupine Istranova, ki je po besedah Marina Kranjca (Kranjac 2005, 57) „izpostavljala in izražala večkulturnost istrskega polotoka“. Zasedba se je v osmih letih delovanja udeležila različnih mednarodnih festivalov in izdala dve plošči. Priredbe in aranžmaje za njo je na podlagi svojih etnomuzikoloških raziskav pisal vodja skupine, Dario Marušič (Kranjac 2005, 56-7). Leta 1990 so Dario Marušič, Marino Kranjac in Emil Zonta ustanovili skupino Piščaci (narečni izraz za ljudske godce), ki je izdala kaseto s posnetki istrskih plesov. Že omenjeni Emil Zonta, Pietro Monaro in Luciano Kleva so štiri leta kasneje, leta 1994, ustanovili trio Muzikanti istriani, ki se je leta 1999 preimenoval v Lazonta. Ansambel, ki danes deluje v spremenjeni in razširjeni zasedbi, na terenu zbira in snema istrsko ljudsko glasbeno izročilo in ga na svoj način poustvarja (Kranjac 2005, 56-9). Od leta 2001 tradicijo Istranove in ostalih glasbenih skupin iz slovenske Istre, ki

so popularizirale istrsko glasbeno izročilo, nadaljuje skupina Vruja. Svoje poslanstvo in sestavo so opisali tako:

Tako kot je istrski polotok večkulturni in večetnični prostor, je tudi sestava članov skupine takšna, zato ni čudno, da izvajajo in podajajo glasbeno tradicijo celotne Istre, in s tem predstavljajo vso raznolikost in zapuščino naših prednikov. VRUJA skuša na svoj lasten način dodati kamenček k mozaiku poustvarjanja in izvajanja glasbene dediščine Istre. Pri predstavitvi godčevskega izročila Severne Istre ostajajo člani ansambla zvesti glasbilom tipičnim za to področje, kot so vijulin(violina), bajs (istrski bas z dvema črevnatima strunama), klarin (klarinet) in remonika (harmonika). To zasedbo popestrijo še z dasko (deska za pranje perila). V taki zasedbi zagodejo najbolj znane plese Severne Istre, to so polka, valcer, šaltin, šete paši, cotič, manfrina, mazurka, štajra, vilota in dopaši. Glasbeno tradicijo iz Južne Istre skupina predstavi s tipičnimi glasbili tega področja kot so vela i mala sopela ali roženica (lesena pihala z dvojnimi trsnimi jezičkoma), meh ali mih (istrske dude), šurle (dvojno piskalo z enojnim trsnim jezičkom). S temi glasbili "zasopèjo" nekaj najbolj značilnih melodij kot so mantinjada in balun. Vsa ta ljudska glasbila VRUJA včasih kombinira z glasbili kot so kitara, mandola, flavte, dude in na ta način ustvarja glasbeno podobo po svoji zamisli in navdihu. Poseben pečat skupini daje njeno vokalno izvajanje pesmi iz Južne Istre, to je dvoglasno petje na tanko i debelo, villota (dvoglasno petje iz obalnih mest) in pesmi iz slovenske Istre. Skozi te pesmi lahko slišite tako čakavski, istrskobeneški in šavrinski dialekt. (Vruja. b.n.l.)

Naštetim glasbenim skupinam je skupno to, da so jih zasnovali profesionalni glasbeniki, ki so se preporoda istrske ljudske glasbe lotili zavestno, pri glasbenem poustvarjanju pa uporabljajo svoje muzikološko znanje in dognanja s terena. Na bolj ljubiteljskem nivoju pa se je začela izvajati prireditev Z armoniku v Roč - srečanje trieština oz. godcev na diatonično harmoniko, ki je bila v Roču prvič organizirana leta 1989. Sprva so na dogodku nastopali starejši godci, danes pa to tradicijo prevzemajo njihovi sinovi in vnuki (Zonta 2013). Vsako leto v Roču nastopi okrog 60 harmonikarjev iz hrvaške, Slovenije in Italije.

Le nekaj kilometrov od Roča je vasica Kotli. V danes opustelo vas se nekdanji prebivalci vračajo le še na počitnice. Na pobudo Emila Zonta so se leta 1998 pevci iz Kotlov ponovno zbrali in s pomočjo Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU in Maše Komavec (danes Marty) posneli kaseto slovenskih ljudskih pesmi, ki so se pred letom 1952 peale v vasi. Predstavitve kasete v Kotlih so se udeležili Kotlani iz vsega sveta (E. Z., Koper, 2020).

Zaključek

V večkulturno oz. večjezikovno življenje Istre in Kvarnerja je nedvomno vpeta tudi Slovenska skupnost, ki kljub dejstvu da, kot ugotavlja Karmen Medica, folklorni elementi „vse bolj postajajo relikti preteklosti, svojo vitalnost vse bolj izraža v ekonomskih povezavah, izobraževanju in kulturnih dejavnostih v obeh državah“ (Medica 2006, 134). Zato je

slovensko manjšino v Istri in Kvarnerju smotrno podpirati tako finančno, kot tudi v smislu promocije, ne glede na to, ali jo je glede na čas poselitve mogoče opredeliti kot „avtohtono“ ali kot diasporo. Slovenci na obravnavanem območju se, kljub temu, da se v kulturnem smislu ne razlikujejo od svojih sosedov, nenazadnje identitetno opredeljujejo že s članstvom v številnih slovenskih društvih. Identifikacije s slovenstvom pa se odražajo tudi v simbolni etničnosti (Gans 1979), ko pripadniki skupnosti morda niso aktivni v društvih, morda niti ne govorijo več slovensko, a vseeno vsaj priložnostno ohranjajo določene navade, ki jih pojmujejo kot izraz slovenstva (npr. pojejo slovenske pesmi, se udeležujejo pustovanja in drugih pireditev, pripravljajo tradicionalne jedi itd.).

3.5 Jezikovna meja v Istri in na Kvarnerju

Jezik in jezikovna pripadnost sta v Istri imela izjemno velik pomen. Prvič zato, ker so se prvi popisi prebivalstva delali prav na temelju jezika (uporabnega oziroma maternega), poleg tega je jezik vplival tudi na določanje nacionalnih meja v Istri. Čeprav so obstajali popisi prebivalstva, je razvidno, da so bila nihanja v popisih velika, žal pa še vedno ni jasno, zakaj je prihajalo do tako velikih sprememb – bodisi pod vplivom duhovnikov bodisi učiteljev ali šol.

Jezik in jezikovna meja sta obstajala dlje časa in sta bila od začetka oblikovanja linijske meje pokazatelj slovensko-hrvaške razmejenosti. Na območju, kjer je povezava med narodoma močna, naj bi bil najpomembnejši pokazatelj pri odrejanju nacionalne meje jezikovna pripadnost prebivalstva (Darovec 2002, 126). Jezikoslovci so analizirali govore in so na določen način prišli do soglasja, da se na gotovo celotnem območju hrvaške Istre govori v čakavskem narečju, razen v južnem delu, kjer so zabeleženi štokavsko-čakavski govori, in na območju štokavsko-ijekavskega Peroja. Posebnost so tudi istroromanski in istrorumunski govori (Žejane, Šušnjevic).

Mnenja dialektologov so se, ko gre za pripadnost nekaterih istrskih govorov, razhajala, in to predvsem glede govorov severne Istre (Maček, Ivić, Hraste, Ribarić, Ramovš), ki mejijo s slovenskimi notranjskimi narečji. Maček, Ivić in Hraste govorijo o njih kot o čakavsko-slovenskem govoru, Ribarić jih imenuje slovensko-kajkavski govori, Ramovš meni, da so to slovensko-istrski govori, Šimunović pa meni, da so to čakavski govori. Za osrednji in vzhodni del Istre ni bilo nikoli nobenih dvomov, da je tam prisotna čakavščina.

Razhajanja v mnenjih se pojavljajo predvsem v govorih Buzeta in Bužeščine. Prav zaradi tega in zaradi dejstva, da slovenska dialektologija ne soglaša s hrvaško, in obratno, je v severni Istri težko določiti jezikovno mejo, s katero bi se vsi strinjali.

Prvo jezikovno mejo, po kateri je kasneje nastala tudi nacionalna meja, je določil Peter Kozler v svojem zemljevidu *Zemljevid slovenske zemlje in pokrajina*, opis meje pa je bil določen leta 1854 v *Kratkom slovenskom zemljopisu* (Darovec 1992, 127). Na to idejo je prišel, ker je želel, da se habsburška monarhija uredi na način, da se tudi Slovence razmeji z mejami. Slovenski politiki so to idejo podprli, a vse je ostalo samo pri predlogu. Vseeno je napisal brošuro o razmejevanju nemške, slovenske in italijanske enote avstrijske države. Ker je v zemljevid narisal pokrajino, ki v državi ni obstajala, je bil sodno preganjan (Prunk 1986, 7–8). Njegov opis slovenske južne meje med morjem in kranjsko mejo se glasi:

»Pri Peranu se začne meja slovenskega in hrvaškega narečja in se vleče skozi dolino Dragonja ali Rukava proti gričem in selom Topolovac in Sočerg, potem med Rakitovičem in Zažidom, Jelovicama in Podgorjem, Golacom in Obrovom, Polanami in Novim gradom čez Pasjak in Jelšane, dokler se s kranjsko mejo ne združi.«
(Grafenauer 1993, 20).

Ta meja ima minimalna odstopanja in se pojavlja v celotni kasnejši slovenski znanstveni literaturi.

Zagotovo se je Kozler pri svojem določanju slovensko-hrvaške meje naslanjal tudi na Czoernigovo statistiko. Rezultate popisa prebivalstva iz leta 1846 je namreč obdelal tudi K. Czoernig, ki mu je osnovna meja med slovenskimi in »srpsko-hrvatskimi« dialekti (kot jih imenuje sam avtor) sovpadala s tistimi, ki jih je določil Kozler. Czoernig pa je prepoznal tudi tretji pas, in sicer mešani pas slovenskega in hrvaškega prebivalstva na hrvaškem in slovenskem teritoriju. Na zahodu se je ta pas začel od Savudrije do Buj, Završja in Oprtlja ter proti severu do Ogrina – vse to pokriva srbsko-slovenski dialekt. Na zahodu mešano označuje trikotnik od Velikih Brd do Lipe in Suška ter ga imenuje liburnijsko-hrvaški pas.

Tudi Simon Rutar je določil približno mejo med Slovenci in Hrvati. Trdi, da je težko opredeliti prvo mejo zaradi močnih medsebojnih vplivov na sosednje govore. Bil je mnenja, da so buzetski govori del kajkavskih dialektov, a so kasneje te ideje zavrgli hrvaški dialektologi.

Podobro analizo istrskih govorov je izvedel M. Maček v svoji knjigi *Slavenski govori u Istri*. Meni, da obstajajo tudi osnovne dialektološke skupine: čakavska, štokavska in slovenska, kot rezultat njihovega mešanja pa sta nastajala tudi čakavsko-štokavski in čakavsko-slovenski dialekt. Tudi on je določil slovensko-hrvaško jezikovno mejo, ki se začne na zahodu:

»Od ušća rijeke Rokave u more duž rijeke u istočnom pravcu sve do Trebeša, a odatle ravno do Rakitovca. Uzduž južne granice krajnje slovenske točke čine sljedeća mjesta: Krkače, Planjave, Labor, Trsek, Trebeše, Šočerga, Movraž, Rakitovac. Sjeverne hrvatske granične točke su: Kaštel Vener, Merišće, Škoruš, Brič, Topolovac, Gradina, Pregara, Crnica, Brest.« (Maček 2002, 66).

Zahodno od te meje na slovenski strani tako ostajajo kraji: Zazid, Podgorje, Markoščina, na hrvaški strani pa: Jelovice in Skadanščina. Severne hrvaške mejne točke so: Obrov, Poljane, Račice, Starod, Pasjak, Šapjane, Rupa, Lisac in Klana. Vsi kraji, ki so severno od te linije, pa so sestavni del slovenskega jezikovnega področja.

Nadalje slovenski govori po mnenju Mačekove mejijo z bujskim govorom na zahodu, z čičkim in labinskim na vzhodu ter s čakavsko-slovenskim na jugu. Maček ta govor imenuje čakavsko-slovenski in je vanj vključil tudi buzetski in čički govor. V svojem delu piše:

»Odnos između čakavske i slovenske skupine jer starije jezične osobine svjedoče o njihovim ranijim odnosima, o njihovu suživotu nakon zajedničkog južnoslavenskog razdoblja, ali novije jezične promjene ukazuju na kasniji različit razvoj. /.../ Ovdje neki čakavski govori pokazuju znatno snažnije i kasnije veze sa slovenskom skupinom, nego što je to bilo u čakavskom narječju; štoviše između slovenskog i čakavskog dijela Istre stvorio se pojas prijelaznih govora koji je dokaz da su Slovenci i Hrvati živjeli zajedno na tom području vrlo dugo, u svakom slučaju neusporedivo duže nego Slovenci i novi štokavski naseljenici Morlaci.« (Maček 2002, 37)

Jezikovna meja, ki sta jo utrdila Logar in Rigler: Lisac, Sušak, Novokračine, Jelšane, Brdce, Veliko brdo, Pavlica, Sabonje, Zaliči, Hruščica, Male Loče, Javorje, Gradišče, Markovščina, medtem ko na čakavski strani ostanejo: Klana, Rupa, Pasjak, Starod, Račice, Podgrad, Podbeže, Obrov, Skadanščina (Rigler 1963, 12). Njuna jezikovna meja se razlikuje glede vprašanja o mestu Lisac, ki jo je Mažek uvrstil na severno hrvaško mejo, Logar in Rigler pa na južno slovensko mejo. Rigler to razlaga na način, da meni, da je Mažek to naredil pomotoma (Rigler 1963, 11–12). Slovenski in hrvaški raziskovalci se skoraj popolnoma strinjajo glede jezikovne meje. Še vedno pa je ostalo odprto vprašanje govora v Buzetu in njegovi okolici.

Tudi sodobna hrvaška literatura (2006) vprašanje govora Buzeta in njegove okolice na določen način pušča odprto oziroma navaja, da se gre:

»o organskim prijelaznim čakavsko-slovenskim govorima. Ta prijezalnost rubnih slovenskih i čakavskih govora rezultira osobinama koje su inače karakteristika kajkavštine. Jasno je da ti „kajkavski“ govori nisu imali teritorijalni vezu s kajkavskim područjem i pravim kajkavskim govorima. Poslije je mogao biti jački slovenski utjecaj.« (Kekez in Lončarić 2006, 387)

Hrvaški dialektologi (Lisac 2009) so govore z območja in okolice Buzeta opisali kot prehodne govore in »govor z vplivi«. To slovenski raziskovalci izključujejo in trdijo, da gre za neprehodne in nemešane avtohtone govore (Šekli 2013, 39). Šekli buzetske govore razdeli na osrednje in severne obrobne. Pri tem zaključuje:

»Osrednji buzetski govori (Veli Mlun, Sv. Donat, Sv. Martin, Nugla, Blatna Vas) izkazujejo čakavske značilnosti, medtem ko obrobni severni govori (Brest, Slum) odstopajo z značilnostmi, netipičnimi za čakavščino.« Nato nadaljuje: *»Upravičeno se zdi domnevati, da so obrobni severni govori del slovenskega diasistema.«* (Šekli 2013, 39).

V svoji razpravi pa poudarja:

»Obrobni severni buzetski govori (krajev Slum, Brest v severni Istri) se precej ločijo od ostalih govorov na Buzetskem. V preglednici je podana zgodovinskojezikoslovna interpretacija glasovnih sistemov obrobnih severnih buzetskih govorov ter njihova primerjava z ozemeljsko stičnimi govori šavrinskega podnarečja istrskega narečja dolenske narečne ploskve (južne) slovenščine.« (Šekli 2013, 40)

Na osnovi tega zaključuje: *»Genetolingvistična analiza govora kraja Slum v severni Istri torej pokaže, da govor spada v šavrinsko podnarečje istrskega narečja slovenščine.«* (Šekli 2013, 42)

Sklepamo lahko, da je v slovenskih in hrvaških govorih zelo veliko značilnih karakteristik za sosednje govore. To je pričakovano zaradi bližine, močnega sobivanja, zgodovinskih dogajanj,

ki so slovanske prebivalce samo še dodatno zbliževali. Neobstoj meje in političnih sistemov, ki bi močno vplival na jezik (uporaba standardnega ali knjižnega jezika v šoli itd.), je vplival tudi na ohranjanje jezika. Soglasje za določene govore (predvsem Buzeta) iz literature ni razvidno. Vsekakor bi bilo treba obravnavano območje, predvsem območje Buzeta in Buzeštine, dodatno raziskati z delom na terenu (in ne s prevzemanjem primerov govora iz že obstoječe literature) ter bilateralno (obvezno s sodelovanjem slovenskih in hrvaških dialektologov) proučiti. Sodelovanje slovenskih in hrvaških dealektologov je vidno, saj Tjaša Jakop poudarja:

»kot kontrolne točke so od leta 2010 v dogovoru s hrvaškimi dialektologi v Slovenski lingvistični atlas zajeti tudi krajevni govori na Hrvaškem, in sicer Banfi (točka SLA 407), Hum na Sutli (točka SLA 408), Dubravica (točka SLA 409), Čabar (točka SLA 410), Ravnice (točka SLA 411), Ravna Gora (točka SLA 412) in Brest (točka SLA 413).« (Jakop, 2013, 99).

Med kontrolnimi toškami so tudi območja v hrvaški Istri. Raziskovanje pa bilo vsekakor potrebno nadaljevati.

4 Zaključki in priporočila

Sodelovanje je bilo izjemno močno in pozitivno. Na območju celotne istre so zabeleženi posamezniki iz slovenskih krajev, ki so skupaj s hrvaškimi narodnimi buditelji delovali v smeri ohranjanja slovenskega in hrvaškega (zanje tedaj domačega) jezika. Bolj močne povezave se vidijo v današnjem ozkem slovensko-hrvaškem pasu, vendar pa je bil pomembno središče tega političnega in kulturnega sodelovanja tudi Pazin (vsekakor velja omeniti slovensko-hrvaška društva v Pazinu in tudi hrvaško gimnazijo v Pazinu, ki so jo obiskovali slovenski učenci iz primorskega dela Slovenije in kjer so delovali slovenski učitelji). Pomembno vlogo so imeli slovenski duhovniki, pri čemer so v tem besedilu omenjeni samo nekateri. Za številne duhovnike se še danes ne ve, zato je to ena od raziskovalnih tematik, ki bi bila za slovenstvo in Slovence izjemno pomembna.

Sodelovali so prek posameznih aktivistov, ki so se trudili, da bi naredili življenje prebivalstva na tem obmejnem območju kakovostnejše, je pa zabeleženo tudi močno medsebojno sodelovanje in podpiranje.

Slovenskih društev je bilo na obravnavanem območju relativno malo. Pomembnejša so bila slovensko-hrvaška dijaška in študentska društva, ki so na obravnavanem območju ustanavljala čitalnice in knjižnice, ki so bile izjemnega pomena za ohranitev slovenskega in hrvaškega jezika. Pomembno društvo je bilo tudi Društvo sv. Cirila in Metoda, ki je tako v hrvaški kot v današnji slovenski Istri ustanavljalo šole.

Kot je že bilo omenjeno v tem poročilu, so posamezniki, ki so delovali na obravnavanem območju, pustili izjemno sled v hrvaški kulturi in je ta prav zato danes taka, kot je. Izjemno je pomembno poudariti, da se je v obmejnih krajih, kjer je bil duhovnik ali učitelj slovenskega rodu, to močno občutilo. Izjemno ilustrativen primer je delovanje društva v Pasjaku takoj po prvi svetovni vojni. Društvo je nosilo ime Slovensko izobraževalno društvo Pasjak prav zaradi ustanovitelja Slavoljuba Marakoviča. Zaradi podobne kulture in podobnega jezika posamezniki, ki so živeli in še živijo na obravnavanem obmejnem območju, ne čutijo močne pripadnosti slovenski ali hrvaški etnični identiteti. Predvsem gre za občutek pripadnosti lokalni skupnosti. Ideja o Slovencih in Hrvatih za mejo se je začela razvijati predvsem po letu 1991, ko je to prebivalstvo dejansko začutilo mejo. Procesi, ki so se razvijali in ki so bili prekinjeni leta 1991, so močno zaznamovali obravnavani prostor. Pomembno je poudariti, da se je občutek pripadnosti (vsaj po popisih prebivalstva) izjemno hitro spreminjal. Glede na popise iz leta 1991 je bilo izjemno veliko posameznikov, ki so se takrat opredelili regionalno, torej kot Istrijani.

Tako vpogled v popise prebivalstva kot vpogled v matične knjige obmejnih župnij kažeta močno (sploh v določenih krajih) povezovanje prebivalstva slovenskih in hrvaških krajev. Podobna kultura, podoben jezik in cestna infrastruktura so močno vplivali na dejstvo, da so te vasice in kraji živeli popolnoma drugače kot po meji. Na obravnavanem območju so bili zabeleženi skupni sejmi, na katere so prihajali tako z današnje slovenske kot hrvaške strani

določeni posamezniki, pa tudi procesije, različne romarske poti (Sv. Jakob pri Buzetu, Jakobova pot), veselice in pust (predvsem na Kvarnerju). Vse to je oblikovalo vsakdanje skupno življenje, prenos kulturnih navad, vpliv na jezik in tudi vpliv na vsakdanje življenje. Meja je te procese hitro prekinila, uvedba hrvaščine v šole (še 1945 leta) v hrvaški Istri in »pregon« domačega jezika pa so vplivali tudi na spremembe v jezikovnem smislu. Kot je že bilo omenjeno, so močne migracije skozi celotno zgodovino Istre, pri čemer je posebni poudarek na obdobju po drugi svetovni vojni in po letu 1991, vplivale tudi na današnje prebivalstvo. Iz pogovorov, ki so bili opravljeni, pa je razvidno, da prebivalci obmejnega kraja jasno razlikujejo priseljence, čeprav so tisti iz hrvaških krajev evidentirani kot nekaj, kar je drugačno, in kot posamezniki, ki imajo drugačen jezik in drugačno kulturo.

Pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem so dobro vključeni v družbo. Slovenska društva, ki so aktivna, so aktivna predvsem na območjih, oddaljenih od meje, medtem ko v obmejnem območju delujeta društvi v Umagu in Buzetu. Pripadniki slovenske skupnosti v Istri in na Kvarnerju (kot tudi na celotnem območju Hrvaške) so dokaj apolitični. To dokazuje tudi neizkoriščena možnost izbire svetov in predstavnikov v Istrski županiji, za katere ni bilo kandidatur.

Pozitiven trend je večanje interesa za učenje slovenskega jezika v Istrski in Primorsko-goranski županiji. Raziskave (Riman 2019) so pokazale, da obstaja določeno število slovenskih potomcev, ki se ponovno učijo slovenski jezik (saj je medgeneracijski prenos slovenskega jezika na Hrvaškem izginil zaradi zgodovinskopoličnih dejanj). Največji problem, s katerim se sooča slovenska skupnost, je neustrezen kader, ob tem pa tudi problem pri zagotavljanju didaktičnega in učnega materiala. Vsekakor ima slovenski jezik tudi ekonomsko vrednost, saj posamezniki načrtujejo odhod na šolanje v Slovenijo ali pa upajo, da bodo tam dobili boljšo službo.

Slovenska skupnost pravice do kulturne avtonomije uporablja izjemno dobro, saj so pokazatelj tega obstoječa slovenska društva. Težje pa se uveljavljajo pravice uvajanja slovenskega jezika v šole. Pokazalo se je namreč, da je najpomembnejši dejavnik oseba, ki je glavna v instituciji, kjer se želi organizirati pouk slovenščine po modelu C. Medtem ko je bil v nekaterih šolah (npr. OŠ Klana) pouk organiziran v dveh mesecih, v drugih šolah (npr. OŠ Lovran) ravnateljica sploh noče izvesti anketnega vprašalnika (V. S., Lovran, 2020). Zaradi slovenske skupnosti v Lovranu in skrbi, da bo prišlo do določene diskriminacije, ne obstaja instrument na Hrvaškem, ki bi lahko ravnateljico spodbudil, da izvede anketo.

Politična participacija je izjemno slaba, interes zanjo pa zelo majhen.

Mediji lahko zelo močno vplivajo na položaj pripadnikov slovenske manjšine na Hrvaškem, ampak večjega interesa za to ni. Najpomembnejši za ohranjanje identitete so bilteni, ki jih izdajajo slovenska društva. Odvisno sicer od lokalnih dnevnih novic ali tednikov ter od uredniške politike, a se v glavnem redno obvešča o večjih dogajanjih v slovenskih društvih v Istri in na Kvarnerju. Vsekakor bi bilo možno dodatno izboljšati situacijo, a je ta v primerjavi z nekaterimi drugimi kraji na Hrvaškem na določen način zadovoljiva.

Pripadniki slovenske skupnosti kot »svoje« prepoznajo predvsem tradicionalne elemente slovenske kulture, ki so: Triglav, potica, narodna noša, slovenski jezik in slovenske pesmi. Težje pa se odločajo, da bi mogoče za »svoje« vzeli tudi slovenske posameznike, ki so veliko naredili za hrvaško kulturo. In prav ti elementi in ti posamezniki bi lahko bili temelj za nadgraditev turistične ponudbe. Slovensko prebivalstvo v Istri je namreč ne glede na geografski položaj (ali je to v Pulju ali Poreču) avtohtono prebivalstvo. To prebivalstvo je vključeno v življenje v hrvaški Istri, prav tako prebivalstvo kvarnerskega dela v tem poročilu analiziranega geografskega območja. Na tem območju so živeli tudi posamezniki, ki so se izpostavljali svoje celotno življenje in so se zavzemali za povečanje kulture kraja, kjer so živeli. Žal številni niso prepoznani (Kaplan, Grašič, Perkan, Kristan itd.).

Treba bi bilo dodatno raziskati slovensko zgodovino hrvaške Istre ter najpomembnejše elemente povezati in ponujati slovenskim učencem in dijakom za ekskurzijo po hrvaškem zamejstvu.

Priporočila

1. Slovensko prebivalstvo v hrvaški Istri je avtohtono prebivalstvo – obstaja tradicionalna poselitev (po popisih prebivalstva) v obmejnem območju, obstaja organiziranost (že od 19. stoletja dalje) in obstaja že dolga leta. To je hkrati najpomembnejši steber slovenske skupnosti na Hrvaškem. Zgodovinar (D. D., Pulj, 2020) je v intervjuju poudaril, da »*Slovenci u hrvatskoj Istri nisu manjina, oni su autohtono, domicilno stanovništvo*«.

2. Pripadniki slovenske skupnosti so organizirani predvsem v slovenska društva in jim je treba pomagati:

- s finančno podporo;
- pri pridobitvi ustreznih prostorov za delovanje;
- pri pridobitvi mlajših članov;
- pri organizaciji tednika ali oddaj na radijski postaji.

3. Pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem so slabo politično aktivni in bi si bilo treba prizadevati za močnejšo politično participacijo – predvsem pomagati pri zaposlitvi tajnic za svete in predstavnike na ravni županije oziroma občine in mesta.

4. Povečati je treba interes za učenje slovenskega jezika, pomagati pri iskanju ustreznega kadra ter pri pridobitvi didaktičnega in učnega materiala.

5. Glede govorov v Buzetu in okolici je treba narediti veliko terensko raziskavo, v kateri bi sodelovali slovenski in hrvaški raziskovalci (dialektologi), da bi obe strani sprejeli mnenje o jezikovni meji in pripadnosti enega dela buzetskih govorov šavrinskemu podnarečju istrskega narečja slovenščine.

6. Oblikovati je treba turistične poti, kjer bi se zainteresirane seznanilo tudi z različnimi elementi slovenstva, karakterističnimi prav za območje istrskega in kvarnerskega dela Primorsko-goranske županije.

5 Rezultati projekta

V času od 2019 do 2020 so kot rezultati projekta nastali (iz COBISS-a):

1.01 Izvirni znanstveni članek

1. MIŠKULIN, Ivan, RIMAN, Barbara. Mons. Leopold Jurca i njegovo djelovanje u razdoblju između dvaju svjetskih ratova u hrvatskoj Istri. Acta Histriae, ISSN 1318-0185. [Tiskana izd.], 2020, letn. 28, št. 1, str. 141-160, fotogr. https://zdjp.si/wp-content/uploads/2020/05/AH_28-2020-1_MISKULIN.pdf

2. RIMAN, Barbara, ZVER, Sofija. Aktualna politična situacija med pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem. Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja, ISSN 0354-0286. [Tiskana izd.], 2020, št. 84, str. 73-95, tabele. https://rig-td.si/wp-content/uploads/2020/06/04_Riman_Zver.pdf

1.12 Objavljeni povzetek znanstvenega prispevka na konferenci

5. RIMAN, Barbara, RIMAN, Kristina. Časopis Naša sloga kao odraz i izvor predodžbi nacionalnoga, političkoga i kulturnoga identiteta Slovenaca u Istri prije Prvoga svjetskog rata. V: Naša sloga (1870. - 2020.) : knjiga sažetaka : međunarodni znanstveni skup, Pula, Filozofski fakultet, 3. - 5. rujna 2020.. Pula: Filozofski fakultet: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. 2020, str. 46.

3.15 Prispevek na konferenci brez natisa

10. RIMAN, Barbara. Aktualna politička situacija među pripadnicima slovenske nacionalne manjine u Hrvatskoj : prispevek na 24. međunarodni znanstveni konferenciji Nacionalne manjine, migracije i sigurnost, hotel Neptun, Brioni, 8. september 2020.

V projektnem predlogu so bila načrtovana tri panela, na katerih bi bili predstavljeni rezultati projekta. Zaradi situacije z COVID-19 to ni bilo mogoče in zato je načrtovana ZOOM konferenca 4. 11. 2020, o čem bodo financieri pravočano obveščeni.

Do konca leta se načrtuje:

- prispevek „Slovenstvo v Istri“ avtorici dr. Barbare Riman in dr. Sofije Zver, ki je že v recenzijskem postopku.

V začetku leta 2021 bodo objavljeni prispevki:

- Elementi slovenske skulture v Istri in na Kvarnerju avtorici dr. Anja Moric in dr. Barbara Riman;
- Govori Buzeta in okolice avtorja Ivana Muškulina;
- Identiteta Slovencev skozi medijske napise v Naši Slogi avtorici dr. Kristine Riman in dr. Barbare Riman.

V načrtih je tudi dopolnitev besedila tudi končnega poročila, ki bi potem bil natisnjen kot znanstvena monografija.

6 LITERATURA

Literatura

1. B. M., 1973., *50 godišnjica istarskog književnog društva sv. Ćirila i Metoda u Pazinu*. V: *Istarska Danica*, Pazin: Josip Turčinović : IKD Juraj Dobrila : Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 50.
2. Barbalić, F., 1918., *Pučke škole u Istri: statistički prikaz prema stanju neposredno prije početka svjetskog rata*. Pula: Tisak i naklada Jos. Krmpotića.
3. Barth, F., 1998., Introduction. V Barth, F. (ur.) *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Waveland press, Illinois, 9–38.
4. Baš, F., 2020., Pribil, Dragotin (1877–1944). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi468877/#slovenski-biografski-leksikon> (28. oktober 2020).
5. Begić, V., 2020., Članice dramske skupine Slovenskog kulturnog društva Istra uprizorile „Aleksandrinke“, Glas Istre, 1. 3., <https://www.glasistre.hr/kazaliste/clanice-dramske-skupine-slovenskog-kulturnog-drustva-istra-uprizorile-aleksandrinke-625095> (15. 9. 2020).
6. Belaj, V. *Oblikovanje granice između tradicijskih kultura Slovenaca i Hrvata*. V: Domini, M. (ur.), *Hrvati u Sloveniji*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 1997, 336-339
7. Berdon, J. 2004. Problematika poitalijančevanja slovenskih imen in priimkov ter praksa njihove povrnitve v originalno obliko, od obdobja fašizma do zakon 38/2001. V: Bajc, G. (ur.), *Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj-zgodovinski in pravni pogled 1866-2004*. Koper: ZRS, 323-330.
8. Bertoša, M.; Matijašić, R. (ur.), 2005., *Istarska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005.
9. Boban, Lj., 1993., *Hrvatske granice od 1918. do 1993. godine*. Zagreb: Školska knjiga.
10. Borovac, I. (ur.), 2002. *Veliki atlas Hrvatske*. Zagreb: Mozaik knjiga.
11. Bosnić, S., 2019a., Svečana obljetnica Slovenskog kulturnog društva Ajda „Majski koncert“ je njegovanje slovenske tradicije i baštinjenje običaja. Glas Istre, 19. 5., <https://www.glasistre.hr/istra/svecana-obljetnica-slovenskog-kulturnog-drustva-ajda-majski-koncert-je-njegovanje-slovenske-tradicije-i-bastinjenje-obicaja-588738> (9. 9. 2020)
12. Bosnić, S., 2019b., Umag: besplatno učenje slovenskog jezika. Glas Istre, 11. 9. <https://www.glasistre.hr/istra/umag-besplatno-ucenje-slovenskog-jezika-597040> (9. 9. 2020)

13. Bosnić, S., 2019c., Istarska multikulturalnost – kruna kulturnih vrijednosti u Istri. Glas Istre <https://www.glasistre.hr/kultura/istarska-multikulturalnost-kruna-kulturnih-vrijednosti-u-istri-599253> (9. 9. 2020).
14. Brattoni, A., 2020., Slovenska društva u Hrvatskoj od 1886. do 1991. godine: tristotinjak stranica prepunih podataka. Glas Istre, 23. 2., <https://www.glasistre.hr/knjizevnost/slovenska-drustva-u-hrvatskoj-od-1886-do-1991-godine-tristotinjak-stranica-prepunih-podataka-623533> (30. 9. 2020).
15. Bratulić, V. 1961–1962. Ilegalne organizacije u Istri i Slovenskom primorju i djelovanje Specijalnog tribunala za zaštitu države (1927–1940). *Vjesnik historijskog arhiva u Rijeci*, 6/7, 455-545.
16. Brumen, B., 1996., The state wants it so, and the folk cannot do anything against the state anyway. V *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 33(2), 139-155.
17. Castells, M. *The Power of Identity: Second edition with a new preface*. Publishing Ltd., West Sussex: Blackwell, 2010.
18. Cencič, M., 1997., *TIGR*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
19. Crljenko, B. *Hrvatsko- slovenske jezične granice u dijalektološkim radovima M. Mateckog o Istri*. V: Čakavska rič, 1, 2004, 21-47.
20. Cuninghame, P. G. 2008. Hybridity, Transnationalism, and Identity in the US–Mexican Borderlands. V Keri E. Iyall Smith in Patricia Leavy (ur.) *Hybrid Identities: Theoretical and Empirical Examinations*. Leiden in Boston: Brill.
21. Čakić Šverko, G., 2020a., Dani slovenske kulture: Glazbena karavana u Roču. Glas Istre, <https://www.glasistre.hr/istra/dani-slovenske-kulture-glazbena-karavana-u-rocu-672551> (10. 9. 2020).
22. Čalić Šverko, G., 2015., Buzetska „Lipa“ proslavila desetu obljetnicu. Glas Istre, 19. 10., <https://glasistrenovine.hr/arhiva-portala/pregled-vijesti/buzetska-lipa-proslavila-desetu-obljetnicu-555327> (9. 9. 2020).
23. Darovec, D. 1992. *Pregled zgodovine Istre*, Koper: Primorske novice.
24. Darovec, D., 1995., Poskus opredelitve problematike naseljavanja Slovencev med Dragonjo in Mirno do 17.stoletja in njen vpliv na oblikovanje slovenske etnične meje v Istri. V Kržišnik-Bukić (ur.) *Slovenci v Hrvaški*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 37-61.
25. Darovec, D., 2002., Slovensko - hrvatska etnička granica u Istri. V *Tabula*, 121- 144.
26. Deželjin, J., 2007. *Etiologija antifazišizma*. Rijeka : "Adamić".
27. Dukovski, D., 2004. *Istra, kratka povijest dugog trajanja, od prvih naseobina do danas*. Pula: Istrarski ogranak Društva hrvatskih književnika.
28. Fachin, N., 2001., *Brtonigla i okolica*. Brtonigla: Općina Brtonigla.

29. Gans, H. J., 1979., Symbolic ethnicity: The future of ethnic groups and cultures in America. *Ethnic and Racial Studies* 2 (1), 1–20.
30. Gelo, J., 1998., *Narodnostni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske: 1880-1991.: po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
31. Glas Istre 2018a, Intrigantna srednjovjekovna ljubavna priča. Glas Istre, 15. 2., <https://www.glasistre.hr/kultura/intrigantna-srednjovjekovna-ljubavna-prica-559622> (10. 9. 2020).
32. Glas Istre 2018b., Ratovi razdvajaju ljude, a kultura ih spaja, 16. 11., <https://www.glasistre.hr/kultura/ratovi-razdvajaju-ljude-a-kultura-ih-spaja-574589> (10. 9. 2020).
33. Glas Istre 2018c., Već u prvom tjednu bogat, zabavan i raznovrstan program, 30. 11., <https://www.glasistre.hr/pula/-vec-u-prvom-tjednu-bogat-zabavan-i-raznovrstan-program-575603> (12. 9. 2020).
34. Glas Istre 2018d, Karavana slovenske kulture u Buzetu. Glas Istre, 19. 10., <https://www.glasistre.hr/istra/karavana-slovenske-kulture-u-buzetu-572580> (10. 9. 2020).
35. Glas Istre, 2012., Počeli Dani slovenske kulture, Glas Istre, 16. 10., <https://glasistrenovine.hr/arhiva-portala/pregled-vijesti/poceli-dani-slovenske-kulture-362796> (10. 9. 2020).
36. Godina V., V., 2013., "Čista havajska kri" kot merilo oblikovanja skupine havajskih staroselcev. *Traditiones* 42(1), 45–69.
37. Grad Buje, 2020. <https://www.buje.hr/> (10. 9. 2020).
38. Grad Buzet, 2018. Status Grada Buzeta, http://www.buzet.hr/images/uploads/files/Statut_Grada_Buzeta_-_pro%C4%8Di%C5%A1%C4%87eni_tekst_-_2018..pdf (11. 9. 2020).
39. Grafenauer, B. 1993., Miti o «Istri» in resnica isterskega polotoka. *Acta Histriae* I, 9-52.
40. Gregorič, J., 1999., Mons. Franc Šibenik. *Istran*, 174-177.
41. Habjan, V. 2003. *Zgodovinska zasidranost Slovencev v Istri*. Ljubljana: Društvo 2000.
42. Hočevnar-Knežević, D., 1999. Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe : domačinska zamišljanja nacije in lokalitete. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU.
43. iPress. 2018., Starocrkveno pučko pjevanje: 'Maša po starinski' u Svetom Petru u Šumi. <https://www.ipress.hr/istra/56394-masa-po-starinski-2018> (25.10.2020).
44. Istarska Danica, 1984., Jožef Vidau. Pazin: Josip Turčinović : IKD Juraj Dobrila : Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 220-222.
45. Istarska Danica, 1986., Štefan Cek. Pazin: Josip Turčinović : IKD Juraj Dobrila : Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 220-222.

46. Istarski.hr 2016., Slovensko društvo Labin proslavilo deseti rođendan, 16. 4. <https://istarski.hr/node/22701-slovensko-drustvo-labin-proslavilo-deseti-rodendan> (10. 9. 2020).
47. Jakop, T., 2013. Zamejska narečja v Slovenskem lingvističnem atlasu. Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 53 (3/4), 98-99.
48. Jakovljević, B., 1996., *Biografski leksikon Bužeštine i općine Lanišće*. Pula: Čakavski sabor.
49. Jembrih, A., 1995., *Prilog proučavanju doprinosa desetorice Slovenaca hrvatskom jezikoslovlju, knjiženosti i kulturi od 16. do 19. stoljeća*. V Kržišnik-Bukić, V. (ur.), *Slovenci v Hrvaški*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 1995, 63-84.
50. Josipovič, D., 2011. Slovensko-hrvaška meja: izbrane problematizacije političnega in etničnega razmejevanja. V Darovec, D. in Strčić, P. (ur.), *Slovensko-hrvaško sosjedstvo = Hrvatsko-slovensko susjedstvo*, Koper : Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 227-248.
51. Jurčić-Čargo, D., 1999. Slovenci na Hrvatskoj gimnaziji u Pazinu od 1899 do 1918. V Šiklič, J., ur.) *Hrvatska gimnazija u Pazinu*. Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile, 367-382.
52. Kacin-Wohinz, M., Verginella, M. 2008. *Primorski upor fašizmu 1920-1941*. Ljubljana: Društvo Slovenska matica.
53. Kampos, B., 2018., Dnevi slovenske kulture v Istri 2018. RTV Slovenija. Dostopno na: <https://www.rtvlo.si/svsd/hrvaska/dnevi-slovenske-kulture-v-istri-2018/470442> (25.10.2020).
54. Katunar, D. Istrorumunji - jezik i zajednica. *Diskrepancija : studentski časopis za društveno-humanističke teme* 9 (13), 81-94.
55. Kekez, S.; Lončarić, M. 2006., Osvrt na istraživanje hrvatsko-slovenskih jezičnih dodira u Istri. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije* 16 (2), 383-390.
56. Klarić, Ž., 2001. Političko društvo za Hrvate i Slovence u Istri. *Istarska Danica*, Pazin: Josip Turčinović : IKD Juraj Dobrila : Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda 2001, 84-89.
57. Klemenčić, M., Kušar, V., Richter, Ž., 1993., Promjene narodnosnog sastava Istre : prostorna analiza popisnih podataka 1880.-1991. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 2, 607-629.
58. Kocijančić, T., 2013., Dani slovenske kulture: Izložba Martina Bizjaka, <https://glasistrenovine.hr/arhiva-portala/pregled-vijesti/dani-slovenske-kulture-izlozba-martina-bizjaka-426642> (10. 9. 2020).
59. Komavec, Maša. 2002. "Ti igrač za lepoto glasbe, ti ne igrač zati, ki igrač, ti moraš nardit lepe zvoke": o harmoniki v severni Istri. V Ceribašić, N.; Greblo, I. (ur.) *Istarski*

etnomuzikološki susreti = Istrska etnomuzikološka srečanja = Incontri etnomusicologici istriani: 2000.-2001., Roč: KUD „Istarski željezničar“.

60. Kramar, A., 1991. *Narodna prebuja istrskih Slovencev*. Trst: Lipa.
61. Kranjac, M. 2005. Oživljanje ljudskega glasbenega izročila. V *Godci god'jo prav na glas: Ljudska glasbila in ljudsko glasbeno izročilo v severni Istri, Čičariji, Brkinih in na Bistriškem*. Koper: Pokrajinski muzej Koper, 56-71.
62. Kristen, S. 2006. *Meje in misije:dileme slovensko-hrvaške razmejitve v istri v vojaškem, političnem, diplomatskem in obveščevalnem metezu II. svetovne vone*. Ljubljana: Društvo 2000-Inštitut za narodnostna vprašanja.
63. Kristen, S. 2002. *Istrsko vprašanje: iz zgodovine slovensko-hrvaške razmejitve v Istri*. Ljubljana: Društvo 2000-Inštitut za narodnostna vprašanja.
64. Krnel – Umek, D. (ur.) 2004. *Slovensko-hrvaška meja v Istri : preteklost in sedanost : okrogla miza, Ljubljana, 1. september 2004*. Ljubljana : Ljudska čebela.
65. Kržišnik-Bukić, V. 1995., O narodnostnem in kulturnem samoorganiziranju Slovencev na Hrvaškem v 20. stoletju. V Kržišnik-Bukić (ur.) *Slovenci v Hrvaški*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 133-188.
66. Kržišnik-Bukić, V., 1997., *Narodnostna sestava v obmejnem prostoru med Slovenijo in Hrvaško*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
67. Kržišnik-Bukić, V., 1999., Nekatero zgodovinopisne razseznosti slovenstva v hrvaškem delu slovensko- hrvaškega obmejenega prostora, s poudarkom na Istri in Zagrebu. *Slovensko- hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 257- 266.
68. Kržišnik-Bukić, V., 2016., Sodobno slovensko narodotvorje in primer slovenskega manjšinskega konteksta na Hrvaškem. V Munda Hirnök, K. In Grafenauer D., *Raznolikost v raziskovanju etničnosti : izbrani pogledi*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 142-166.
69. Kržišnik-Bukić, V., 2006., O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdanj do danes. V Munda Hirnök, K.; Ravnik, M. (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanost*: [zbornik referatov s posveta "Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem"], Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 15-87.
70. Lavrenčič-Pahor, M., 1994., *Primorski učitelji. Prispevek k proučevanju zgodovine slovenskemu šolstvu na Primorskem*. Trst: Odsek za zgodovino pri narodni in študijski knjižnici v Trstu.
71. Ledinek Lozej, Š. in Rogelja, N., 2014., Vloga preprodajalk med osrednjo Istro in obalnimi mesti z začetka 20. stoletja v procesih regionalizacije in nacionalizacije Istre. V Belaj, M. (ur.) idr, *Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima: 12. hrvatsko-slovenske*

etnološke paralele = Ponovno izrisovanje meja: transformacije identitet in redefiniranje kulturnih regij v novih političnih okoliščinah: 12. slovensko-hrvaške vzporednice. Zagreb, Ljubljana: Hrvatsko etnološko društvo, Slovensko etnološko društvo, 109-125.

72. Legac, V. *Razvoj škola na Opatijskom krasu.* V *Liburnijske teme*, Opatija: Katedra Čakavskog sabora Opatija, 221-233.
73. Lisac, J., 2009., *Hrvatska dijalektologija. 2. Čakavsko narječje.* Zagreb: Golden marketing — Tehnička knjiga.
74. Maček, M., 2002., *Slavenski govori u Istri.* Rijeka : Hrvatsko filološko društvo
75. Marin, L. 1992. Upravna in teritorijalna razdelitev slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih. *Annales*, 2, 159-174.
76. Marin, L., 1991. Upravna in teritorijalna razdelitev slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih. *Annales*, 1, 135- 148.
77. Marušič, B., 1993., Gorenjec-zapisovalec istrskih ljudskih pesmi: Jakob Volčič-Jakob Volčić. *Primorska srečanja*, 18, 571-573.
78. Marušič, D., 2005a., Pogled v ljudsko glasbeno preteklost. V Beltram, V. (ur.) *Godci god'jo prav na glas: Ljudska glasbila in ljudsko glasbeno izročilo v severni Istri, Čičariji, Brkinih in na Bistriškem.* Koper: Pokrajinski muzej Koper, 7-12.
79. Marušič, D., 2005b., Istrsko glasbeno izročilo in ljudska glasbila. V V Beltram, V. (ur.) *Godci god'jo prav na glas: Ljudska glasbila in ljudsko glasbeno izročilo v severni Istri, Čičariji, Brkinih in na Bistriškem.* Koper: Pokrajinski muzej Koper, 13-19.
80. Medica, K. 1998a. Sociološki prikaz jezikovne podobe Istre. *Razprave in gradivo*, 33., 193-201.
81. Medica, K., 2005., Slovenci v hrvaški Istri od Unije Slovencev za županijo istrsko do prvega organiziranega društva Slovencev v hrvaški Istri. *Razprave in gradivo: revija za narodnostna vprašanja* 46, 196-205.
82. Medica, K., 2006., Perspektive slovenske manjšine v hrvaški Istri skozi kulturne dejavnosti. V Munda Hirnök, K.; Ravnik, M. (ur.) *Slovenci na Hrvaškem: dediščina in sedanost: [zbornik referatov s posveta "Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem"]*, Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 127-136.
83. Mežnarić, S. 1995. Slovenci u Hrvatskoj: podaci i model jednog (sociologijskog) istraživanja. V: V. Kržišnik - Bukić (ur.), *Slovenci v Hrvaški.* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 195–228
84. Milanović, B., 1973., *Moje uspomene.* Rijeka: Istarsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Pazinu-Kršćanska sadašnjost u Zagrebu.

85. Milostnik Valenčič, T., 2011., Tudi Bistričani imajo svojo plažo., Prinoske novice, 26. 8., <https://www.primorske.si/2011/09/09/tudi-bistriscani-imajo-svojo-plazo> (30. 9. 2020).
86. Mirković, M., 1969. O smislu i sadržaju narodnog preporoda u Istri. V *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*. Zagreb: Matica Hrvatska, 283-285.
87. Moravček, G. 2006. *Rijeka - između mita i povijesti*. Rijeka : "Adamić".
88. Naša Sloga, 1909., *Za pučke knjižnice u Istri.*, 22. 4., 2.
89. Nikočević, L., 2007., Konstrukcije identiteta i muzeološka interpretacija kulture zajednica u Istri. *Etnološka tribina* 37(30), 21-28.
90. Općina Brtonigla, 2020., <https://www.brtonigla-verteneglio.hr/hr/nasa-naselja> (10. 10. 2020).
91. Općina Lanišće, 2020., <https://opcinalanisce.com/index.php?id=3> (15. 9. 2020).
92. Općina Oprtalj, 2020., <https://www.oprtalj.hr/> (15. 9. 2020).
93. Orbanić, S., Marušić, D., 1999., Antropolingvistički opis hrvatsko- slovenskih doticaja na primjeru «Kozlerove» granice u Istri. *Slovensko- hrvaški obmejni prostor: življenje ob meji*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 227-256.
94. Ostanek, F., 1991., Slovensko- hrvatska jezikovna meja v Istri I. *Annales* I, 213-222.
95. Ostanek, F., 1992., Slovensko- hrvatska jezikovna meja v Istri II. *Annales* II, 245-254..
96. Ostanek, F., 1993., Slovensko- hrvatska jezikovna meja v Istri III. *Annales* I, 177-196.
97. Pajnič, K., 2006., Struktura in položaj Slovencev na Hrvaškem. Magistrsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
98. Parovel, P. 1993. *Izbrisani identitet. Nasilno potalijančivanje prezimena, imena i toponima u „Julijskoj Krajini“, od 1919. do 1945., sa spiskovima iz Tršćanske, Goričke i Istarske pokrajine, te prvih 5300 dekreta*. Pazin-Poreč-Pula: Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila" [etc.].
99. Podgoršek, N., 2009. Slovensko-hrvaška vzajemnost: zgodovina slovensko-hrvaških političnih odnosov v drugi polovici 19. stoletja (1848-1903). Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Konačiča, Maribor.
100. Polić, M., 2010., Slovenski svećenik Franjo Ravnik kao hrvatski narodni preporoditelj. *Croatia Christiana periodica* 65, 67-100.
101. PSBL, 1977. Mihael Debelak. *Primorski slovenski biografski leksikon*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, sv. 4., 257.
102. PSBL, 1984. Ivan Obala. *Primorski slovenski biografski leksikon*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, sv. 10., 514-515
103. PSBL, 1988. Natal Silvani. *Primorski slovenski biografski leksikon*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, sv. 14., 348-349
104. PSBL, 1989. Franc Šibenik. *Primorski slovenski biografski leksikon*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, sv. 15., 530.
105. PSBL, 1990. Josip Velikanja. *Primorski slovenski biografski leksikon*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, sv. 16., 172.

106. PSBL, 1991. Jožef Vidau. Primorski slovenski biografski leksikon, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, sv. 17., 203.
107. PSBL, 1993. Milan-Anton Grilj. Primorski slovenski biografski leksikon, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, sv. 19., 607.
108. Ravnik, M. 1997., Pretrgan kulturni razvoj iz roda v rod in težave z identiteto. *Traditiones : zbornik Inštituta za slovensko narodopisje* 26, 237-145.
109. Ravnik, M., 1993., Družine v istrskem zaledju in selitve Istranov v Trst in druge kraje = Famiglie dell'entroterra istriano e le migrazioni degli istriani a Trieste e in altre città. V *Annales : anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin*, 3, 149-160.
110. Repič, Jaka idr., 2007., *Primerjalna analiza in primeri dobre prakse glede urejanja romske kulturne problematike v evropskih državah*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
111. Repič, Jaka., 2002., O etničnosti za splošno in posebno rabo: Pregled antropoloških konceptualizacij etničnosti. *Traditiones* 31(1), 211–225.
112. Rigler, J., 1963., *Južnonotranjski govori : akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
113. Riman, B. 2013. Doseljavanje stanovništva iz slovenskih krajeva u Čabarski kraj na temelju zabilješki u knjigama Status animarum. *Migracijske i etničke teme* 29 (1), 63-88.
114. Riman, B., 2010a., *Slovenci v Istri, Gorskem kotarju in na Kvarnerju od 1918. do 1991. leta*. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta Univerza na Reki.
115. Riman, B., 2011., Zgodovina čezmejnih stikov prebivalstva obmejnega ozemlja Občine Ilirska Bistrica. V Darovec, D. in Strčić, P. (ur.), *Slovensko-hrvaško sosjedstvo = Hrvatsko-slovensko susjedstvo*, Koper : Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 263-276.
116. Riman, B., 2014. Doseljavanje stanovništva iz slovenskih krajeva u župe Središnjega kraja i Kupske doline na temelju zabilješki u knjigama Stanje duša od sredine 19. do sredine 20. stoljeća. *Migracijske i etničke teme* 30, 85-124.
117. Riman, B., 2016., 130 let slovenskega združevanja na Hrvaškem. V Munda Hirnök, K. In Grafenauer D., *Raznolikost v raziskovanju etničnosti : izbrani pogledi*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 266-285.
118. Riman, B., 2017., Tabori u Kastavštini 1871. i 1911. godine kroz prizmu napisa u slovenskom tisku. V *Zbornik Kastavštine*, 21, 195-212.
119. Riman, B., 2019a., Slovenska društva u Hrvatskoj od 1886. do 1991. godine. Rijeka : Vijeće slovenske nacionalne manjine Primorsko-goranske županije = Svet slovenske nacionalne manjšine Primorsko-goranske županije ; [Ljubljana] : Inštitut za narodnostna vprašanja.

120. Riman, B., 2019b., Sosedje Slovenci : Slovenci na Hrvaškem = Susjedi Slovenci : Slovenci u Hrvatskoj. Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica : Inštitut za narodnostna vprašanja.
121. Riman, B., Novak Lukanović, S. Idr., 2019c., Narodnostna vprašanja – koordinacija in evalvacija projektnih aktivnosti (Slovenci na Hrvaškem). Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
122. Riman, B.; Markelj, V., 2013., "Živ Hrvat, mrtev Slovenec": vpliv meje na prebivalstvo na primeru občine Ilirska Bistrica in Kvarnerja. V: Belaj, M. idr. (ur.) Ponovno iscrtavanje granica: transformacije identiteta i redefiniranje kulturnih regija u novim političkim okolnostima: 12. hrvatsko-slovenske etnološke paralele = Ponovno izrisovanje meja: transformacije identitet in redefiniranje kulturnih regij v novih političnih okoliščinah: 12. slovensko-hrvaške vzporednice, 127-148. Zagreb, Ljubljana: Hrvatsko etnološko društvo, Slovensko etnološko društvo.
123. Riman, B.; Riman K., 2012., *Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica : (1947-2007)*. Rijeka : Solutio : Slovenski dom Kulturno prosvetno društvo Bazovica.
124. Riman, B.; Riman K., 2018., Zapisi tradicijskih pjesama iz okolice Čabra. V Janeš, I. (ur.) *Varihe : (čuvare pokojnika) : narodne popijevke iz okolice Čabra (prema zapisima Stjepana Stepanova iz 1950. godine*, Čabar : Ogranak Matice hrvatske u Čabru, 99-105.
125. Riman, B.; Škiljan, F. 2019., Život pograničnog stanovništva : studija slučaja Međimurje. *Podravina : časopis za multidisciplinarna istraživanja = scientific multidisciplinary research journal*. 18 (36), 113-128.
126. Riman, B.; Škiljan, F. 2020., Hrvatsko-slovenski odnosi na istočnom Žumberku. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornog i sociokulturnog razvoja = Sociology and space : journal for spatial and socio-cultural development studies*, 58 (1), 59-84.
127. Riman, B.; Škiljan, F., 2018., Rijeka i planina, granica i ljudi : studija slučaja života pograničnog stanovništva Donjekupske doline i Žumberačkog gorja. *Historijski zbornik* 71 (2), 401-439.
128. Riman, B.; Zver, S., 2020., Aktualna politična situacija med pripadniki slovenske skupnosti na Hrvaškem. *Razprave in gradivo*, 84, 73-95.
129. Savnik, R., 2020., Ravnik Franjo. *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi489882/#slovenski-biografski-leksikon> (29. oktober 2020).
130. Senčić A., 2000., Popis pučanstva župe Mošćenice iz godine 1801: knjiga Stališ duša. *Liburnijske teme*, 14.
131. Simčič, I., 2006., Čitalnica v Jelšanah: od srede 18 stoletja do 30-ih let 20. stoletja. Diplomsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
132. SKD ISTRRA, 2020 <http://www.skdistra.hr/sl/skd-istra/>

133. Skok, J., 1997., *Med cvetjem in trnjem*. Novaki: Samozaložba.
134. Stiplošek, M., 2000., *Slovenski parlamentarizem 1927-1929*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
135. Strčić, P., (ur.), 1988. *Povijest Rijeke*. Rijeka: Skupština općine Rijeka, Izdavački centar Rijeka.
136. Strčić, P., 1971., *Prvi tabor Hrvata Istre i Kvarnerskih otoka*. Rijeka: Izdavački centar Matice hrvatske.
137. Strčić, P., 1996., *Na velikoj prekretnici. Prvi hrvatski tabor Istre i Kvarnerskih otoka*. Zbornik Kastavštine IV, Kastav: Općina Kastav.
138. Svetlik, C. 2002. *Hajduški pop*. Rovenija: Istarsko čakavsko društvo dr. Ivan Rudan.
139. Szabo, A., 1995.,. Socijalna struktura Slovenaca u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji između 1880. i 1910. godine. V: V. Kržišnik – Bukić (ur.), *Slovenci v Hrvaški*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 85–105.
140. Šaina, A., 2014., Brdce. Časkalica, 9. 10., <https://www.caskalica.com/brdce/> (1. 10. 2020)
141. Šekli, M., 2013., Zemljepisnojezikoslovna členitev kajkavščine ter slovensko-kajkavska jezikovna meja. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 9, 3–53.
142. Šisler, S., 2007., *Gradovi i općine Republike Hrvatske*. Zagreb: Mato Lovrak.
143. Škiljan, F., 2011., Pisanje slovenskog časopisa *Odmev* 1932. i 1933. *Studia Lexicographica* 4, 1(6), 139–162.
144. Ustavni zakon o človekovih pravicah in svoboščinah ter o pravicah etničnih in narodnih skupnosti ali manjšin v Republici Hrvaški / Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj, 1992. Narodne novine, 34/1992. Dostopno na: http://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_06_34_896.html (20. 10. 2019).
145. Ustavni zakon o pravicah narodnih manjšin / Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, 2002. Narodne novine, 155/2002, 47/2010, 80/2010 in 93/2011.
146. Valenčič, R., 2009. Karel Jamnik (1891.–1949.): apostolski administrator Riječke biskupije (1947.– 1949.). *Riječki teološki časopis* 17, 389–412.
147. Valenčič, R., 2010., Prispjevek slovenskih duhovnikov Reški škofiji v letih 1924 – 1951. *Bistriški zapisi* 7, 7–18.
148. Vermezović Ivanović, I.; Čalić Šverko, G., 2015., Slovenski ministar obećao pomoć inovatoru Žirovniku, 20. 2., <https://glasistrenovine.hr/arhiva-portala/pregled-vijesti/slovenski-ministar-obecao-pomoc-inovatoru-zirovniku-493607> (7. 9. 2020)
149. Vlahov, D., 1992/1993., Matične knjige u povijesnom arhivu u Pazinu. *Vjesnik istarskog arhiva* 2- 3, 277-309.
150. Vruja. b.n.l. Predstavitev. Vruja: Istrian folk group. Dostopno na: http://www.vruja.net/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=1 (20.10.2020).

151. Zakošek, B., 2005., *Opatijski album: drugo stoljeće jednog svjetskog lječilišta*. Rijeka: Državni arhiv u Rijeci.
152. Zelenko, R. 1999., *Grožnjanska kronika : Slovenci v mestu umetnikov : 1965-1995*. Rijeka : Slovenski dom, kulturno prosvetno društvo Bazovica ; Ljubljana : Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov.
153. Zonta E., 2011., *Moč kletve, moč molitve*. Koper: Libris.
154. Zonta, E. 2013. *Ponosen na lastne solze: Sprehod po »kajkavski« Istri. Rafaelova družba*. http://www.rafaelova-druzba.si/objave/pogovor_emil_zonta (20.10.2020).
155. Zonta, E., 2009., *Od Svetega Duha in nazaj : pripovedujem o tem, kar sem videl in slišal, ne pa vedel*. Koper: Libris.
156. Zupančič, J. 2008. K vprašanju avtohtonosti Slovencev na Hrvaškem. V *Rast: revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja* 19 (6), 568-579.

Intervjuvanci

1. A.Š Mučiči, 2020
2. A.Z., Veli Brgud, 2010
3. D. D., Pulj, 2020
4. E. Z., Sv. Duh, 2020
5. G. Č. Š., Vrh, 2020
6. I.B., Buzet, 2020
7. J. D., Marinići - Pehlin, 2020
8. J. S., Veli Brgud, 2020
9. K. B., Reka, 2020
10. M. G., Lipa, 2020
11. M. S., Mali Mlun, 2020
12. M. S., Trbiž, 2020
13. R. B., Matulji, 2020
14. S. G., Vele Mune, 2020
15. T. Š., Ilirska Bistrica, 2019
16. V. S., Lovran, 2020
17. V. T., Starod, 2020
18. Z. Š., 2020, Novokračine

7 Popis tablic in slik

Tabela 1: Prikaz popisa prebivalstva v Brtonigli od leta 1900 do leta 1991	20
Tabela 2: Prikaz popisa prebivalstva v Novi vasi od leta 1900 do leta 1991	21
Tabela 3: Prikaz popisa prebivalstva na Bujah od leta 1880 do leta 1991	22
Tabela 4: Prikaz popisa prebivalstva v Kaštelu od leta 1880 do leta 1991	24
Tabela 5: Prikaz popisa prebivalstva v Buzetu od leta 1880 do leta 1991	25
Tabela 6: Prikaz popisa prebivalstva za MO Kušvari od leta 1880 do leta 1991	26
Tabela 7: Prikaz popisa prebivalstva za MO Roč od leta 1880 do leta 1991	27
Tabela 8: Prikaz popisa prebivalstva za MO Sovinjak od leta 1880 do leta 1991	28
Tabela 9: Prikaz popisa prebivalstva za MO Sv. Ivan od leta 1880 do leta 1991	28
Tabela 10: Prikaz popisa prebivalstva za MO Štrped od leta 1880 do leta 1991	29
Tabela 11: Prikaz popisa prebivalstva za MO Vrh od leta 1880 do leta 1991	29
Tabela 12: Prikaz popisa prebivalstva v Grožnjanu od leta 1880 do leta 1991	33
Tabela 13: Prikaz popisa prebivalstva v Šterni od leta 1880 do leta 1991	33
Tabela 14: Prikaz popisa prebivalstva v Oprtliju od leta 1880 do leta 1991	34
Tabela 15: Prikaz popisa prebivalstva v Zrenju od leta 1880 do leta 1991	35
Tabela 16: Prikaz popisa prebivalstva v Čepiću od leta 1880 do leta 1991	36
Tabela 17: Prikaz popisa prebivalstva v mestu Umag od leta 1880 do leta 1991	36
Tabela 18: Prikaz popisa prebivalstva v mestu Vodice od leta 1880 do leta 1991	37
Tabela 19: Prikaz popisa prebivalstva v Brdcah od leta 1880 do leta 1991	41
Tabela 20: Prikaz popisa prebivalstva v Jurdanih od leta 1880 do leta 1991	42
Tablica 21: Prikaz popisa prebivalstva v Jušićih od leta 1880 do leta 1991	42
Tabela 22: Prikaz popisa prebivalstva v Lipi od leta 1880 do leta 1991	43
Tabela 23: Prikaz popisa prebivalstva v Matuljih od leta 1880 do leta 1991	43
Tabela 24: Prikaz popisa prebivalstva v Mučićih od leta 1880 do leta 1991	44
Tablica 24: Prikaz popisa prebivalstva v Pasjaku od leta 1880 do leta 1991	45
Tabela 25: Prikaz popisa prebivalstva v Rupi od leta 1880 do leta 1991	46
Tabela 26: Prikaz popisa prebivalstva v Šapjanah od leta 1880 do leta 1991	47
Tabela 27: Prikaz popisa prebivalstva v Mošćenicah in Mošćenički Dragi od leta 1880 do leta 1991	52
Tabela 28: Prikaz popisa prebivalstva v Lovranu od leta 1880 do leta 1991	53
Tabela 29: Prikaz popisa prebivalstva v Opatiji od leta 1880 do leta 1991	55
Tabela 30: Prikaz popisa prebivalstva v Opriču od leta 1880 do leta 1991	56
Tabela 31: Prikaz popisa prebivalstva v Poljanah in Veprincu od leta 1880 do leta 1991	56
Tabela 32: Prikaz popisa prebivalstva v Kastvu od leta 1880 do leta 1991	58
Tabela 33: Prikaz popisa prebivalstva v Rubeših od leta 1880 do leta 1991	59
Tabela 34: Prikaz popisa prebivalstva v Klani od leta 1880 do leta 1991	60
Tabela 35. Popis prebivalstva za Istrsko in Primorsko-goransko županijo za leti 2001 in 2011	62

Tabela 36: Število prebivalcev na Hrvaškem, ki so ob popisu prebivalstva v letih 1991, 2001 in 2011 za materni jezik navedli slovenščino	62
Tabela 37: Popis prebivalstva za analizirano območje Istrske županije za leti 2001 in 2011	63
Tabela 38: Pregled števila volivcev na volitvah maja 2019	70
Slika 1: Spominska plošča za župnika A. Kristana na župnijskem dvoru v Velih Munah	49